magazin istoric

ANUL XXII NR. 9 (258) SEPTEMBRIE 1988

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XXII
Nr. 9 (258)
septembrie 1988

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

Lecţia mereu vie a istoriei:
Ion Alexandrescu 2

Permanenţă şi continuitate. Judecata la români:
Ştefan Pascu 4

„Cei mai vechi şi numeroşi locuitori ai ţării":
Antonie Plămădeală 6

1866-1876. Independenţa — dorinţa unanimă a naţiunii:
Dan Berindei 8

● **Constantin Brîncoveanu — „interesele ţării şi ale neamului românesc":** *Virgil Cândea*...12 ● **O zi la curtea voievodului:** *Panait I. Panait*...20 ● **Prin ctitorii brîncoveneşti:** *Gheorghe David* ...37

● **23 August 1944 în documente străine. În slujba ţelului suprem — lichidarea fascismului:** *Eugen Preda*... 23 ● **1940-1944. Postul de radio de la Marele Stat Major:** *George Sbârcea*...29 ● **Un strănepot al lui Avram Iancu pe frontul antihitlerist:** *Anton Moisin*...30

Pe urmele strămoşilor:
Ion Popescu-Puţuri 33

1848. Amintiri din vremea revoluţiei:
Iancu Bălăceanu 43

În Bucureşti, acum 50 ani 50

Constantin Dobrescu-Argeş. Slujind pe cei ce au format neamul şi limba românească:
Romus Dima 54

● **Memorii de război. Un măr al discordiei:** *Alphonse-Pierre Juin*... 39 ● **Republica Populară Democrată Coreeană 1948-1988. Mesajul istoriei**...46 ● **1600-1750. Călătorie prin oraşele Europei apusene:** *Pierre Chaunu*...57 ● **Cărţi sosite la redacţie**... 56 ● **Concursul Magazin istoric, ediţia 1988, răspunsurile la întrebări**...56 ● **Poşta Magazin istoric**...63

COPERTELE NOASTRE

①④ Domnia lui Constantin Brîncoveanu (1688-1714) a lăsat urme durabile în timp, influenţele artistice ale acestei perioade constituindu-se într-un autentic stil — numit pe bună dreptate brîncovenesc — ce a înrîurit dezvoltarea culturii şi civilizaţiei româneşti. În imagini, cîteva reprezentative opere de artă. Coperta 1: act de cancelarie împodobit cu stema Ţării Româneşti şi cu miniaturi; jilţ domnesc încrustat în lemn; coperta 4: pandantiv de aur (detaliu) din prima jumătate a sec. XVIII (**Constantin Brîncoveanu — „interesele ţării şi ale neamului românesc"**, p. 12)

② Mărturii arheologice ale civilizaţiei coreene: frescă din marea necropolă de la Kangseu, sec. V (sus) şi statuete din bronz aurit (sec. XV) (**Republica Populară Democrată Coreeană 1948-1988. Mesajul istoriei**, p. 46)

③ O imagine reprezentînd piaţa din oraşul olandez Bois-le-Duc. Tablou de un pictor anonim din primele decenii ale veacului XVI (**1600-1750. Călătorie prin oraşele Europei apusene**, p. 57)

LECȚIA MEREU VIE A ISTORIEI

Dr. ION ALEXANDRESCU

Mai mult decît oricare altă disciplină umanistă, istoria s-a afirmat, încă de la începuturile ei, ca o magistrală lecție *despre* și *pentru viață*, pe care generațiile trecute o ofereau celor prezente și viitoare. „Învățătoare a vieții" i-au spus, pe bună dreptate, cărturarii Renașterii și această caracteristică a fost o trăsătură ce a înnobilat toate adevăratele scrieri istorice, acele opere care s-au întemeiat pe cunoașterea și promovarea adevărului.

Referindu-se la această cerință, secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, subliniază că istoria trebuie „*să pornească de la analiza științifică a realității sociale, să înfățișeze faptele nu după dorințele subiective ale oamenilor, nu după nevoi politice de moment, după criterii de conjunctură, ci așa cum s-au petrecut ele, corespunzător adevărului vieții. Aceasta pentru că valoarea unei istorii cu adevărat științifice constă în înfățișarea obiectivă a faptelor, în interpretarea lor justă, constituind astfel o oglindă a conștiinței de sine a poporului, a claselor, înmănunchind experiența de viață și de luptă a maselor și a conducătorilor*".

În spiritul respectului pentru adevăr și-au alcătuit opera istorică cronicarii evului mediu, aceste trăsături le-au scos în evidență cărturarii patrioți și democrați ai sec. XVIII și XIX; în virtutea lor au analizat societatea românească socialiștii români, animați de ideile socialismului științific raportate la condițiile interne, specifice țării și poporului nostru.

Cunoașterea istoriei, identificarea idealurilor de luptă cu năzuințele cele mai adînci ale maselor au reprezentat de asemenea pentru comuniștii români suportul care a însuflețit eroica luptă pe care au dus-o pentru libertate socială și națională, pentru progres și democrație. „*Noi, comuniștii* — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu —, *considerăm că este o datorie de onoare de a studia, cunoaște și cinsti cum se cuvine pe cei care au contribuit la făurirea națiunii noastre, care și-au dat viața pentru libertatea națională și socială a poporului român. Noi, comuniștii, sîntem continuatorii a tot ceea ce are mai bun poporul român. Partidul comunist nu a apărut întîmplător în România. El este rezultatul unui întreg proces istoric de dezvoltare economică-socială, care a dus la maturizarea clasei muncitoare, a luptei revoluționare și la formarea Partidului Comunist Român... Or, tocmai pentru că partidul nostru continuă cele mai bune tradiții de luptă ale poporului, trage învățăminte din experiența trecutului și depune eforturi pentru a asigura mersul înainte spre o viață mai bună a poporului, pentru construirea orînduirii socialiste, el se bucură de stima și de încrederea nelimitată a întregului nostru popor*".

Prin puterea exemplelor pe care ni le oferă, prin forța de generalizare pe care o îngăduie asupra fenomenelor social-economice, politice, culturale, istoria ni se înfățișează, așadar, ca un puternic factor de educație, fundamentul oricărei activități ideologice, teoretice și politico-educative, deoarece — arată secretarul general al partidului — „*nu se poate vorbi de educație patriotică socialistă, fără cunoașterea și cinstirea trecutului, a muncii și luptei înaintașilor noștri*". Această forță, această capacitate educațională a istoriei nu vine însă de la sine. Practica arată că nu o dată evenimentele istorice au fost tendențios alese și interpretate, astfel încît să justifice anumite teorii ce mergeau, de fapt, împotriva cursului istoriei. Și în zilele noastre, pretinși istorici, acționînd în numele unei așa-zise obiectivități istorice, reînnoiesc idei de mult perimate, caută să justifice un trecut de multă vreme apus și promovează teorii menite să conducă la învrăjbirea între oameni, între popoare. Realitatea a dovedit, prin numeroase exemple, că un astfel de mod de interpretare nu poate contribui la instaurarea unui climat de înțelegere și colaborare. Ca atare, din acest punct de vedere, menirea istoriei este de a milita pentru statornicirea și dezvoltarea de relații de apropiere, colaborare și prietenie între oameni, națiuni, țări. Cu atît mai necesară este promovarea unui asemenea climat de înțelegere acum, cînd primejdia unei conflagrații, inclusiv nucleare, stăruie deasupra Terrei, primejdie împotriva căreia, în toată lumea, se înmulțesc acțiunile popoarelor, ale partizanilor păcii și destinderii internaționale. Relevînd semnificația unei atare istorii, secretarul general al partidului precizează că „*ținînd seama de necesitatea ca știința istorică să pornească de la realități, de la cerințele respectării independenței naționale a popoarelor, ale conlucrării active între ele, în vederea dezvoltării economico-sociale, pe principiile deplinei egalități și ale respectului reciproc..., sarcina istoricilor noștri este de a contribui activ la clarificarea acestor probleme pe baze științifice*

și, în același timp, de a da o replică fermă oricăror încercări de a falsifica istoria, de a denatura realitatea. Întotdeauna și în toate cazurile, toate problemele trecutului trebuie să fie abordate în așa fel încît să ducă nu la ascuțirea divergențelor și contradicțiilor, ci la găsirea a ceea ce a fost și este comun, la sublinierea învățămintelor pe care trebuie să le tragem pentru prezent și viitor".

Desfășurat sub semnul acestor înalte principii, sub patronajul președintelui Nicolae Ceaușescu, văzînd scopul constructiv al istoriei, cel de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice găzduit de România, în 1980, constituie și acum, la aproape un deceniu de la desfășurarea lui, o reușită a colaborării științifice internaționale, în cadrul căruia s-au dezbătut, cu obiectivitate și respect pentru adevăr, probleme de reală importanță, și care a prilejuit participări în premieră (cum au fost acelea ale istoricilor chinezi), „spiritul de la București" fiind evocat de istorici de pe multe meridiane ale globului.

De-a lungul anilor, nici istoria noastră nu a fost ferită de primejdiile unor interpretări subiective, tendențioase, care dintr-un motiv sau altul, din interese conjuncturale riscau să transforme exemplul și argumentul istoric, să le răstălmăcească. În Expunerea secretarului general al partidului la Plenara C.C. al P.C.R. din 23 iunie 1988 se subliniază că într-o anumită perioadă și în cercetarea și înțelegerea istoriei își făcuse loc un curs foarte periculos, de *„negare a trecutului și istoriei milenare a poporului nostru, a caracteristicilor limbii române, de nihilism, de cosmopolitism, de ploconire față de tot ce era străin, de servilism, de lipsă de patriotism și spirit revoluționar"*. Este un merit de mare semnificație pentru partidul nostru de a fi sesizat cursul eronat pe care îl luase, laolaltă cu alte domenii ale activității politico-educative, și cercetarea istorică și, mai ales, de a fi găsit soluțiile cele mai potrivite în abordarea realist-constructivă, patriotică, a problemelor de istorie a patriei, de corelare a trecutului poporului nostru cu istoria universală. Acest moment decisiv în viața și activitatea partidului nostru l-a constituit Congresul IX al partidului, eveniment ce a descătușat energiile creatoare, gîndirea revoluționară a comuniștilor, a întregului nostru popor, înlăturînd tot ce era vechi, dogmatismul, conservatorismul, și afirmînd forța și capacitatea creatoare ale partidului și națiunii de a asigura făurirea socialismului în România, corespunzător realităților din patria noastră.

Aceste trăsături s-au răsfrînt benefic și pe planul scrierii și pătrunderii istoriei în rîndul maselor largi ale poporului. *„Este bine să reamintim* — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea din 23 iulie 1988, rostită cu prilejul aniversării a 23 ani de la desfășurarea istoricului Congres IX — *și de unele aspecte mai generale, de faptul că am redat poporului nostru sentimentul că este un popor liber și independent. I-am redat sentimentul istoriei proprii, de luptă pentru libertate, pentru a fi stăpîn pe destinele sale — și poate că aceasta reprezintă una din marile realizări care au descătușat energiile creatoare și au făcut ca poporul nostru să urmeze cu toată forța Partidul Comunist Român, ca stegar al luptei pentru existență, pentru asigurarea ființei libere a națiunii noastre"*.

Un rol decisiv, de cea mai mare însemnătate, în restituirea adevăratei istorii a poporului român revine tovarășului Nicolae Ceaușescu, ale cărui orientări, concluzii și interpretări ale fenomenelor istorice au constituit și constituie, pentru întreg frontul istoricilor români, o călăuză de deosebită limpezime și cuprindere. În cei 23 ani care au trecut de la Congresul IX, istoria patriei, a poporului român a constituit deseori prilej de referire și analiză din partea secretarului general al partidului. Se poate afirma cu deplin temei că nu există epocă istorică, nu există moment de seamă din trecutul patriei care să nu-și fi găsit temeinice și pătrunzătoare analize în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu în spiritul adevărului riguros științific. Prin temeinicie și rigoare, prin capacitate de sinteză și putere de demonstrație, capitolele de istorie din opera președintelui țării se constituie într-o magistrală lecție pe care o oferă cercetătorilor din domeniul istoriografic, înarmîndu-i cu metodologia interpretării și înțelegerii fenomenelor istoriei pe toți slujitorii științei istorice, dînd oamenilor muncii cartea adevăratei lor istorii.

Mobilizatoarele teze, analize și idei cuprinse în expunerile secretarului general al partidului la 29 aprilie 1988, 23 iunie 1988 și în celelalte cuvîntări din această perioadă sînt pentru noi un model de gîndire revoluționară, de abordare principială a realității economice, sociale și politico-ideologice; ele se constituie într-un program ferm de muncă și acțiune pentru toți comuniștii, pentru întreg poporul român, și în care frontul istoric află — laolaltă cu toți cei care lucrează în domeniul cercetării, culturii și învățămîntului — orientări de largă deschidere, noi și bogate teme de studiu și cercetare.

Componentă dinamică a culturii române, cercetarea istoriei și-a cucerit un loc de seamă în formarea conștiinței cetățenilor României socialiste. În epoca de mari și profunde transformări, de spornică și continuă înălțare în civilizație, cunoașterea istoriei vine să clădească în sufletele tuturor dragostea față de acest pămînt și de acest popor, voința de bine și de înțelegere între popoare. Într-o lume în continuă schimbare, istoria ne așază rostul nostru și locul nostru pe temelii românești, între popoarele care știu ce vor și sînt hotărîte să lupte pentru a-și aduce contribuția lor la progresul general uman. Este un însuflețitor program care impune o deosebită exigență în realizarea tuturor sarcinilor și din domeniul științelor istorice. ■

Permanenţă şi continuitate

JUDECATA LA ROMÂNI

Acad. ŞTEFAN PASCU

Vieţuind de milenii în vatra străbună, poporul român şi-a făurit, în decursul istoriei, forme de organizare şi instituţii specifice. Între acestea se înscriu şi cele de tip juridic — scaunele de judecată, alcătuiri destinate menţinerii, în cadrul comunităţii, a unor relaţii întemeiate pe dreptate, conform datinilor şi obiceiurilor străbune. Organizate aidoma pe tot cuprinsul teritoriului locuit de români, conducîndu-se după norme străvechi, scaunele de judecată constituie — prin originalitatea şi specificitatea lor de organizare — mărturii grăitoare ale vechimii de vieţuire a românilor în vatra strămoşească.

Din capitolul Scaunele de judecată la români, **cuprins în volumul IV al lucrării acad. Ştefan Pascu,** Voievodatul Transilvaniei, **în curs de pregătire la Editura Dacia, din Cluj-Napoca, prezentăm, în avanpremieră editorială, cîteva fragmente privind structura, evoluţia în timp şi originalitatea acestor străvechi forme administrativ-juridice româneşti.**

Scaunele săteşti — instituţie juridică fundamentală

În societatea feudală din ţările române — ca, de altfel, şi în aceea din alte ţări — împărţirea dreptăţii era de competenţa unei mulţimi de instanţe sau foruri de judecată. O ierarhie judiciară foarte complexă, începînd cu formele cele mai simple — ale obştii săteşti — pînă la cea mai înaltă, trebuia parcursă, din treaptă în treaptă, pînă la obţinerea unei dreptăţi care, adesea, era iluzorie. Căci a doua caracteristică a justiţiei feudale o constituia caracterul ei de clasă, mereu în favoarea claselor dominante, pentru a le asigura oprimarea celor de jos.

Exista totuşi în această succesiune de instanţe, una care făcea, în mare măsură, notă distinctă şi aceasta era forul sătesc *(forum pedaneum)* — formă de justiţie obştească supravieţuind din perioada de înflorire a obştilor săteşti şi continuînd să joace un rol însemnat în viaţa comunităţilor rurale din ţările române.

Explicaţia acestei supravieţuiri peste secole constă în faptul că ea s-a dovedit utilă, corespunzătoare nevoilor societăţii româneşti, unde viaţa de obşte, cu mutaţiile suferite odată cu prefacerile din societate, a continuat să fie o realitate.

Condusă de aleşii obştilor, dintre cei mai vrednici membri ai acestora, juzii sau cnezii de obşte, şi „oamenii buni şi bătrîni", justiţia sătească se profilează ca fiind cea mai obiectivă şi mai dreaptă dintre toate instanţele de judecată ale epocii, cu toate încercările stăpînului feudal de amestec în împărţirea dreptăţii — fie direct, fie prin intermediul juzilor, care adeseori erau mai mult în slujba nobilului sau a boierului, decît a obştii.

Forul de judecată sătesc judeca atît cazurile civile, cît şi cele penale, afară de „faptele mari": furt, tîlhărie, omucidere, incendiere — care erau de competenţa unor foruri teritoriale superioare. Judecata se făcea în prezenţa tuturor sătenilor, a „adunării satului", după obiceiul pămîntului sau, cum mai era numit, „dreptul românesc" *(jus valachicum)*. Scaunul de judecată era prezidat de jude,

In imagine: miniatură dintr-un document medieval românesc înfăţişînd simbolul justiţiei.

ajutat de „oamenii buni și bătrîni", aleși periodic — îndeobște, pe timp de un an — dintre membrii obștii. Acești „oameni buni și bătrîni", împreună cu judele, se adunau duminica și în zilele de sărbătoare, de obicei în fața bisericii, sub un arbore cu cunună bogată *(arbor frondosus)*, spre a face rînduială în obște, de față cu întreaga adunare, care, astfel, asista și ea la judecată.

Justiția obștii a fost consemnată în documentele de cancelarie doar atunci cînd oficialitățile erau nevoite să-i recunoască puterea, deoarece se conducea după datini nescrise, după „obiceiul pămîntului". Sau în cazurile în care se apela la foruri superioare, ori era constatată ca o „particularitate" de călătorii străini sau de istoricii timpului.

Astfel, călătorind prin Moldova, în anul 1616, francezul Baret remarca „acest obicei lăudabil de a-și împăca toate pricinile prin mijlocirea prietenilor sau prin judecata voievodului, căruia i se supun ca unui oracol". Referindu-se la ocolul Cîmpulungului Moldovenesc, Dimitrie Cantemir făcea și el, în *Descriptio Moldaviae*, precizarea că acest ocol cuprindea 15 sate „care, toate, folosesc legile lor proprii și judecătorii lor proprii".

În Transilvania, instituția este menționată deseori, în întregul ev mediu în împrejurări diferite, de contestare a hotărîrii unor instanțe sau de subliniere a deosebirilor dintre legile din Ungaria și legile transilvănene. În a doua jumătate a sec. XVIII, istoricul ungur Iosif Benkö știa că fiecare sat are un jude propriu *(proprius judex)*, pe lîngă care sînt jurații aleși de obști; aceștia se ocupă cu treburi de mai mică importanță și judecă pricinile care cad în dreptul lor de judecată, supraveghează strîngerea dării etc. Fiecare sat, de obicei, e condus de un jude.

Puterea „legii vechi" era reală și în teritoriile cu populație mixtă, menționată ca atare într-un document din 1426, dar cu siguranță asemenea forme existau și mai înainte, ceea ce înseamnă o mare vechime, anterioară așezării secuilor în sud-estul Transilvaniei. În acest an, 1426, regele Sigismund de Luxemburg acorda românilor și secuilor din satul Bretcu dreptul de a nu fi reținuți și închiși, nici de judele regesc, nici de judele locului, ci numai de cnezul ce va fi ales, împreună cu sătenii și alți oameni pentru a judeca orice pricină.

În forme asemănătoare, instituția e întîlnită pe tot cuprinsul Transilvaniei: în Maramureș, ea se numea „sobor de judecată", fiind condusă de un jude („județ" sau „giudeț" — cum este denumit într-o inscripție din Biserica de la Cuhea, locul de obîrșie al „descălecătorului" Moldovei, Bogdan I). Judele prezida scaunul de judecată, care, în concordanță cu componența etnică a membrilor obștii, era numit și „scaunul românesc" *(sedes Valachicales)* și judeca potrivit normelor dreptului obișnuielnic *(jus valachicum)*, ajutat de jurați.

În scaunul Sălișteî, din vecinătatea Sibiului, fiecare din cele șase sate componente (Sălișteî, Sibiel, Tilișca, Vale, Galeș și Cacova) își avea judele său, care era ales în fiecare an, la Crăciun, dintre patruzeci de locuitori („bătrînii" satului). Cu privire la acest scaun ni s-au păstrat, din anul 1575, unele prescripții, o autentică „constituție", ce cuprindea pedepse și norme juridice; cei ce nu se prezentau în fața scaunului de judecată la prima chemare plăteau o amendă de 25 dinari, iar pentru pricinile sub 1 florin nu se putea apela la un for superior.

Satul Rășinari, de asemenea, din apropierea Sibiului, a avut, din vechime, scaun de judecată propriu, format din jude *(iudis)* și 40 bătrîni jurați *(cinstiti)*, scaun care avea dreptul să judece pricini dintre săteni și să pronunțe pedepse (amenzi) ce nu întreceau 40 florini.

În districtul Rodnei, într-un litigiu din a doua jumătate a sec. XV, în legătură cu folosirea unor munți, locuitorii comunei Maier au fost judecați „în primă instanță de cnezul și sfatul locului sau satului".

Tot potrivit obiceiului pămîntului, după luarea hotărîrii, vinovatul era dator să dea fiecărui membru al scaunului de judecată — în afara despăgubirii față de partea vătămată — o cantitate de rachiu măsurînd — după însemnătatea pricinii — între un sfert de cupă *(quadranto)*, pînă la 50 cupe *(octalia)*, cantitate ce era consumată pe loc. Era singurul „cîștig" pe care-l aveau membrii scaunului de judecată!

Existența scaunelor de judecată ce se conduceau după „legile vechi" este atestată de *Statutele Țării Făgărașului*, din 1609, care precizau că în acea „țară și district" se judeca după obiceiul vechi și de demult al acestei țări.

Obiceiul pămîntului ori vechea lege românească fiind identică sau mult asemănătoare pretutindeni unde locuiau românii, asemănătoare era și organizarea judecătorească. Astfel, în numeroasa și bine organizata comunitate românească din sudul Poloniei, cnezul era cel care făcea dreptate, dar asupra hotărîrii sale trebuia să se pronunțe întreaga obște („grămada"), prezidată de un cnez — așa cum se precizează într-un document din anul 1406, prilejuit de strămutarea unui iobag. Hrisoavele din sec. XIV-XVI privitoare la judecata din satele românești precizează, de fiecare dată, că judecata se făcea numai după legea românească, ce urma să se aplice întocmai întotdeauna *(incolae villae eiusdem monalis ius nisi ipse valachico judicabuntur in eoque conservabuntur temporibus perpetuus)*. Adunările generale ale obștii se întruneau de trei ori pe an.

La românii balcanici, cea mai simplă formă de împărțire a dreptății era cea casnică: șeful familiei mari, singur sau asistat de membrii familiei de sex masculin, judeca pricinile iscate în familia mare.

Pe lîngă această formă inițială de justiție, exista o alta mai evoluată, prezidată de șeful familiilor înrudite, iar mai tîrziu ale unui grup legat

(Continuare în p. 32)

„CEI MAI VECHI ŞI NUMEROŞI LOCUITORI AI ŢĂRII"

Dr. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ

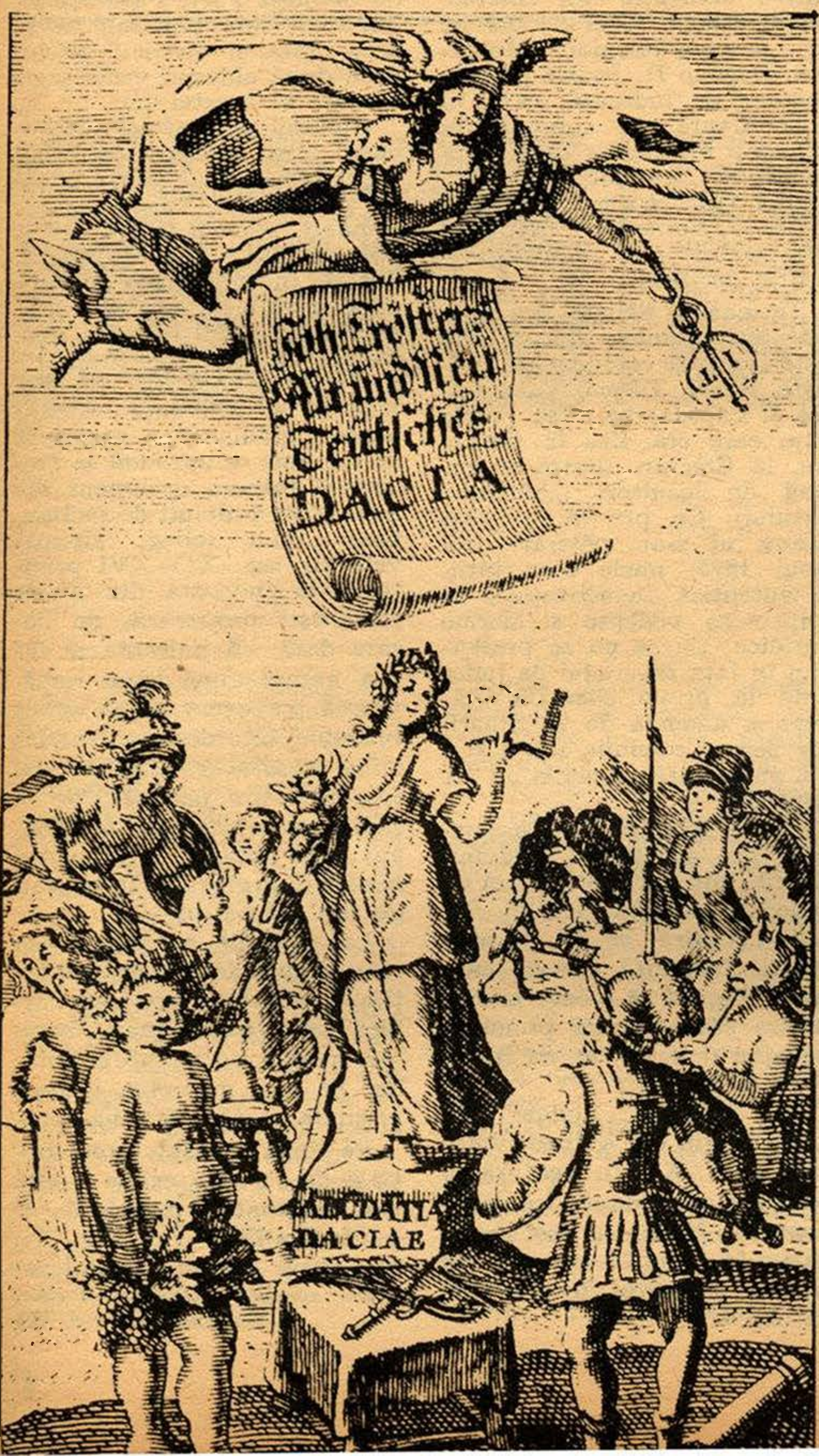

Johannes Trõster, sas din Sibiu, de la care ne-a rămas, printre altele, cartea: *Das Alt-und Neu-Teutsche Dacia* (Vechea şi noua Dacie germană), apărută la Nürnberg în anul 1666, ne prilejuieşte o incursiune în istoria *„vechimii, romanităţii, continuităţii şi unităţii"* poporului român în spaţiul etnogenezei sale, Transilvania, Ţara Românească şi Moldova. Şi-a alcătuit scrierea îmbinînd observaţia personală cu o largă cercetare istorică, din care nu lipsesc nici unul din marii istorici antici şi medievali. Dincolo de cîteva inexactităţi pe care şi le-a preluat de la Iordanes (sec. VI) şi pe care le vor susţine, nu mult după aceea, un alt istoric sas transilvănean, Laurentius Toppeltinus (1667) şi Miron Costin (*Letopiseţul*, 1675; *De neamul moldovenilor*, 1686-1691), tezele lui Johannes Tröster sînt mărturii istorice de cea mai mare importanţă pentru trecutul românilor. A cercetat acest trecut cu pasiune şi cu iubire pentru români. Obiectiv fiind, nu şi-a ascuns compasiunea pentru soarta vitregă a românilor din Transilvania, lipsiţi de drepturi, tocmai eicare erau *„cei mai vechi"* şi *„cei mai numeroşi"* ici.

Trebuie să menţionăm ca pe un fapt cu totul deosebit şi de mare importanţă pentru valoarea operei sale: *Tröster n-a avut la dispoziţie şi nu s-a putut documenta din operele vreunui istoric sau scriitor român.* Doar Grigore Ureche îşi scrisese *Letopiseţul* cu cîţiva ani mai în inte (1642-1647), dar cele mai vechi copii păstrate ale acestuia, în manuscris, sînt din 1670, deci cu patru ani mai noi decît cartea lui Trõster. Acesta n-a cunoscut deci opera lui Grigore Ureche. Cum în cartea lui face exces de indicare a surselor, d că ar fi văzut *Letopiseţul* ar fi spus-o.

Toate acestea sînt indicii ale absolutei lui originalităţi, şi îndepărte ză orice bănuială că Johannes Trõster s-ar fi aflat sub vreo influenţă românească, sau că ar fi scris cu părtinire.

Pagina de titlu a lucrării lui Johannes Trõster, Vechea şi noua Dacie

Ce ştia, aşadar, Tröster despre români, despre vechimea şi originea lor, despre limba, obiceiurile şi credinţa lor, în anul 1666?

Ştia — trebuie s-o spunem din capul locului — foarte multe lucruri şi, mai ales, *foarte multe lucruri exacte*, încît ne-am propus o reaşezare mai mult decît meritată a cărţii lui la loc de cinste în dosarul documentelor privitoare la trecutul nostru.

Tröster argumentează pe larg originea îndepărtată a românilor şi afirmă cu claritate vechimea lor absolută pe spaţiul transilvano-moldo-valah, deci pe întreg cuprinsul vechii Dacii. „*Românii*, scrie el, *sînt cei mai vechi locuitori ai ţării*", iar „*Transilvania e un mic Latium*". Despre daci Tröster ştia, de asemenea, că n-au dispărut ci că, împreună cu romanii, au alcătuit poporul român, care a păstrat de-a lungul veacurilor caracterele etno-culturale ale acestei simbioze.

Se dovedeşte un excelent cunoscător al limbii, culturii, obiceiurilor şi istoriei romane. Pe cele româneşti le cunoştea din propria experienţă, din convieţuirea cu cei în mijlocul cărora se născuse şi îşi trăise întreaga tinereţe. Mărturiseşte în cartea sa că vorbea româneşte. Ne dă, de altfel, primul şi cel mai bogat dicţionar româno-latino-german. Unul, numai româno-latin, alcătuise înaintea lui Grigore Ureche.

Tröster reconstituie fidel războaiele daco-romane, descrie Dacia Traiană pînă la Aurelian şi găseşte dovezi importante şi hotărîtoare cu privire la retragerea din Dacia, la sfîrşitul secolului III (271-275), *numai a armatelor romane*, nu şi a populaţiei romanizate sau în proces de romanizare ireversibilă, populaţie care a rămas pe loc.

Continuitatea românilor pe vatra etnogenezei lor — vechea Dacie — e urmărită apoi de-a lungul veacurilor şi atestată prin inscripţii şi, mai ales, prin *limba, obiceiurile, îmbrăcămintea* pe care le identifică în viaţa românilor cu lux de amănunte. După ce localizează Transilvania, ca principat de sine stătător, în care — scrie el — se afla vechea reşedinţă a regilor daci, Tröster localizează şi Dacia, arătînd că „*Transilvania, împreună cu Moldova şi cu Valahia, de la Tisa... şi pînă la malul dunărean înspre sud, pînă în Tracia interioară, alcătuia vechea Dacie*".

Limba românilor, socoteşte el, este fără putinţă de tăgadă, urmaşa directă a limbii latine *populare*. El anticipează astfel exact ceea ce în timpurile moderne cei mai mari lingvişti din România şi din Europa vor descoperi pe baza unor cercetări ştiinţifice riguroase.

Dovezile aduse de Tröster în această privinţă impresionează prin bogăţie şi argumentaţie. El identifică în toate obiceiurile, jocurile şi îmbrăcămintea românilor, elemente care îl conving o dată mai mult de originea romană a locuitorilor.

Cu privire la numărul românilor din Transilvania, Tröster afirmă că „*sînt atît de mulţi, că îi întrec în număr şi pe unguri şi pe germani* [laolaltă]". Aceeaşi situaţie o ştie „*şi în Maramureş*", — unde nu a fost personal —, deci în partea cea mai nordică a Transilvaniei.

Analizînd diferitele denumiri pe care alte popoare le dădeau românilor, Tröster afirmă că „*ei înşişi îşi zic romanos*" în toate cele trei ţări româneşti, văzînd şi în aceasta o atestare a continuităţii şi unităţii lor.

Chiar şi numele de „*valah*", — arată Tröster — despre care ungurii pretindeau că l-ar fi dat ei românilor, „*este mult mai vechi decît însăşi limba ungurească de astăzi*", aşa încît „*ungurii nu pot pretinde că ei au dat românilor numele de olah*".

Fiind protestant, Tröster nu s-a oprit prea mult asupra religiei românilor, dar arată totuşi că „*sînt foarte vechi creştini*", şi anume „*ortodocşi*", de cînd se ştiu. „*Aşa am pomenit*", i-a auzit Tröster pe români explicîndu-şi vechimea religiei. Dă totuşi informaţii despre preoţii ortodocşi şi despre forţa tradiţiei în viaţa lor spirituală, la care nu vor să renunţe cu nici un preţ. Informaţiile lui concordă perfect cu cele ale unui călător suedez care a vizitat Transilvania cu cîţiva ani înainte de a-şi scrie Tröster cartea, anume Hiltebrandt.

Johannes Tröster nu şi-a scris cartea din vreo necesitate polemică. El a scris despre ceea ce, în vremea lui (1666), ştia toată lumea, despre ceea ce vedea sub ochii săi şi despre lucruri pe care nimănui nu i-ar fi trecut prin gînd să le pună la îndoială. El face istorie, istorie adevărată, adunînd fapte, documente, opinii istorice şi observaţii personale. El le coroborează cu metodă şi le interpretează cu scrupulozitate istorică. El respectă ca un istoric onest principiile metodologice, aşa cum le vor stabili abia istoricii şi istoriografii moderni, precum un E.H. Carr *(What is History?)* sau Jerzy Topolsky *(Metodologia istoriei)*, ca să nu-i citãm decît pe doi dintre cei mai avizaţi teoreticieni din sec. XX.

Nu e lipsit de importanţă să amintim aici şi faptul că, atît înaintea sa, în studii şi cronici rămase în manuscrise, cît şi după el, în manuscrise şi în tipărituri, un număr impresionant de alţi istorici saşi din Transilvania au scris şi vor scrie despre români, despre vechimea, romanitatea, continuitatea şi unitatea lor pe cuprinsul întregului spaţiu al vechii Dacii, *în acelaşi sens şi aproape cu aceleaşi cuvinte*. Ca şi în cazul lui Johannes Tröster, de care ne ocupăm aici şi într-o carte care se află sub tipar *(Romanitate, continuitate, unitate, pornind de la un izvor narativ din secolul al XVII-lea)*, şi numele şi ideile celorlalţi ar merita să fie scoase din cărţile uitate şi din arhivele pecetluite care îşi aşteaptă aducerea la lumină.

A-i scoate la lumină, pe vechii autori de istorie, e o datorie către ei, o dovadă de respect şi preţuire şi un act de dreptate. Dar, în cazul celor care scriu despre noi e, mai ales, o datorie faţă de sfînta noastră istorie românească. ■

La începutul anului 1866, în Europa existau patru imperii (habsburgic, francez, țarist și otoman) — în 1871 îi se va alătura Imperiul german, dar Franța va redeveni republică —, nouă regate (Anglia, Belgia, Danemarca, Grecia, Italia, Olanda, Portugalia, Spania și Suedia), cărora li se adăugau statele confederației germanice, în frunte cu regatele Bavariei, Hanovrei, Prusiei, Saxoniei și Württembergului, ce vor intra, din 1871, în componența Imperiului german mai înainte amintit, și republica confederală a Elveției. Aceste state își exercitau deplina lor suveranitate. Harta Europei se completa în sud-est cu principatele supuse suzeranității otomane: Principatele Unite Române sau România — denumire folosită de români, dar neacceptată de o parte a puterilor europene —, precum și Serbia și Muntenegru.

1866-1876. INDEPENDENȚA —

DORINȚA UNANIMĂ A NAȚIUNII

DAN BERINDEI

Centrul politic al lumii continua să se afle în Europa, unde, în anii 1838-1913, s-au desfășurat 95 la sută din reuniunile internaționale — conferințe și congrese —, într-un cadrilater geografic marcat de Roma, Londra, Berlin și Stockholm. Relațiile politice și diplomatice internaționale erau reprezentate mai ales de cele șapte mari puteri (Anglia, Franța, Imperiul țarist, Imperiul otoman, Germania, Austria și Italia), care dominau lumea în acea epocă, și cărora Tratatul de pace de la Paris din 1856, ce pusese capăt Războiului Crimeei și înlăturase protectoratul Imperiului țarist, asupra țărilor române, instituit în 1829, le încredințase sarcina de a garanta statul național român creat în 1859 prin unirea principatului Țării Românești cu cel al Moldovei.

Jocul raportului de forțe

A doua jumătate a secolului XIX a fost o perioadă de explozie demografică europeană, populația continentului crescînd cu 54 la sută în amintitul răstimp și ajungînd să reprezinte, în 1900, 27 la sută din populația mondială. Concentrările demografice se remarcau mai ales la marile puteri continentale. Către 1871, Imperiul țarist număra 86 milioane de locuitori, Germania 42, Franța (care tocmai pierduse Alsacia și Lorena) 37, Austro-Ungaria (fostul Imperiu habsburgic, reorganizat, în 1867, sub forma dualismului asupritor) 36, Anglia (cu Irlanda și Scoția) 31, Italia 27. Cu excepția Spaniei, populația celorlalte state suverane europene nu atingea, în fiecare dintre ele, zece milioane, la majoritatea nici cinci milioane de locuitori.

În cursul deceniului cuprins între abdicarea lui Alexandru Ioan Cuza[1] și proclamarea independenței[2], deși stînjenită în afirmarea ei istorică europeană prin menținerea suzeranității otomane, România era un stat care tindea în mod evident să joace un rol de sine stătător pe continent. În 1872, în *Dicționarul topografic și statistic*... al lui Dimitrie Frunzescu se aprecia că „populațiunea României se urcă la 5 000 000 de locuitori"; chiar dacă cifra era exagerată cu cîteva sute de mii, totuși, neîndoielnic, populația statului național constituit în 1859 era nu numai superioară celei a celorlalte state independente sau autonome din zona de influență a Imperiului otoman (Grecia, Serbia și Muntenegru), dar și celei a Danemarcei, Elveției, Olandei, Portugaliei, fiind apropiată de aceea a Belgiei și ceva mai mică față de aceea a Suediei (din care încă nu se desprinsese Norvegia).

Deși procesele de modernizare în România fuseseră mult timp întîrziate (instituțiile și reformele menite a o așeza între statele europene evoluate datînd mai ales din perioada inaugurată prin dubla alegere a lui Al. I. Cuza din 24 ianuarie 1859), sistemul constituțional introdus în 1866 marcase încadrarea fermă a țării printre statele cu structuri democratice ale epocii. Democratismul politic al societății românești era mai avansat, în urma adoptării menționatului sistem, decît cel constatat la unele mari puteri, mai ales la imperiile limitrofe. A fost și acesta un factor

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 8/1976; 5-6/1977 și 5-6/1987.

favorizant important pentru smulgerea României de sub suzeranitatea unui imperiu cu structuri înapoiate şi vetuste.

În perioada 1866-1876, România se confrunta cu noile raporturi de forţă dintre marile state ale continentului de care trebuia să ţină neapărat seama în acţiunile ei menite firesc să-i deschidă drum spre atingerea principalului obiectiv în momentul istoric dat: *statutul de deplină independenţă*.

prezentat un gest constituţional şi politic care i-a ruinat pentru viitor viabilitatea existenţei şi a însemnat de fapt condamnarea ei la dezagregare în primul moment de criză gravă.

Prin eliberarea Romei, în septembrie 1870, Italia şi-a încheiat procesul de unitate naţională şi statală inaugurat în vara anului 1859, dar în perioada ce a urmat, aşa cum remarca diplomatul român

Petersburgului în problema orientală, care se va redeschide spre mijlocul celui de-al optulea deceniu al secolului.

Anglia continua să se afirme ca o mare putere. Imperiul otoman, deşi susţinut de aceasta, nu va putea evita treptata dezagregare.

Marea cîştigătoare a acestei etape din istoria europeană a fost Prusia. Înfrîngînd succesiv Danemarca (1864), Aus-

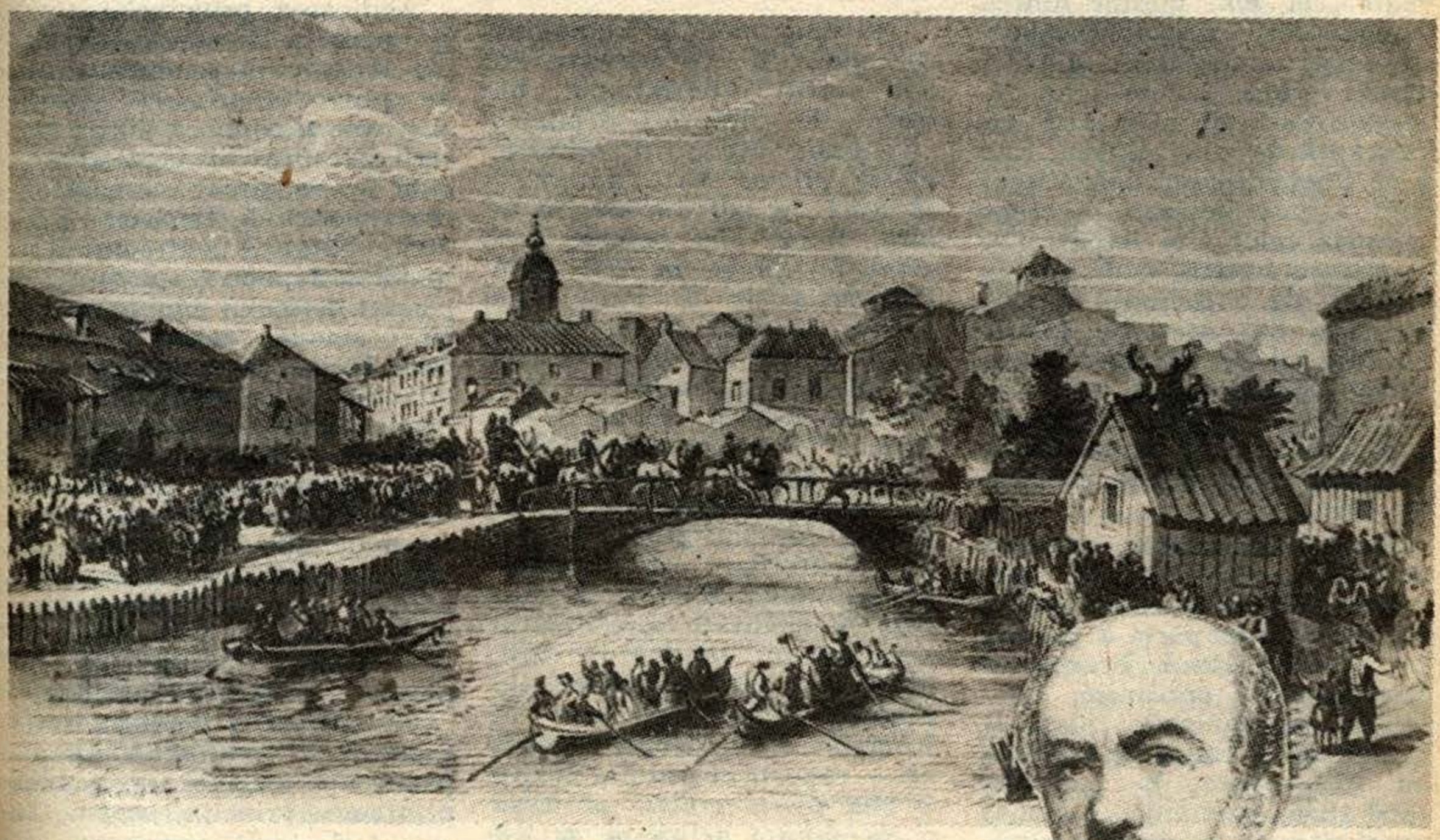

Bucureştii în 1866 şi generalul N. Golescu, unul dintre membrii Locotenenţei domneşti, care asigura funcţionarea normală a instituţiei supreme statale după abdicarea lui Al. I. Cuza (desene reproduse din revista L'Illustration*)*

Cel de-al doilea imperiu în Franţa intrase în decădere. Relativ scurtul război din 1870-1871 n-a făcut decît să încheie un proces inaugurat mai înainte, iar celei de-a Treia Republici i-a trebuit o perioadă de refacere pentru a putea face ca Franţa să ocupe din nou o poziţie dominantă în concertul puterilor europene.

Înfrîntă în războiul cu Prusia şi Italia din vara anului 1866, Austria a căutat „soluţia" menţinerii puterii ei în dualism (17 februarie 1867)[1]. Apariţia acestui anacronism istoric, dubla monarhie, a re-

C.Esarcu, ea a trebuit să-şi concentreze eforturile „pentru ameliorarea instituţiilor ei economice" şi mai ales s-a străduit, fără a reuşi pe deplin, să „sudeze" nordul şi sudul în cadrul noului regat, neputîndu-se deci evidenţia în domeniul relaţiilor externe.

Înfrîngerea Franţei a dat posibilitate Imperiului ţarist să înceapă înlăturarea stipulaţiilor ce nu-i conveneau din Tratatul de la Paris din 1856, ea reluîndu-şi în primul rînd libertatea de mişcare în Marea Neagră. De asemenea, se profila într-o apropiată perspectivă istorică o reimplicare a

[1] *Magazin istoric*, nr. 3-4/1986.

tria (1866) și Franța (1870-1871), Prusia s-a impus în fruntea statelor germane și, în ianuarie 1871, în Sala oglinzilor de la Versailles, a fost creat Imperiul german în evidentul ei beneficiu, la cîteva luni doar după prăbușirea regimului lui Napoleon III. Armata germană (de fapt, în primul rînd cea prusiană) fusese biruitoare, iar Bismarck, făuritorul abil al Germaniei imperiale, devenise o personalitate dominantă a epocii. Cancelarul Germaniei s-a dovedit „cel mai meșter dintre oamenii cari au știut vreodată să tragă consecințe dintr-o mare victorie", cum scria N. Iorga, omul de stat care cu siguranță de sine, cinism, dar și cu finețe diplomatică, atunci cînd a fost necesar, a creat „alianța celor trei împărați"[1]. O alianță lipsită, cum s-a remarcat, de o coerență fundamentală, dar care i-a folosit din plin lui Bismarck în dominarea diplomatică a unei Europe, unde, după atîtea războaie, cancelarul dorea pacea necesară consolidării statului pe care îl crease.

Dacă constituirea statului național român în 1859 prilejuise afirmarea unui sprijin din partea unei părți a puterilor garante, dacă Franța lui Napoleon III sprijinise, efectiv și pe multiple planuri, Principatele Unite în vremea lui Al.I. Cuza, în perioada 1866-1876, România n-a mai beneficiat de o situație similară. Treptat, Franța a renunțat la rolul pe care îl deținuse, fapt dorit într-un fel și de noul principe de la București, Carol, interesat într-o apropiere politică de patria sa de origine. Italia, secundanta Franței în vremea lui Cuza, s-a situat și ea pe o poziție de rezervă; ajutor n-a venit României nici din partea Prusiei, respectiv a Germaniei, Bismarck neînțelegînd nici un moment să acorde un concurs real principelui de Hohenzollern devenit domnitor în țara de la Dunăre și Carpați. Acțiunile diplomatice ale României în acea etapă au reflectat această situație. În complicate împrejurări, românii au știut să demonstreze capacitatea lor de manevră în domeniul atît de labil al politicii marilor puteri.

Valoarea faptului implinit

Statului modern românesc consolidat îi era necesar un nou statut internațional, un statut de „drepturi depline". „*Nu poate Anglia* [în realitate, aluzia privea toate puterile!] *să vadă că noi am crescut în mod firesc din hainele care ne-au fost făcute în 1858* [prin Convenția de la Paris]; *că acestea necesită să fie lărgite și că ne este imposibil să fim tot mereu înghesuiți în scutecele care ne-au fost făcute în copilărie?*" Astfel sintetiza H.C. Vivian, agentul diplomatic la București, lordului Derby, în toamna anului 1874, poziția interlocutorilor săi români. Același diplomat avea să sesizeze cu luciditate, spre sfîrșitul aceluiași an, tactica pe care, în situația dată, înțelegeau s-o urmeze bărbații de stat ai României acelei vremi. „*Românii* — raporta el lordului Derby — *sînt foarte grăbiți să vadă și să profite de șansa de a-i dezbina pe cei șapte stăpîni ai lor în orice chestiune care le afectează interesele*".

Prin *fapte împlinite* fusese făurită și menținută România. Utilizînd stipulațiile internaționale care obligau marile puteri garante la consens, românii creaseră deci situații ireversibile. De astfel de fapte se temea mai ales Austria. „*Exemplul din trecut* — remarca cu evidentă amărăciune ministrul de externe al împăratului Franz Iosif, la începutul primăverii anului 1866 — *a demonstrat din plin valoarea pentru București a faptului împlinit*". Românii au creat climatul necesar mult dorității modificări fundamentale a statutului internațional al României. Concluziile în această privință le va trage ducele Decazes, ministrul de externe al Franței, cînd în cadrul unei convorbiri cu Ion Ghica, trimis special al guvernului român la Paris, îi va spune, în toamna anului 1876: „*Ați devenit o națiune, ați știut să vă faceți necesari Europei și ea nu poate să nu vă menție și să nu vă garanteze existența. Nu puteți pieri decît cu distrugerea echilibrului european... De fapt, sînteți independenți, aveți toate prerogativele unui stat suveran; înăuntru faceți cum vreți și ce vreți, în afară încheiați tratate cu puterile Europei...*"

Abdicarea principelui Cuza și imediata desemnare în locul său a unui principe străin au provocat iritarea puterii suzerane și a unora dintre puterile garante[2]. S-a creat atunci, cum a remarcat cercetătoarea americană Barbara Jelavich, o situație „extrem de primejdioasă pentru români". A existat pericolul unei intervenții otomane, acela al desfacerii Unirii și la acestea s-au adăugat și „combinațiile" politicii secrete a principalului protector, Napoleon III. A fost, neîndoielnic, un moment hotărîtor, dar, pînă la urmă, ca și în anii Unirii, prin atitudinea hotărîtă a cercurilor politice conducătoare românești, criza a fost depășită și s-au găsit soluțiile cele mai potrivite intereselor naționale.

Ca urmare a intențiilor lui Cuza de a renunța la domnie și de a-și asigura succesiunea printr-un principe străin, în sensul dorinței exprimate de Adunările ad-hoc în 1857, în cercurile diplomatice europene se discuta această problemă chiar înainte de 11/23 februarie 1866. La 27 decembrie 1865/8 ianuarie 1866, contele Apponyi, ambasadorul Austriei în Anglia, raporta la Viena îngrijorarea lordului Clarendon privind candidatura unui principe străin în Principatele Unite, deoarece, credea el, puterile garante nu s-ar fi putut înțelege asupra persoanei acestuia. Locotenența domnească (formulă instituțională fericit aleasă pentru a nu irita Europa conservatoare!) l-a proclamat ca principe pe Filip de Flandra[3] și, în aceeași zi, într-o

---

[1] La 8 iunie 1873, la Sebönbrunn, s-a semnat un acord între țarul Alexandru II al Rusiei și împăratul Austro-Ungariei Franz Iosif I, prin care, în cazul unei agresiuni din partea unei terțe puteri, ambii monarhi se obligau să se consulte în vederea adoptării „unei linii de conduită comună"; la 23 octombrie același an, Wilhelm I, împăratul Germaniei, a aderat la acest acord.

[2-3] *Magazin istoric*, nr. 9/1976; 10/1976.

ședință comună extraordinară, Adunarea Deputaților și Senatul au consolidat, prin votul lor, inițiativa noii conduceri. Europa nu era deci pusă în fața unei probleme ce trebuia soluționată, ci în fața unei probleme *soluționate!* De altfel, alegerea lui Filip de Flandra nu fusese întîmplătoare. El reprezenta Belgia, statul național modern „model" pentru cei ce voiau să făurească o „Belgie a Orientului", atît în ceea ce privea democratismul (de aici și utilizarea din plin ca model a Constituției belgiene), cît și statutul internațional de independență și neutralitate. Publicistul Armand Lévy, un bun cunoscător al românilor, mărturisea chiar în acea vreme că alegerea se făcuse avîndu-se în vedere respectul pe care Leopold I îl manifesta față de libertățile constituționale ale țării sale. S-ar mai putea adăuga că soluția principelui belgian fusese avută în vedere nu din 1857, cum credea în 1930 istoricul francez Paul Henry, autorul unei excelente lucrări despre domnia lui Al.I. Cuza, ci încă din 1855, cînd frații Hurmuzaki, printr-un intermediar, sugeraseră acest lucru secretarului particular al regelui Belgiei.

Dar chiar a doua zi după adoptarea hotărîrii la București, cum raporta ambasadorul Franței la Bruxelles, Filip de Flandra a comunicat la Londra refuzul său. La 14/26 februarie, refuzul lui Filip a fost comunicat și la București — ceea ce, neîndoielnic, a creat o situație de criză. A trebuit să treacă încă o lună pentru ca o altă soluție să fie găsită. Nici de data aceasta un consimțămînt imediat nu putea fi obținut, dar cel puțin sorții unei reușite apăreau ca foarte probabili, mai ales că era vorba de candidatura unui principe de Hohenzollern, înrudit și cu regele Prusiei și cu Napoleon III, ultimul susținîndu-i candidatura. Ar mai putea fi adăugat că principele german era și viitorul cumnat al celui care refuzase tronul de la București, al lui Filip de Flandra.

România — una și nedespărțită

În ziua în care la București sosea refuzul principelui belgian, Imperiul otoman cerea acordul puterilor garante pentru a trimite un comisar în capitala României însărcinat cu misiunea de a pune capăt Unirii. Soluția nu era nici realistă și nici nu ținea seama de faptul că un nou stat *se constituise* și că el nu mai putea fi zdrobit. Și de astă dată, divergențele dintre puteri s-au dovedit utile cauzei românești. În locul trimiterii comisarului otoman, a fost decisă convocarea, la Paris, a unei Conferințe a puterilor garante și a puterii suzerane. Intrată pe făgașul diplomației, problema avea să fie soluționată, pînă la urmă, în sensul intereselor naționale românești.

Conferința de la Paris și-a început activitatea la 26 februarie/10 martie 1866[1], dovedindu-și de la început slăbiciunea din pricina divergențelor dintre reprezentanții ce luau parte la lucrările ei. *„Europa, constituită în areopag* — declara cu evidentă amărăciune cancelarul rus Gorceakov ambasadorului austriac Revertera — *are aerul că urmează impulsul unui mic stat de mîna a treia"*.

Între timp, se depuseseră eforturi și pentru o „împăcare" a Porții otomane. La Istanbul fuseseră trimiși Manolache Costache Epureanu, Gh. Costaforu și Al.G. Golescu, pentru a cere puterii suzerane să nu se împotrivească *„dorinței unanime a națiunii române"*. Demnitarii otomani, susținuți și de reprezentanții diplomatici ai celorlalte două imperii limitrofe Principatelor Unite Române, s-au dovedit lipsiți de simțul realității. Ei au căutat chiar să profite de împrejurare și să accentueze o dominație care-și trăia în mod obiectiv ultima etapă, considerînd statul român o „provincie privilegiată" și intenționînd să retragă parte din concesiile făcute lui Al. I. Cuza. Istoria nu putea fi însă oprită din mersul ei înainte!

[1] *Magazin istoric*, nr. 11-12/1976.

Avansată de I.C. Brătianu și de Ioan Bălăceanu, la 14/26 martie, ideea candidaturii lui Carol de Hohenzollern, acceptată în principiu de cel interesat la 19/31 martie, a fost sancționată prin plebiscitul desfășurat în România între 3/15 și 8/20 aprilie 1866. Contestate de Conferința de la Paris, evenimentele petrecute în Principatele Unite erau de fapt ireversibile, deși reprezentanții marilor puteri stăruiau stereotip asupra necesității desemnării unui principe pămîntean. Adunarea Deputaților a votat, la 1/13 mai, o moțiune prin care se proclama că România *„era una și nedespărțită sub domnia ereditară a unui principe străin"*, acesta fiind Carol de Hohenzollern. Principele odată sosit în România[2], puterile Europei au fost puse în fața unei situații pe care, pînă la urmă, aveau s-o accepte. Poarta n-a putut obține acordul Conferinței de la Paris pentru a organiza o intervenție militară. Ea a primit sfatul să se înțeleagă direct cu România și, deși noul principe n-a fost recunoscut, în acel moment represiunea dorită de Istanbul n-a fost sancționată la Paris, unde Conferința și-a încheiat lucrările la începutul verii.

În luna iunie, chiar fără asentimentul puterilor garante, Poarta otomană plănuia să acționeze militar împotriva statului român, concentrîndu-și un corp de intervenție la Rusciuk. Dar, la rîndul ei, România și-a constituit o tabără pe Sabar și a procedat la formarea unui corp de voluntari. O ciocnire româno-otomană nu era însă dorită de puteri, care au intervenit pentru diminuarea tensiunii. Totodată, România l-a trimis pe Ion Ghica la Istanbul. Poarta l-a acceptat ca interlocutor. Deși au trebuit să treacă cîteva luni înainte ca un compromis să fie realizat, s-a intrat pe drumul găsirii unei soluții negociate. Între timp, Austria, aflată în conflict cu Prusia, se opunea cu înverșunare instalării noului principe la

(Continuare în p. 32)

[2] Despre împrejurările sosirii lui Carol, vezi relatarea generalului Grigore Cantilli, în *Magazin istoric*, nr. 3/1977.

CONSTANTIN BRÎNCOVEANU — „INTERESELE ŢĂRII ŞI ALE NEAMULUI ROMÂNESC"

VIRGIL CÂNDEA

La răscrucea veacurilor XVII şi XVIII, ţările române traversau una din cele mai dificile perioade ale zbuciumatei lor istorii. Din 1683 (asediul nereuşit asupra Vienei) şi pînă în 1699 (Pacea de la Karlowitz), timp de 16 ani, teritoriul de la Dunărea Mijlocie şi de Jos a fost teatrul unor aproape necontenite înfruntări austro-otomane, marcate de grele înfrîngeri înregistrate de Poartă (Buda — 1686, Zenta — 1697). Imperiul otoman, ajuns la apogeul întinderii sale teritoriale, îşi începuse declinul pe care, cu deosebita sa capacitate de observaţie istorică şi politică, îl intuise Dimitrie Cantemir. Dar Poarta continua să fie unul din cei mai importanţi factori politici ai acestei zone, exercitînd o influenţă considerabilă.

După despresurarea Vienei, Imperiul habsburgic a înregistrat mari succese militare. Fluturînd steagul eliberării unor popoare şi teritorii de sub dominaţia otomană, imperialii şi-au consolidat, la rîndul lor, propria dominaţie, supunînd popoarele cucerite la o cruntă opri mare socială, naţională şi religioasă. Regatul Poloniei, care sub Ioan Sobieski — biruitorul de la Viena — cunoştea o perioadă de înflorire, încerca de asemenea să-şi impună autoritatea asupra unei zone aflată, altădată, sub suzeranitatea sa, mai mult sau mai puţin nominală. În răsăritul Europei, se ridica o nouă forţă politică şi militară cu veleităţi dominatoare. Imperiul rus, care, sub ţarul Petru I, va ajunge la ţărmul Mării Negre, aţintindu-şi privirea spre Strîmtori, a căror stăpînire va deveni o obsesie a politicii ţariste. Tendinţele cuceritoare ale Suediei, fluctuaţiile Franţei — cînd sprijinitoare a Austriei, cînd adversară a acesteia, în funcţie de interesele politice de moment—, ca şi politica de echilibru a Angliei (mediatoare a Păcii de la Karlowitz), conturează tabloul politic al Europei acelei perioade.

Constantin Brîncoveanu Basarab Voievod (1688-1714), domnitor şi gospodar de ţară, abil diplomat, ctitor şi ocrotitor al culturii (detaliu din fresca de la Hurezi)

„O fire de om deosebită"

Principatele române erau deci atît teatru de război, cît şi obiect de dispută al intereselor puterilor dominatoare, îndeosebi al celor trei imperii vecine: „Aşezate între nişte vultani cumpliţi — observa cu îndreptăţire A.D. Xenopol — ...ele trebuiau să îngrijească, ca fiecare fiinţă vieţuitoare, de păstrarea existenţei lor sub îmboldirea instinctului lor de conservare. La început, ele luptase cu arma în mînă pentru mîntuirea vieţii lor şi vitejiile săvîrşite de ele înminunase lumea. Era epoca eroică, aceea a lui Ştefan cel Mare. Cînd mersul împotrivirei fu cu totul tăiat, instinctul conservării îmbracă această de pe urmă formă [anume] şiretenia vulpii..., care-şi găseşte suprema ei expresie în persoana lui Brîncoveanu".

Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul, Constantin Brîncoveanu înseamnă, la cîte un secol depărtare, o schimbare radicală în mijloacele de a asigura continuitatea de viaţă statală a poporului român. Constantin Brîncoveanu este una din rarele excepţii în scaunul domniei în care el stă vreo 25 ani. „Acest simplu fapt — scrie Xenopol — ne arată că el trebuie să fi fost o fire de om deosebită... Dacă ne gîndim la vremurile grele cînd el a domnit, cînd Poarta purta două mari războaie care trebuiau să aducă asupra domnului român cele mai mari greutăţi..., trebuie ca mintea lui Brîncoveanu să fi fost de o ghibăcie cu totul afară din cale, pentru ca el să stea în tot acest răstimp de strajă pe tronul muntean".

Aşa este caracterizată domnia celui ce s-a intitulat *„Io Constantin Brîncoveanu Basarab voievod"*[1] şi aşa s-a înfăţişat ea românilor din prima zi a instaurării sale — 29 octombrie 1688 — şi pînă în cea din urmă clipă, cînd securea călăului a pus capăt, la 15 august 1714, vieţii marelui voievod, mazilit la 24 martie acelaşi an.

Fiu al lui Papa Brîncoveanu — boier ucis de seimeni, în timpul răscoalei acestui corp de oşteni-mercenari — şi nepot al lui Preda Brîncoveanu, marele boier elogiat de contemporani, între care călătorul sirian Paul din Alep, Constantin Brîncoveanu a avut o copilărie nefericită. Orfan de tată cînd încă nu împlinise un an şi fără bunic, executat în anul 1638 din dispoziţia domnitorului Mihnea III (Mihail Radu), a rămas în grija mamei sale, Stanca, fiica postelnicului Constantin Cantacuzino. A beneficiat de o educaţie aleasă, de care s-a îngrijit cu deosebire unchiul său, stolnicul Cantacuzino, om învăţat, cu înalte studii la Padova, care i-a fost ca un părinte: „Eu tată n-am pomenit — va arăta mai tîrziu voievodul —, de vreme ce am rămas mic [fără] de tată, fără de cît pe dumnealui tata Constantin l-am pomenit în locul tătîne-meu".

De acest cărturar „care a călătorit prin mai toate părţile lumii..., priceput în controversele religiei sale, ca şi în ştiinţele liberale..., de asemenea foarte cunoscător în ale politicii" — cum îl caracteriza Edmund Chishull[2], secretar al ambasadorului britanic la Poartă, lordul William Paget — a fost Brîncoveanu iniţiat în atît de complexele taine ale diplomaţiei europene şi cu deosebire din această zonă a continentului, învăţăminte pe care le-a pus în practică cum nici un domnitor nu o făcuse pînă la el. A intrat devreme în dregătorii (la nici douăzeci de ani, ca logofăt al doilea), urcînd apoi treptat în ierarhie, pînă la rangul de mare logofăt, adică de şef al cancelariei ţării.

În această slujbă era în toamna anului 1688, cînd, la moartea lui Şerban vodă Cantacuzino, marii boieri întruniţi în Divanul ţării au hotărît — la propunerea stolnicului şi a marelui spătar Mihai Cantacuzino — să-l aleagă domnitor pe Constantin Brîncoveanu, fiind socotit drept personalitatea politică cea mai îndreptăţită să conducă ţara. Şi într-adevăr, încă din primele sale zile de domnie, Brîncoveanu s-a dovedit profund ataşat „intereselor ţării şi ale neamului românesc întreg" — cum îi caracteriza domnia N. Iorga. „Iată — spunea el după alegere — am ascultat eu de rugămintea dumneavoastră de mi-am lăsat toată odihna şi toate moşiile mele şi mai mult fără voia mea m-aţi ridicat domn. *Acum, dară, se cade şi dumneavoastră să vă arătaţi credinţa adevărată, fără nici o îndoială, precum şi noi făgăduim să aveţi dumneavoastră şi toată ţara de la noi dreptate* [s.n.]".

„Folosul cel de obşte"

Ca un vrednic gospodar, Brîncoveanu s-a preocupat în primul rînd de orînduirea treburilor interne, căci mărturisea el, datoria unui domn este că „întîi, trebuie să caute folosul cel de obşte". Nu i-a fost uşor. Primii ani de domnie au fost marcaţi de prezenţa aproape continuă a unor trupe străine — austriece, tătăreşti, otomane — care au jefuit, adesea concomitent, ţara. Abia după bătălia de la Zărneşti (21 august 1691), ţara a fost la adăpost de invaziile oştilor străine, ceea ce a îngăduit stabilitatea internă şi, pe baza ei, revigorarea agriculturii, a creşterii vitelor, a meşteşugurilor şi a negoţului. Documentele vremii, atît cele cu caracter public, precum *Condica de venituri şi cheltuieli*, cît şi cele personale, precum *Catastihul*

---

[1] În decursul a peste două decenii, începînd cu primul număr, *Magazin istoric* a publicat numeroase articole consacrate unor momente şi evenimente din timpul domniei lui Brîncoveanu: nr. 1/1967, 1/1968, 5/1969, 1/1971, 1, 12/1973, 7/1975, 1.6/1976, 1,7,10/1977, 6.9/1980, 8/1981, 3,6/1982, 3/1985, 3/1986.

[2] Edmund Chishull (1670-1733), reputat istoric şi epigrafist, *Bachelor of Arts* (1690) şi *Master of Arts* (1693) al Universităţii din Oxford, a fost capelan al „factoriei prea cinstitei companii a Turciei" din Smirna (1698-1702), însoţindu-l pe fostul ambasador al Angliei la Poartă, în 1702, la întoarcerea acestuia la Londra.

Fiii domnitorului: Constantin...

...Ştefan...

Politică suplă, ţeluri constante

Interesului major al dezvoltării şi independenţei ţării i-a consacrat Constantin Brîncoveanu şi politica sa externă. În împrejurările politice ale vremii, în care, după cum se ştie, imperiile vecine făceau din teritoriul principatelor teatru de operaţii şi obiect de dispută al intereselor lor, domnul şi oamenii săi de credinţă au folosit orice mijloc, orice împrejurare pentru a asigura autonomia ţării, considerînd, pe drept cuvînt, că de ea depindeau înfăptuirea celorlalte aspiraţii naţionale. De la primul act politic, realizat imediat după alegere (cînd a schimbat misiunea soliei trimisă de Şerban vodă la Viena, pentru încheierea tratatului cu imperialii, sub justificatul motiv că aceştia nu ofereau suficiente garanţii pentru statutul ţării) şi pînă la actele de prudenţă din timpul războiului ruso-moldavo-otoman din 1711, toate iniţiativele şi acţiunile externe ale lui Brîncoveanu au avut drept preocupare primordială punerea la adăpost a Ţării Româneşti de posibilele implicaţii pe care le-ar fi avut antrenarea ei directă în conflictele din zonă.

În activitatea sa, Brîncoveanu a dovedit calităţi deosebite de om politic şi diplomat, subliniate de toţi cei care l-au cunoscut. „Este o fire afabilă, blîndă şi îndatoritoare" — scria despre el Edmund Chishull. Cu această „fire afabilă" l-a cucerit nu numai pe ambasadorul englez lordul Paget, ci şi pe contele italian Luigi Ferdinando Marsigli, emisar al generalului austriac Veterani, pe marele dragoman al Porţii Alexandru Mavrocordat Exaporitul sau pe generalul rus Rhönne (acel misterios R., din *Catastihul-jurnal*, caietul de însemnări intime al voievodului), pentru a nu aminti decît pe cîţiva dintre diplomaţii vremii.

„Punctual şi nelăsător în toate treburile sale — remarca

jurnal (publicat pentru prima oară în paginile revistei noastre), vădesc eforturile domnului de a ţine o evidenţă cît mai completă a finanţelor ţării şi ale curţii domneşti. Acestor izvoare de bază li se adaugă un impresionant fond de acte interne — peste 13 000 de documente — cuprinzînd tranzacţii şi vînzări, danii, întăriri de proprietăţi, succesiuni, partaje, impozite etc., ilustrative atît pentru intensitatea vieţii economice a ţării, cît şi pentru prosperitatea familiei domnitorului.

I s-a creat lui Brîncoveanu reputaţia de a fi aplicat o fiscalitate excesivă. Afirmaţia, în bună măsură corectă (să nu uităm că Brîncoveanu era un mare feudal, cu mentalitatea specifică, firească, categoriei sale sociale), trebuie rejudecată, atît în raport cu stările de lucruri anterioare domniei, cît şi în raport cu obligaţiile mereu sporite la care îl supunea Poarta. Deşi multe şi apăsătoare, dările obişnuite nu le-au depăşit pe cele impuse de înaintaşul său, Şerban Cantacuzino. Se cuvine să arătăm, totodată, că Brîncoveanu a fost conştient de necesitatea introducerii unui sistem fiscal unitar pentru întreaga ţară. În acest sens, în anul 1701, arată Radu Greceanu, autorul cronicii oficiale a domniei, „şezînd Măria Sa în scaun, făcut-au socoteală şi s-au sfătuit cu toată boierimea pentru dăjdiile şi nevoile ţării, cum şi în cel fel s-ar putea afla mijloc ca acela cît şi toată ţara să răsufle şi dările să se mai uşureze. Şi aşa, cu înalta şi înţeleapta socoteală a Măriei Sale, împreună şi cu sfatul boierilor, au aflat ca să facă un aşezămînt să ştie fieşte ce să dea într-un an".

Acest sistem fiscal în virtutea căruia dările trebuiau plătite în patru rate *(sămi)* şi numai în bani, a fost aplicat mai întîi în cîteva sate (Flămînzeşti, Curtişoara, Păcăleşti, Brebu) — „experimental", am spune astăzi. Din păcate, el nu a putut fi pus în practică decît doi ani, pentru că vistieria s-a văzut nevoită să facă faţă unor suplimentări de tribut, prilejuite cînd de numirea unui nou vizir, cînd de investirea unui nou han tătăresc ş.a.m.d.

În pofida fiscalităţii, realizarea unui cadru intern propice dezvoltării economice şi-a arătat roadele. Pe unele moşii ale voievodului, ca şi ale unor mari boieri, au apărut ateliere meşteşugăreşti. La Afumaţi, de pildă, stolnicul Cantacuzino „au făcut case, heleşteu şi alte nemestii [clădiri] cu multă chibzuială". La Baia de Fier şi la Tîrgşor a fost reluată exploatarea minereului de fier, iar în „schelele" (adică porturile) de la Dunăre au început să se construiască nave („caice") comerciale şi militare. Pe bună dreptate, un călător prin Ţara Românească a acelei vremi scria despre pămîntul Cîmpiei Române ca de „tot ce poate fi mai desfătător", iar cărturarul grec Chesarie Daponte elogia pe acest voievod „în zilele căruia Valahia era ticsită de oameni ca o rodie".

unul din secretarii săi, florentinul Anton Maria Del Chiaro —, nu numai de acasă, ci și străine, întreținea mai mult ca oricînd o corespondență, prin scrisori cu feluriți potentați", avînd „mai mulți secretari pentru limbile italiană, latină, germană și polonă (pe lîngă cea greacă și turcă)". Depunînd o muncă plină de energie în interesul țării, domnul a știut, totodată, să se înconjure de colaboratori iscusiți și devotați. În acei ani, Curtea domnească din București a concentrat cea mai intensă activitate diplomatică din Europa de sud-est. Fire tainice, care atingeau în nord-vest Viena, în nord-est Moscova, în sud Istanbulul și Ierusalimul, în sud-vest Veneția se innodau în neștiute încăperi de la Curtea Veche, avînd drept principal mînuitor pe sfetnicul apropiat al lui Brîncoveanu, stolnicul Cantacuzino, cel care, ne spune același Del Chiaro, „dirija corespondența domnului cu suveranii creștini". El dădea instrucțiuni verbale sau în scris numeroșilor agenți diplomatici care soseau și plecau necontenit din Capitală. El era consilierul de politică externă al domnului în ceasurile de seară, expertul la tratative oficiale de dimineață cu ambasadorii străini, în trecere, sau cu solii puterilor vecine, convivul fin de la banchete, amfitrionul oaspeților de marcă, și tot el încheia programul noaptea tîrziu, la lumina tremurată a făcliilor de ceară, descifrînd mesajele secrete ale trimișilor munteni la curțile vecine.

O cancelarie numeroasă redacta, tălmăcea, scria neîntrerupt, vistieria însoțea acțiunile din țările străine cu pungile de taleri și de ducați, cămara domnească cu zibeline și stofe scumpe, herghelille cu cai frumoși, moșiile cu buți de vin, stupi, turme de oi și care cu grîne. Nicăieri, între Viena, Moscova și Stambul nu se ducea o mai vie și mai atentă închegare de relații internaționale ca în capitala Țării Românești.

...Radu...

...și Matei

Toate trei principatele

O caracteristică esențială a politicii lui Brîncoveanu este aceea *că el a acționat permanent pentru întreg blocul românesc, Curtea domnească din București fiind centrul acțiunilor politice ce vizau interesele tuturor celor trei principate.* În acest sens trebuie înțelese strînsa colaborare și coordonare cu acțiunile politice ale Moldovei și Transilvaniei, largul sprijin acordat de Țara Românească diverselor acțiuni politice de peste Milcov sau de peste Carpați.

Începîndu-și domnia în împrejurările impunerii dominației habsburgice asupra Transilvaniei, Brîncoveanu a intuit grava primejdie ce plana asupra acestui principat. De aceea, el a susținut menținerea unui principat autonom transilvan, acordîndu-i ajutor militar împotriva imperialilor. Apoi, după ce Habsburgii și-au instaurat stăpînirea, românilor pe plan ecleziastic, împotriva unirii bisericilor ortodoxe cu Roma, sub presiunea Curții din Viena și a misionarilor catolici. Pe bună dreptate, domnul vedea în această acțiune prozelitistă o gravă primejdie de înstrăinare sufletească și națională a românilor transilvăneni. Sprijinul său s-a manifestat pe multiple căi: tipărirea și difuzarea de cărți de cult în limba română, ctitorirea mănăstirii de la Sîmbăta, în Făgăraș, unde domnul muntean avea o moșie, sau chiar solicitarea intervenției unor personalități influente în favoarea românilor: lordul Paget, patriarhii Constantinopolului și Ierusalimului ș.a.

Foarte apropiate, în permanentă coordonare, au fost, de asemenea relațiile cu Moldova. Nu numai cînd pe tronul acesteia se aflau domni înrudiți cu Brîncoveanu, cum au fost Constantin Duca (Duculeț), căsătorit cu fiica domnului muntean, sau Nicolae Mavrocordat, al cărui frate, Scarlat, s-a căsătorit și el cu o fiică a lui Brîncoveanu, ci și în timpul Cantemireștilor, socotiți de istoriografia tradiționalistă drept în conflict cu domnul Țării Românești. Documente recente, îndeosebi *Catastihul-jurnal*, atestă că, sub vălul aparent al rivalității politice, între Brîncoveanu și cei doi domni Cantemir (Antioh și Dimitrie) existau totuși obiective comune și o strînsă colaborare. Documentul menționat relevă sprijinul material acordat lui Dimitrie Cantemir în perioada pregătitoare a campaniei din 1711, precum și ajutorul substanțial, dat după eșecul acestei lupte, lui Antioh Cantemir, care se găsea ostatic la Istanbul. Colaborarea moldo-munteană s-a vădit, de asemenea, în schimburile de solii și economice, în larga circulație a tipăriturilor și cărților manuscrise, care au întreținut vie ideea unității de neam, limbă, datini și interese ale tuturor românilor în acțiunile comune împotriva prozelitismului catolic.

Înaltă generozitate culturală

Dar înfăţişarea complexei personalităţi a domnitorului Ţării Româneşti ar fi incompletă fără cunoaşterea rolului — cu totul deosebit şi de mare reputaţie — de oblăduitor al culturii şi spiritualităţii popoarelor asuprite din cuprinsul Imperiului otoman. În sprijinul acestora, Brîncoveanu a desfăşurat o susţinută activitate, ale cărei bogate roade pe plan politic, economic, educativ şi spiritual au contribuit la sporirea faimei domnitorului în istoria culturii şi civilizaţiei universale.

După Vlad Ţepeş şi Mihai Viteazul, Constantin Brîncoveanu a fost, desigur, domnitorul cel mai frecvent amintit — în timpul vieţii şi mult după săvîrşirea lui — dincolo de hotarele Ţării Româneşti. Este o evidenţă impusă de mulţimea şi varietatea mărturiilor despre el sau referitoare la acest domnitor al nostru şi păstrate în arhive, biblioteci, muzee de peste hotare.

Mărturii existente pe o largă arie geografică probează convingător locul şi rolul principelui Ţării Româneşti în susţinerea materială şi culturală a popoarelor din zona de dominaţie otomană.

Mult timp au fost studiate aproape exclusiv relaţiile lui cu lumea greacă, privilegiată şi în ce priveşte atenţia şi sprijinul lui Constantin vodă. Dar Brîncoveanu a avut legături directe şi cu comunităţile din Asia Mică şi Siria, din Ierusalim şi Egipt, dintr-o preocupare distinctă a domnitorului către acele insule de civilizaţie şi cugetare de tradiţie bizantină din această parte a lumii, mai defavorizate decît numeroasa şi influenta lume grecească din Constantinopol şi decît popoarele creştine din zona europeană în general. Voievodul a manifestat o deosebită solicitudine pentru scaunele patriarhale din Damasc, Ierusalim sau Alexandria, solicitudine concretizată în importante şi variate ajutoare.

Imaginea lui Brîncoveanu despre lumea care a ocupat un loc atît de însemnat în preocupările şi strădaniile lui era formată prin lecturi, relatări ale oaspeţilor de acolo sau ale călătorilor români, ale solilor şi capuchehaielor ţării, deoarece domnitorul nu a făcut călătorii în Orient (cele din 1703, la Adrianopol, şi din 1714, la Istanbul au fost forţate de împrejurări şi nu au depăşit hotarul continentului).

La adăpostul raporturilor pe care le avea cu Poarta (este drept, costisitoare), domnitorul putea să desfăşoare, oarecum nestînjenit, opera sa de solidaritate şi sprijin în favoarea enclavelor creştine din cel mai întins stat islamic. Toate cele patru patriarhate orientale au apelat la Brîncoveanu, toate au aflat la el înţelegere şi ajutor în variate forme. În îndelungata sa domnie de peste un sfert de veac, voievodul a fost contemporan cu nouă patriarhi la Constantinopol. La Ierusalim, în acelaşi interval, au fost doi patriarhi, la Alexandria — doi, la Antiohia — doi. Cu toţi, Brîncoveanu a întreţinut relaţii de prietenie, pe toţi i-a sprijinit material şi cultural.

Dintre aceşti ierarhi, cei mai învăţaţi (Dosithei şi Hrisant Notara, Athanasie Dabbas) au fost ani de-a rîndul nu doar simpli oaspeţi, ci adevăraţi curteni ai lui Brîncoveanu, colaboratori, sfetnici şi prieteni. Numeroşi alţi înalţi clerici s-au numărat, de asemenea, între beneficiarii daniilor, ai cărţilor liturgice şi ai altor înlesniri, necesare desfăşurării cultului. Cu toţi, voievodul a purtat o întinsă corespondenţă, scrisorile cele mai numeroase fiind schimbate cu Dosithei şi Hrisant Notara (ultima din 25 martie, a doua zi după mazilirea lui Brîncoveanu). La cele cunoscute se vor adăuga desigur acte şi epistole păstrate în diferite arhive, speranţă îndreptăţită de descoperiri recente ca, de pildă, corespondenţa dintre Hagikiriakis din Vurla, călugăr şi gravor la mănăstirea Sf. Ecaterina din Sinai şi alţi sinaiţi cu Constantin Brîncoveanu, stolnicul Cantacuzino şi marele spătar Mihai Cantacuzino, corespondenţă interesantă nu numai prin informaţiile de istorie politică, eclezіastică şi culturală românească, dar şi prin ştirile referitoare la relaţiile principelui cu protejaţii săi din depărtările orientale.

Aceste relaţii constau în danii (bani, produse, cărţi, manuscrise, lucrări de artă — orfevrărie, broderii etc.), burse de studii la Academia domnească din Bucureşti, găzduirea unor cărturari veniţi în Ţara Românească pentru a scrie sau a publica în condiţiile înlesnite de principe, dar, mai ales, în formarea şi întreţinerea unei autentice „curţi itinerante", formată din înalţi ierarhi, căpetenii spirituale, dar şi politice, ale comunităţilor creştine din Orient, dascăli de înaltă şcoală, artişti, traducători, dragomani, negustători, clerici. În schimbul înaltului patronaj şi al bogatelor ajutoare, ei îi întreţineau faima în Levant, îşi angajau în favoarea lui influenţa (variabilă, dar nu de neglijat), pe lîngă diferiţi dregători ai Porţii, diplomaţi occidentali la Istanbul sau suverani apuseni care aveau legături cu sultanul; tot ei furnizau lui Brîncoveanu preţioase informaţii privind anumite aspecte ale politicii interne otomane şi intrigile de la curtea din Istanbul.

O operă durabilă în spaţiu şi timp

Dărnicia lui Brîncoveanu se manifesta şi faţă de marile centre patriarhale şi de unele aşezăminte de tradiţie din Istanbul (Sf. Nicolae din Galata Sarayi şi Panaghia de la Vlah Sarayi), din insula Proti, din Trabzon, de la Muntele Sinai ş.a.m.d. Documentele ne păstrează menţiunea daniilor statornicite, pe care domnii următori le-au continuat pînă la secularizarea din 1863, ceea ce amplifică dimensiunile operei lui Brîncoveanu. Dar cîte danii „din mînă" nu se vor fi făcut cu prilejul frec-

ventelor vizite ale înalţilor prelaţi la Bucureşti sau Tîrgovişte! E puţin probabil să poată fi vreodată evaluat cuantumul exact al acestor donaţii brîncoveneşti!

Între numeroasele sale acte de munificienţă, cel mai semnificativ, cel mai însemnat, cu consecinţe durabile de ordin cultural, dar şi politic, rămîne introducerea tiparului în culturile arabă şi georgiană. S-a scris puţin despre această operă brîncovenească, văzută ca o acţiune de semnificaţie local-românească, siriană, gruzină deşi de fapt, ea are valoare şi ecouri mult mai durabile în spaţiu şi timp.

Înfiinţarea unei secţii de limbă arabă la tiparniţa de la Snagov reprezintă primul episod în adoptarea artei tiparului de către cultura arabă. E adevărat, cărţi în arabă se mai tipăriseră: în 1514, un *Ceaslov* la Fano, lîngă Roma, din iniţiativă catolică. În sec. XVI-XVII, alte cărţi arabe religioase (creştine şi musulmane, inclusiv *Coranul*, Hamburg 1694) ieşiseră de sub teascuri italiene, franceze, olandeze, engleze, dar ele reprezentau iniţiative europene, datorate zelului misionarilor catolici şi protestanţi. Islamul se arăta, în continuare, potrivnic adoptării noului meşteşug, care ar fi „profanat" transmiterea manuscrisă a operelor sacre. Iniţiativa domnului Ţării Româneşti de a tipări, în arabă, cărţi de cult pentru comunitatea din Siria şi, apoi de a trimite acolo o imprimerie constituiau, aşadar, acţiuni cu adevărat revoluţionare, ce confirmă statutul privilegiat al românilor în cuprinsul Imperiului otoman.

Actul lui Brîncoveanu marchează însă şi o epocă în cultura şi afirmarea naţională a lumii arabe. *Cartea celor trei sfinte Liturghii cu alte adaosuri trebuitoare slujbelor ortodoxe*, tipărită la Snagov în 1701, a devenit, pentru mai bine de un secol, *textus receptus* al liturghiei ortodoxe în

Scrieri şi tipărituri apărute cu sprijinul şi sub oblăduirea domnitorului Ţării Româneşti pentru aşezămintele din Orient

limba arabă. Cel mai răspîndit *Ceaslov* în aceeaşi limbă era cel tipărit la Bucureşti, în anul 1702, iar *Psaltirea* în arabă de la Alep (1706) poartă în frontispiciu de titlu stema lui Constantin Brîncoveanu. Beneficiarul tiparniţei mutată de la Snagov la Alep, patriarhul Athanasie Dabbas, aducea

Cîţiva dintre contemporanii lui Constantin Brîncoveanu: Leopold I...

laude principelui român în prima lucrare tipărită în Siria: „Am tipărit mai întîi aceşti *Psalmi* din care vă trimitem un exemplar pentru a recunoaşte generozitatea cu care ne-aţi copleşit".

Un act de cultură trebuie măsurat nu numai după efectele lui imediate, ci şi după consecinţele mai tîrzii. Tiparniţa trimisă de Brîncoveanu a funcţionat mai întîi la Alep, între 1706 şi 1711. Transferată după această dată la mănăstirea Sf. Ioan din Şuwair, nu departe de Beirut, ea a îngăduit tipărirea, pînă în 1899, a circa 76 cărţi. *A fost, aşadar, imprimeria cu cea mai lungă activitate din lumea islamică*, dar esenţial este faptul că introducerea tiparului a avut consecinţe variate, de ordin politic, cultural, educativ în cadrul procesului de modernizare al lumii arabe, determinînd apariţia primelor ziare, manuale şcolare, a primei *Enciclopedii arabe* (a lui Buros Bustani), a primelor acte de afirmare a identităţii naţionale a popoarelor din această zonă.

Frecvent e întîlnit numele principelui şi în paginile de titlu ale unor lucrări în limba greacă, tipărite pentru comunităţile din Orient. Exemplare din aceste cărţi se află azi în bibliotecile unor prestigioase aşezăminte din Istanbul, Damasc, Ierusalim, Alexandria. Muntele Sinai ş.a.m.d. Asemenea prezenţe ale operei de mecenat brîncovenesc contribuie la măsurarea spaţiului străbătut de faima domnitorului român; este însă uşor de închipuit aprecierea şi recunoştinţa contemporanilor care, prin intermediul acestor lucrări ce li se adresau direct, fie în arabă, fie în greacă, vedeau că în lumea dominată de împărăţia otomană existau principi care vegheau la păstrarea tradiţiilor şi idealurilor bizantine, făgăduind astfel un viitor de libertăţi şi dezvoltări şi pentru aceste zone aflate de veacuri sub stăpînire otomană.

Conştiinţa menirii istorice

Au rămas relativ puţine opere de artă dăruite de Brîncoveanu aşezămintelor din Orient. Din bogata sa colecţie de săbii de paradă, trei se

...Emeric Tökölу...

...F. Veterani...

păstrează la Topkapi Sarayi Müzesi şi în Tezaurul Sf. Mormînt din Ierusalim. Un frumos portret în ulei păstrat în sala de primire de la mănăstirea Sf. Ecaterina ni-l înfăţişează pe Brîncoveanu în 1696. E un portret de factură occidentală, diferit de cele ctitoriceşti (de la Hurezi, de pildă). Prezenţa lui la Sinai s-ar putea explica prin relaţiile acestui aşezămînt cu mănăstirile închinate lui din Ţara Românească.

Un reflex al atitudinii lui Brîncoveanu faţă de lumea creştină din cuprinsul Imperiului otoman îl constituie scrierile închinate de cărturarii din această zonă protectorului lor, *Laudele* în versuri şi în proză, ce-i sînt aduse în prefeţe sau chiar în texte de sine stătătoare. Între cei care au adus constant prinos de recunoştinţă marelui voievod s-au numărat cărturarii vestiţi ai vremii: Sevastos Kymenites, Ieremia Cacavela, Samuil Kapasoulis, Neofit din Peloponez, Hrisant Notara ş.a.

Ajutorul acordat popoarelor din Orient a îmbrăcat însă multe alte forme. Principele român oferea învăţaţilor laici sau clerici şi tinerilor dornici de învăţătură mijloace de trai (slujbe, găzduire, bani), locuri de dascăli sau „spudei"

(studenţi) la Academia domnească, posibilităţi de a-şi vedea tipărite cărţile. Mecenatul devenea astfel mai real şi activ decît în timpul lui Matei Basarab sau Şerban Cantacuzino (domnitori cunoscuţi şi recunoscuţi pentru sprijinul acordat lumii orientale), vădindu-şi ecourile în timp. La un veac şi mai bine după moartea lui Brîncoveanu, „principii" fanarioţi îi vor urma pilda — din vanitate sau ataşament pentru „Marea idee elină "— dar cu mîndra afirmare a unei noblеţi, puteri şi opulenţe „moldo-valahe" — româneşti.

Faima lui Brîncoveanu în lumea Orientului a crescut şi mai mult după tragicul său sfîrşit. Evenimentul a zguduit profund pe contemporani, care au consemnat, în diverse ocazii, împrejurările tragice ale detronării şi sfîrşitului celui ce constituise o adevărată pavăză pentru spiritualitatea creştină din cuprinsul Imperiului otoman.

...Hrisant Notara...

Consemnînd şi analizînd documentele, fără să-şi îngăduie a ieşi din litera lor, istoriçul poate reconstitui portretul înaintaşului în coordonatele lui precise. Aşa a fost Brîncoveanu în imaginea Orientului pe care l-a ajutat din plin, după mărturiile păstrate. Fie-i îngăduit însă istoricului — pentru o clipă — un pas mai departe, întemeiat tot pe documente, dar dincolo de ele, în numele actelor ce nu ni s-au păstrat şi al cursului posibil al unei domnii şi al unei opere brutal întrerupte prin mazilirea din 24 martie 1714.

...Petru I...

Putem aprecia, fără îndoială, că, dacă ar fi reuşit să-şi continue domnia, opera de cultură a principelui ar fi fost mai bogată. El ar fi avut, poate, răgazul să-şi viziteze reşedinţele (între care strălucea acel Vlah Sarayi — palatul domnilor Ţării Româneşti din Istanbul) şi ctitoriile din capitala otomană şi, fără îndoială, s-ar fi odihnit în mormîntul frumos pregătit la Hurezi. Multe din cărţile tipărite de Hrisant sau de alţi cărturari, sprijiniţi de Mavrocordaţi, ar fi fost dedicate tot principelui Brîncovean.

Sub îndrumarea lui, noul curs al culturii româneşti, eline şi din întreg Levantul ar fi cunoscut o mai lesnicioasă şi rapidă dezvoltare. Întreaga istorie a Europei sud-estice şi a Mediteranei Orientale ar fi fost marcată prin prelungirea operei brîncoveneşti...

...Rigoarea cercetării interzice însă să construim ipoteze pe asemenea consideraţii. Ştiinţa istoriei nu ne îngăduie să păstrăm din memoria lui Brîncoveanu decît ceea ce atestă fără dubiu prezenţa lui în istoria patriei şi, pe un plan mai larg, în contextul sud-est european, în care a trăit şi activat. O prezenţă de binefacere, lumină, de întărire sufletească, pentru sute şi sute de mii de păstrători ai tradiţiilor naţionale şi a celor ale Bizanţului, care-şi hrăneau dorinţa de mai bine, de libertate din acte de solidaritate ca acelea ale principelui român.

În vecinătatea imediată a ţărilor române, marile imperii habsburgic şi ţarist, ceva mai

...şi Ahmed III

departe regatele Franţei şi Angliei, sau republicile Veneţiei şi Ţărilor de Jos n-au făcut pentru întreg Orientul de la sfîrşitul secolului XVII şi începutul celui următor cît au făcut românii principelui Constantin Brîncoveanu, apăsaţi, greu încercaţi de vitregiile vremurilor, dar conştienţi de menirea lor istorică. ■

O ZI LA CURTEA VOIEVODULUI

Dr. PANAIT I. PANAIT

„Numele domnului este Io Constantin Basarab şi se bucură de domnie de treisprezece ani, urmînd lui Şerban Cantacuzino... El este un sprijinitor al ordinii şi disciplinei în ţară, un ctitor al reînvierii arhitecturii, un ocrotitor al învăţăturii şi la Bucureşti şi în celelalte locuri din principate, în care a introdus două sau trei tiparniţe şi de aici a scos o serie de cărţi de folos pentru luminarea şi edificarea ortodoxiei. Este în vîrstă de vreo patruzeci şi şapte de ani şi are zece copii, patru dintre ei băieţi; al doilea dintre ei este bine instruit în limbile latină şi greacă".

Acesta era portretul — după cum se poate constata, foarte exact şi luminos — pe care i-l făcea domnitorului Ţării Româneşti reverendul englez Edmund Chishull, cu prilejul vizitei lordului Paget în Ţara Românească în primăvara anului 1702. Edmund Chishull consemna totodată în jurnalul său de călătorie primirea de care se bucurase superiorul său la Curtea domnească din Bucureşti, unde a fost martorul „unor dovezi neobişnuite de curenie, ospitalitate şi purtare amabilă din partea boierimii româneşti, dar îndeosebi din partea domnului însuşi".

Cur ea domnească revine deseori, ca un leit-motiv, în descrierile mai tuturor călătorilor vremii; episoadele şi evenimentele relatate în cronici gravitează, îndeobşte, tot în jurul acestui „centru" al vieţii politice, economice, culturale şi diplomatice — care era reşedinţa domnească. Şi pe drept cuvînt. Aici se afla nu numai reşedinţa celui ce era domn şi voievod al ţării, ci şi sediul sfatului domnesc (organ reprezentativ al feudalităţii, avînd, în general, atribuţiile unui guvern din zilele noastre), ale cărui întruniri aveau loc de obicei într-o încăpere din vecinătatea apartamentelor domneşti. De la Curtea domnească, porneau spre toate colţurile ţării po-

Uşa de la intrarea în ctitoria voievodală de la Hurezi, o splendidă dantelărie în piatră şi lemn, şi detalii arhitectonice (în pp. 21-22) de la aceeaşi ctitorie

runci care reglementau cele mai variate aspecte ale vieţii şi activităţii din oraşele şi satele noastre; aici se hotăra pacea sau războiul, aici veneau şi de aici plecau soliile diplomatice sau comerciale, în sfîrşit, aici îşi căutau dreptatea, la suprema instanţă judecătorească a ţării — domnul asistat şi ajutat de sfatul său — — cei nemulţumiţi de justiţia provincială.

Cu atît mai mult se evidenţiau asemenea caracteristici ale Curţii domneşti în timpul domniei lui Brîncoveanu, voievod recunoscut de contemporani şi urmaşi pentru stăruitoarea activitate depusă pe toate tărîmurile vieţii de stat a Ţării Româneşti. Din zorii zilei şi pînă seara tîrziu, adeseori şi la tainice ore de noapte, o mulţime de slujbaşi şi dregători, în frunte cu domnul însuşi, desfăşurau o muncă susţinută.

Să încercăm, prin intermediul documentelor şi relatărilor de epocă, ai diferitor altor izvoare istorice să reconstituim desfăşurarea unei zile la curtea lui Brîncoveanu. Dar, mai înainte, să vedem, prin intermediul aceloraşi izvoare, cum **se înfăţişau Bucureştii şi Curtea domnească la sfîrşitul de secol XVII şi începutul celui următor.**

Dovezi de curtenie şi prietenie

Să revenim, aşadar, la vizita lordului Paget şi a însoţitorilor săi. Ajuns la Turtucaia, la hotarele ţării, oaspetele englez a fost întîmpinat de doi înalţi demnitari, reprezentanţi ai domnitorului: marele sluger Toma Cantacuzino (văr al lui Brîncoveanu) şi marele şetrar (cel ce avea în grijă cortul domnesc în timpul deplasărilor acestuia) Pătraşcu Brezoianu.

Conduşi cu mare alai, după un popas de o noapte la Popeşti, solii englezi au intrat în Bucureşti la 24 aprilie. La Văcăreşti, le-au ieşit în întîmpinare cei doi feciori mai mari ai voievodului. Constantin şi Şerban, împreună cu trei mari boieri şi o gardă de 500 ostaşi. Solii au fost găzduiţi în casa părintească a lui Brîncoveanu, aflată la poalele Dealului Mitropoliei. Era, după cum scrie Chishull, o construcţie „frumoasă şi elegantă, făcută din piatră şi acoperită, după datina locului, cu şindrilă", cu încăperile aranjate „după moda creştinilor", deci europeană, avînd un aspect măreţ. Un pod peste Dîmboviţa făcea legătura cu Curtea domnească. Palatul voievodului era pe malul stîng al Dîmboviţei, ocupînd un perimetru ce avea

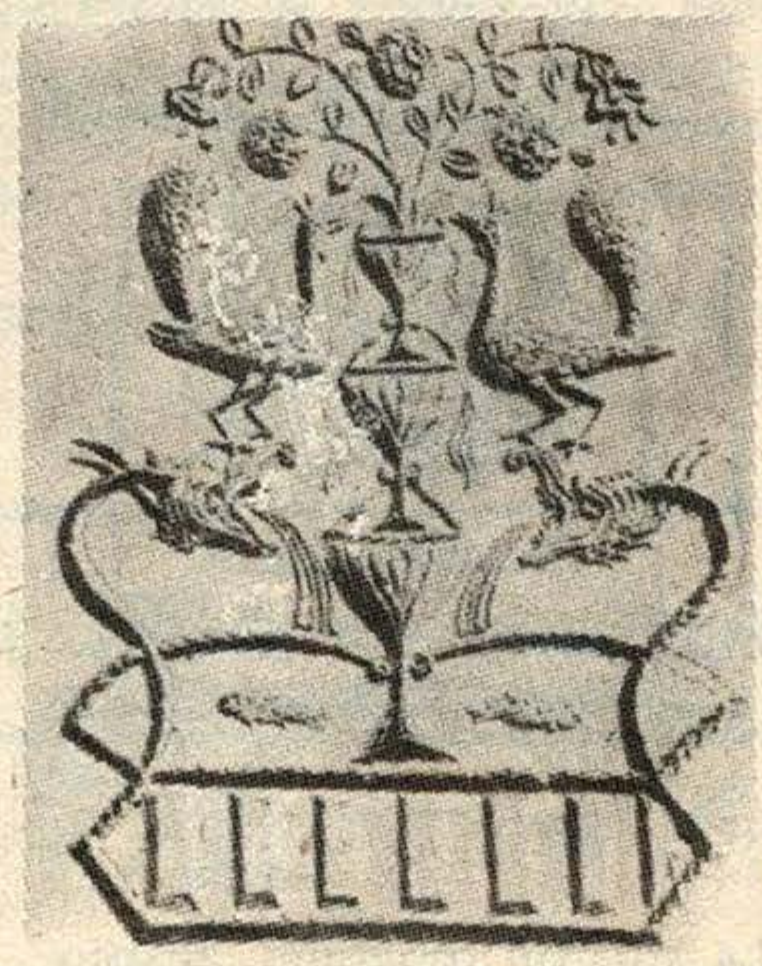

în centrul său actualele vestigii ale Curţii Vechi. Intrarea se făcea fie prin „poarta de sus" (un turn aflat la actuala intersecţie a străzilor 30 Decembrie, Şelari şi Smîrdan), fie prin „poarta de jos" (un alt turn, unde este acum intrarea Hanului Manuc). În interiorul Curţii, construcţia cea mai importantă era palatul domnesc, cu o suprafaţă de aproximativ 3 000 metri pătraţi, alcătuit din mai multe corpuri de clădire, cu subsol, parter şi unul sau două caturi. Faţada era orientată spre Dîmboviţa, fiind străjuită de coloane sculptate cu motive vegetale. Două foişoare se găseau de-o parte şi de alta a loggiei, de unde se trecea la catul superior printr-o impunătoare scară de marmură. Cea mai largă încăpere era sala Marelui Divan, cu tronul domnesc. Alte încăperi: Spătăria Mare, Spătăria Mică (cu tavanul pictat cu stele aurii), iatacul domnesc, vistieria ş.a.

Capitala ţării, Bucureşti, se înfăţişa călătorilor britanici ca un oraş înecat de verdeaţă, cu uliţe sinuoase, întretăiate de artere mai largi, podite cu bîrne de lemn (numite, din acest motiv, poduri), între care cele mai importante erau Uliţa Mare, care trecea prin dreptul hanului Sf. Gheorghe Nou, Podul Şerban Vodă şi, mai ales, Podul Mogoşoaiei, deschis cu abia un deceniu în urmă de Constantin Brîncoveanu, pentru a înlesni drumul la mult iubitul palat voievodal de la Mogoşoaia. A doua zi, 25 aprilie, oaspetele englez a fost primit la Curte (cu o zi înainte, vodă însuşi venise să-i ureze bun venit, la reşedinţa rezervată ambasadorului).

Scurtul drum de la casele părinteşti ale lui Brîncoveanu pînă la „poarta de jos" a fost parcurs de oaspetele englez într-o caretă — „cea mai frumoasă", nota Chishull —, trimisă de voievod, urmată de alte trei carete. Paget era însoţit de ginerele lui Brîncoveanu, Radu, fiul lui Iliaş Vodă (1666-1668). La palat, în faţa monumentalei scări de marmură, Paget a fost întîmpinat de beizadelele Constantin şi Şerban, care l-au condus în foişorul unde îl aştepta domnitorul.

Pentru această întîlnire, Brîncoveanu îmbrăcase ţinuta de mare ceremonial: caftanul de mătase şi mantia cu guler lat de samur, cu mîneci lungi, îmblănite, cu ceaprazuri aurite şi copci în briliante; în picioare avea botfori roşii de meşină fină şi pe cap cuca de samur, cu surguci şi rozeta cu diamante, în valoare de aproape 40 000 galbeni. Sub brîul lat, din mătase roşie, fină, atîrna sabia grea, cu mînerul bătut în nestemate. În mod asemănător va fi fost îmbrăcat şi la primirea altor soli; bunăoară, în toamna anului 1690, cînd l-a primit pe contele italian Luigi Ferdinando Marsigli, a-

flat în slujba împăratului de la Viena, care venise la curtea lui Brîncoveanu pentru a-l informa asupra tratativelor dintre otomani şi austrieci. „M-a primit cu mare alai şi dovezi de cinstire, într-o sală frumoasă — avea să scrie mai tîrziu Marsigli, în relatarea călătoriei sale — [unde], punînd să se închidă uşile, a început să mă întrebe despre urmările marii victorii a imperialilor şi despre simţămintele turcilor privind pacea".

Revenind la ceremonialul desfăşurat în acea zi de aprilie 1702, după cuvenitele saluturi, domnitorul l-a condus pe lord Paget în sala Divanului, unde căpitanii, ceauşii şi stegarii, aşezaţi pe două rînduri, de-o parte şi de alta, prezentau onorul. Au trecut apoi în Spătăria Mare, unde boierii din Divanul ţării l-au salutat şi ei pe oaspete, pe urmă voievodul şi demnitarul britanic au intrat în Spătăria Mică.

Şi gazde şi oaspeţi se „cercetau" cu afabilitate. Între marii boieri ai ţării, se aflau şi stolnicul Constantin Cantacuzino, despre a cărui ştiinţă de carte Paget auzise cuvinte de mare laudă la Istanbul, precum şi fratele său, marele spătar Mihai Cantacuzino, care călătorise prin Italia, Austria, la Muntele Sinai, la Istanbul şi Edirne (numele otoman al străvechiului Adrianopol).

Domnul ţării şi oaspetele au trecut, apoi , iarăşi în sala Marelui Divan. Brîncoveanu, rămas singur cu ambasadorul englez, a avut o întrevedere de o oră şi jumătate cu acesta. Au fost discutate, desigur, problemele politicii zilei. Între ele, una care-l preocupa în mod deosebit pe domnitor: situaţia românilor din Transilvania, faţă de care Brîncoveanu se simţea dator cu aceeaşi grijă şi ocrotire ca şi faţă de supuşii săi din Ţara Românească. Fraţii de peste munţi trăiau o grea opresiune, îndeosebi pe plan religios, spre a fi siliţi să accepte uniaţia cu biserica catolică. Iată pentru ce lordul Paget era rugat să primească a înmîna, la trecerea prin Viena, o scrisoare către împăratul Leopold I prin care domnul român îi solicita, în termeni simpli, dar hotărîţi, sprijin pentru românii care trăiau în Transilvania. Paget a primit, tot atunci, încă o scrisoare pentru împăratul habsburg, tot în favoarea românilor, trimisă de patriarhul Calinic al Constantinopolului.

La ora prînzului, musafirii au fost conduşi în sala de ospeţe. „Masa — consemnează Edmund Chishull — s-a prelungit mai bine de şapte ore", în care timp s-au închinat mai multe „sănătăţi [toasturi], mai întîi pentru sultan, împăratul Germaniei şi regina Angliei, toate, pe rînd, însoţite de salve trase de soldăţimea din curtea alăturată"

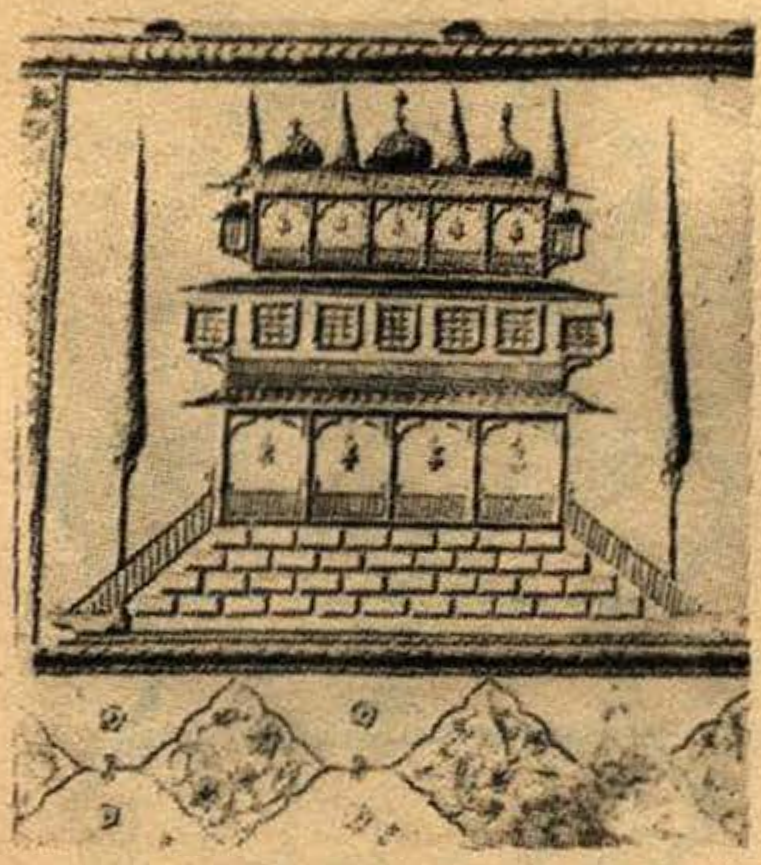

La sfîrşitul ospăţului, Brîncoveanu a dăruit ambasadorului — după obiceiul curţii — „un contăş lung din mătase, făcut după moda din Ţara Românească şi căptuşit cu o blană de samur foarte frumoasă".

În următoarea zi, Paget a vizitat Bucureştii. În 27 aprilie, dimineaţa, Brîncoveanu a venit să-l vadă la reşedinţa sa, iar după-amiaza oaspetele i-a întors vizita, luîndu-şi rămas bun. A părăsit cetatea de scaun în 28 aprilie, „rămînînd adînc pătruns de generozitatea, curtenia şi prietenia primirii sale la această curte". L-au însoţit ginerele domnitorului şi Toma Cantacuzino, împreună cu toţi dregătorii şi ostaşii care-l întîmpinaseră la sosire.

Colaboratorii de nădejde ai domniei

Călătoria lordului Paget prin Ţara Românească, popasul şi întrevederile sale cu Brîncoveanu nu erau întîmplătoare. Ele se înscriau în cadrul mai larg al evenimentelor politice care se derulau în această parte a continentului şi în a căror desfăşurare Constantin Brîncoveanu şi curtea sa deţineau un autentic rol de placă turnantă. De acest adevăr se putuse convinge şi Paget, mai cu seamă în timpul desfăşurării tratativelor de pace de la Karlowitz, în medierea căreia ambasadorul britanic avusese un rol important. Cît timp se aflase în misiune la Istanbul, avusese prilejul să cunoască îndeaproape orientările politice ale lui Brîncoveanu — cu care a întreţinut, de altfel, o bogată corespondenţă —, apreciind atît eforturile domnitorului român de a păstra statutul politic de autonomie a ţării, cît şi deschiderea sa către o politică de anvergură europeană. Brîncoveanu îşi trimisese un reprezentant personal la tratativele de la Karlowitz, pe Ianache Porfiriţa, capuchehaia Ţării Româneşti la Istanbul, care-l informa aproape zilnic despre mersul negocierilor.

În acest fel, deşi nu a participat direct la Karlowitz, Brîncoveanu a obţinut o certă victorie diplomatică: ţara sa nu a făcut obiectul negocierilor, subliniindu-se astfel statutul ei deosebit de al provinciilor otomane şi, implicit, rolul ei aparte în relaţiile dintre statele din această parte a continentului.

Pe ruta ce lega Bosforul de Viena, Paris, Londra, Bucureştii se înscriau astfel ca un centru politic şi diplomatic de prim ordin, fiind, aşadar, explicabilă preferinţa lordului Paget pentru această rută de înapoiere în patria sa (în locul celei maritime), rută, care, de bună seamă, permitea şi perfectarea unor căi şi metode

(Continuare în p. 36)

Din documente întocmite de Marele Stat Major Român după 12 mai 1945

Acţiunea militară a României declanşată imediat, efectiv şi unitar a făcut posibilă exploatarea şi extinderea la maximum a avantajelor militare pe care le-a adus Naţiunilor Unite prin Actul de la 23 August 1944... A produs atît direct cît şi indirect o răsturnare a raportului de forţe din Sud-Estul Europei în favoarea Naţiunilor Unite atît de importantă, încît, dacă se are în vedere momentul şi regiunea în care s-a produs, ar putea fi considerată catastrofală pentru Germania...

[Ca urmare] **a acţiunii imediate, efective şi unitare a armatei române — alături de armata sovietică — nici o rezistenţă germană n-a mai fost posibilă, astfel că, într-un timp record de 8 zile** [de la 23 august] **s-a putut realiza: descleştarea armatei noastre de cea germană şi curăţirea întregului teritoriu al României de germani;**

anihilarea diviziilor germane care se găseau pe frontul român din Moldova şi Basarabia, deoarece li s-au răpit posibilităţile de retragere;

acoperirea pe cont propriu a graniţelor noastre de Vest şi Sud, pe un front de 1 400 km;

păstrarea intactă a tuturor comunicaţiilor, stabilimentelor industriale şi petrolifere, porturilor şi depozitelor, precum şi asigurarea navigaţiei pe Dunăre.

Datorită acestor realizări, armatele sovietice au executat marşul lor strategic prin România, spre Ungaria şi Bulgaria, şi au efectuat concentrarea lor în centrul şi Vestul Transilvaniei, în deplină siguranţă... De la 7 septembrie, forţele române de pe frontul din Transilvania şi de pe Dunăre au intrat sub ordinele Frontului 2 ucrainean, sub conducerea căruia au trecut la ofensiva care a dus la eliberarea Ardealului de Nord, la înfrîngerea Ungariei şi cucerirea Budapestei, precum şi la eliberarea unei mari părţi din teritoriul Cehoslovaciei.

(23 August 1944. Documente, vol. IV, Bucureşti, 1985, pp. 509-510 şi 552)

23 August 1944 în documente străine

ÎN SLUJBA ŢELULUI SUPREM — LICHIDAREA FASCISMULUI (VII)

Dr. EUGEN PREDA

„Între prăbuşirea fascismului [italian, în vara 1943] şi sfîrşitul războiului, cel mai mare şoc pentru «noua Europă» a lui Hitler a venit în august 1944 cu eliberarea Franţei şi desprinderea României", **aprecia autoarea britanică Elisabeth Wiskeman într-un amplu studiu consacrat Axei Roma-Berlin. Dînd o lovitură ireversibilă planurilor politice şi militare hitleriste de dominaţie asupra Europei, intrarea României în războiul împotriva fascismului şi-a făcut, din primele momente, resimţite efectele şi prin dereglarea sistemului de comandament nu numai la Slănic Moldova („haosul" de care pomenea Friessner[1]), dar şi la cartierul general al lui Hitler.**

[1] Articolele anterioare din acest ciclu, consacrate mărturiilor străine privitoare la ecoul internaţional al rezistenţei antihitleriste din România şi al Actului de la 23 August 1944, au fost publicate în *Magazin istoric*, nr. 8/1982, 8/1983, 7/1984, 7,8/1987, 8/1988.

Capcana paralelelor istorice

În 23 august, la Rastenburg, unde se afla cartierul general subteran (Vizuina lupului), înainte de a i se raporta primele informații de la București[1], Hitler intenționa să examineze și să emită o nouă directivă de operații privind Balcanii. În acest sens fusese convocat de la Belgrad, unde își avea sediul, feldmareșalul Maximillian von Weichs, comandantul Teatrului de război Sud-Est, în componența căruia intrau Grupurile de armate E (Grecia) și F (Iugoslavia și Albania), acesta din urmă conducîndu-l personal. În însemnările lui von Weichs se poate citi: „*După amiază ni se anunță desprinderea României. Situația este tot mai încordată. După raportul de seară, pregătit pentru consfătuirea* [care urma să aprobe Directiva privind Balcanii] *care, din pricina situației confuze, n-a putut avea loc...*"[2] De fapt, Hitler și O.K.W.-ul fuseseră absorbiți de evenimentele din România. După ce în jurul *orei 23*, i s-a comunicat propunerea generalului Gerstenberg de a se bombarda Bucureștii și de a-i ocupa cu divizia antiaeriană germană de la Ploiești, Hitler, cum observă istoricul britanic Albert Seaton, „*în mod vădit socotea că situația poate fi stăpînită prin cîteva măsuri energice similare celor luate cînd italienii au fost dezarmați în 1943*".

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1983.

[2] *Arhivele Statului București, Colecția Microfilme R.F.G., Rola 67, cadrele 553-560 (Arhiva federală, Arhiva militară, Postumele von Weichs, Campania din Balcani 1944, transcrierea unor note de jurnal stenografiate)*; traducerea acestor note aparține lui *D. Hîncu*. În mod eronat (probabil în timpul copierii notelor stenografiate ale lui von Weichs) pasajul citat mai sus se află în consemnarea datată 22 august. O investigare ulterioară a tuturor elemntelor va permite să se stabilească, prin confruntarea cu alte sursc, dacă nu cumva întreaga datare a fost devansată, probabil în timpul aceleiași operații de transcriere, cu 24 ore, fapt ce apare, de pe acum, cert în unele cazuri. Precizăm că acest document, cuprinzînd date relevante despre implicațiile Actului de la 23 August 1944 asupra evenimentelor politico-militare din Sud-Estul continentului, este pentru prima oară prezentat cititorilor români prin intermediul revistei *Magazin istoric*.

Prezența la Rastenburg a feldmareșalului von Weichs nu făcea decît să stimuleze o asemenea paralelă. Acesta fusese numit în funcția de comandant al Teatrului de război Sud-Est la 26 august 1943, o lună după înlăturarea lui Mussolini. Cînd, la 8 septembrie 1943, la ora 19.45, Radio Roma a anunțat armistițiul Italiei cu Națiunile Unite, după 15 minute, Hitler a dat ordinul de a se transmite parola „Achse" (Axa) pentru aplicarea planurilor de dezarmare a trupelor italiene din nordul peninsulei, dar și echivalentul a circa 30 divizii italiene din Balcani și sudul Franței. „*Aceasta* — reamintește același analist britanic A. Seaton — *s-a îndeplinit cu succes în doar cîteva zile*, [întîmpinîndu-se] *o foarte mică rezistență*". Una dintre principalele cauze ale acestei situații, printre ale cărei consecințe tragice a fost și deportarea a 615 000 ostași italieni în Germania, a decurs din faptul subliniat de unul dintre conducătorii luptei de eliberare națională și antifascistă din Italia: „*la 8 septembrie, aproape toți înalții comandanți militari italieni au capitulat rușinos, lamentabil în fața somațiilor naziste*"[3]. Patru zile mai tîrziu, un comando german a aterizat pe vîrful izolat din Munții Abruzzi, unde Mussolini se afla arestat, și l-a luat de acolo. Drept urmare, constată istoricul britanic Lord Dacre, „sub protecția lui Hitler, Mussolini a devenit acum conducătorul marionetă al Italiei ocupate de germani"[4].

În noaptea de 23 spre 24 august 1944, pe lîngă convorbirea prin telefon cu Friessner și semnarea ordinelor prin care sconta o reeditare a reușitei din septembrie 1943, Hitler a supravegheat îndeaproape dispozițiile transmise de O.K.W., de Statul major general al forțelor armate terestre și de statul major al Luftwaffei către comandamentele în subordine din România. De asemenea, von Weichs a fost instruit să trimită un puternic „grup mobil" de la Belgrad la București[5]. Dar, cum înregistra A. Seaton, „*cu toate acestea, românii, dovedind incomparabil mai multă energie și hotărîre decît au arătat vreodată italienii, au ocupat sau asediat toate locurile din țară unde erau instalați germani*". Au existat și avertismente, chiar din partea germană, că ordinele lui Hitler nu vor putea fi aplicate. Astfel, generalul E. Hansen, șeful Misiunii militare germane din România (la 24 august, *ora 4.05*) comunicase telefonic generalului H. Grolman și apoi generalului H. Friessner: „*Noul guvern român trebuie luat în serios... În spatele lui se află întregul popor român și mai ales întregul corp al generalilor*".

Dinamica imprimată evenimentelor de către revoluția română a pecetluit implacabil soarta planurilor naziste. La 26 august *ora 7.00* generalului H. Friessner i-a parvenit ordinul semnat de mareșalul W. Keitel — șeful O.K.W. —, avînd premisa că guvernul român „*se consideră ca fiind în stare de război cu Germania*": „*Întreaga Românie constituie zonă de acțiuni militare*". Ordinul conținea și prevederi referitoare la „*tratarea militarilor români din interiorul și din afara României*". În acest sens, dînd dovadă de o totală miopie politico-militară, Keitel cerea, în paragraful IV, punctul 2, ca militarii români care „*vor să lupte în continuare de partea noastră*" să fie folosiți „*pentru muncă*", unitățile respective urmînd a fi puse la dispoziția lui H. Himmler, șeful S.S. Ordinul cuprindea și următoarea sentință: „*Toți militarii români necuprinși în punctul 2 devin prizonieri de război*". „Alternativa" lui Keitel — înrolarea în detașamente de muncă forțată sub paza S.S. — ori prizonieratul — s-a prefăcut în praf și pulbere în fața dîrzeniei patriotice și luptei vitejești a întregii armate române. Ea păstrează însă pentru istorie, încă o mărturie

[3] Luigi Longo, *Poporul italian la armele*, Editura politică, București, 1970, p. 53.

[4] H.R. Trevor-Roper (Lord Dacre) *Hitler's War Directives 1939-1945*, Pan Books Ltd, London, 1966, p. 215.

[5] Zădărnicirea acțiunilor întreprinse din aria Teatrului de război Sud-Est de sub comanda mareșalului von Weichs este amplu tratată în Eugen Bantea, *Operația romdnă de acoperire. Septembrie 1944 în Sud-Vestul României*, Editura Militară, București, 1985.

despre soarta rezervată ţării, dacă intenţiile naziste n-ar fi fost spulberate.

Tenebroase planuri spulberate

„22 august [1944] — *marţi. Cu avionul, la Cartierul general al Führerului. Convorbire împreună cu Neubacher*[1]. *Despre problema Draza Mihailovič*[2]. *Intenţia de a-l înhăma în stil mare respinsă, dimpotrivă, aprobate «mici manevre tactice». În acest cadru, acum pot avea loc cedări de arme. Făgăduite trupe germane pentru Serbia"*. Însemnarea din jurnalul lui von Weichs dezvăluie unul dintre mobilurile prezenţei comandantului Teatrului de război Sud-Est la Rastenburg.

Pentru a pătrunde dincolo de limbajul criptic folosit de von Weichs se impun cîteva precizări. La 6 aprilie 1944, premierul W. Churchill, cerînd să nu fie delegată o misiune O.S.S.[3] la cartierul general al lui Mihailovič (care *„acţionează în sprijinul inamicului"*), preşedintele Roosevelt a răspuns, după două zile: *„nu va fi trimisă"*. Totuşi misiunea a plecat, în pofida apelului premierului de *„a pune sub control «puternicul lobby*[4] *pro-Mihailovič», condus, după cum susţinea el, de Donovan şi O.S.S."*[5]. Şeful grupului era un fost profesor de studii balcanice la Universitatea din Boston, colonelul Robert McDowell, caracterizat de istoricul american B.F. Smith ca *„un conservator antititoist, care, evident, l-a încurajat pe Mihailovič să creadă că britanicii şi americanii îl vor ajuta, în cele din urmă, în lupta sa cu comuniştii. În timpul cît a stat la Mihailovič, McDowell a consimţit să aibă contacte* cu *agenţii germani, care au prezentat propuneri pentru o pace separată între nazişti şi forţele anglo-americane"*[6]. Aceste „contacte" au culminat în prima jumătate a lunii august.

În memoriile sale, H. Neubacher[7] arată că, în primăvara 1944 *„omul meu de legătură cu Draza Mihailovič a avut o primă discuţie cu Mc Dowell"*. Pentru continuarea „contactului" *„am obţinut apro-*

---

[1] În momentul respectiv H. Neubacher era împuternicit (trimis) special al Ministerului de externe al Reichului în Europa de Sud-Est cu reşedinţa la Belgrad (*Magazin istoric*, nr. 2/1986).

[2] General (1893-1946), conducător al „cetnicilor"; în timpul războiului, a colaborat cu guvernul marionetă profascist sîrb al lui Nedecl şi cu armata germană de ocupaţie; a fost judecat, condamnat la moarte şi executat, în 1946, la Belgrad.

[3] Oficiul Serviciilor Strategice — organism american de spionaj şi diversiune, avînd în frunte pe generalul W. Donovan.

[4] Expresie desemnînd în argoul politic american un grup care se ocupă cu traficul de influenţă.

[5] Bradley F. Smith, *The Shadow Warriors, O.S.S. and the Origins of the C.I.A.*, Basic Books, New York, 1983. Datele privind misiunea care nu au indicată altă sursă corespund acestei lucrări.

[6] Misiunea O.S.S. a fost retrasă abia în noiembrie 1944. După remarca lui B.F. Smith, cînd luptele în Iugoslavia s-au mutat în nordul ţării, misiunile O.S.S. şi S.O.E. (Direcţia Operaţiunilor Speciale, britanică) *„au cheltuit mai mult timp umplînd rapoarte despre partizani, decît pentru studierea germanilor în retragere"*.

[7] *Sonder-Auftrag Südost, 1940-1945, Bericht eines fliegenden Diplomaten*, Musterschmidt-Verlag, Göttingen, Berlin, Frankfurt, 1956. Deşi memoriile lui Neubacher au apărut în 1956, sursa americană citată nu le menţionează, sugerînd, contrar fostului diplomat nazist, că iniţiativa aparţinut „agenţilor germani". Faptul este posibil. Oricum, textul scrisorii colonelului Robert McDowell, nu a fost contestat de nimeni. Mai mult, el n-ar fi putut fi publicat de Neubacher, fără o încuviinţare a autorităţilor americane competente.

Septembrie 1944: trupe române înaintează spre centrul Transilvaniei, respingînd pe cotropitorii hitlerişti şi horthyşti

harea lui Hitler" — mai scrie Neubacher, căruia McDowell i-a transmis o scrisoare „*spre sfîrşitul lunii iulie sau începutul lui august 1944*". În document erau propuse convorbiri pentru „*a se ajunge la o înţelegere care se referă la forţele armate germane din Balcani*", dar şi în „*probleme care depăşesc Balcanii*" şi „*în cazul unei convorbiri cu dr. Neubacher pe pămînt sîrbesc aş aprecia ca Draza Mihailovič, al cărui oaspete sînt, să fie prezent*". Hitler era de părere că „*totul depinde numai de forţa militară*". În acest sens fusese croită Directiva de operaţii privind Balcanii pe care voia să o semneze după examinarea, împreună cu von Weichs, căruia i se promiseseră de acum noi trupe în Iugoslavia şi i se aprobase furnizarea de arme pentru cetnici şi „mici manevre tactice" împreună cu ei, cum s-a exprimat în jurnalul său.

Concomitent cu intensificarea operaţiilor în Iugoslavia, la O.K.W. se avea în vedere declanşarea unei puternice ofensive împotriva forţelor de eliberare naţională din Grecia şi Albania. După cum subliniază istoricul britanic A. Seaton, existau şi planuri de ocupare a părţii europene a Turciei şi a litoralului asiatic, de la Dardanele pînă la Bosfor, planuri stimulate de decizia adoptată la 2 august, la Ankara, de rupere a relaţiilor diplomatice cu Germania.

În aceste condiţii a provenit o avalanşă de informaţii despre senzaţionalele evenimente de la Bucureşti. „*Raportul de seară*" de la Hitler, cum denumeşte von Weichs obişnuita conferinţă de război, începe cu o considerabilă întîrziere, la *2.00 a.m.*, iar despre cuprinsul discuţiilor notează: „*Modificare fundamentală a strategiei. Grecia, poziţie avansată care, în caz de atacuri inamice, poate fi evacuată (în special Peloponesul). Schimbarea punctului de greutate în Nord. Primejdie ca Bulgaria* [urmînd exemplul României] *să pună mîna pe calea ferată Niş-Skoplje, pentru Aliaţi. Führerul pune mare preţ pe menţinerea acestei căi ferate, singura legătură cu Grecia. Problema insulelor încă deschisă. Ne înţelegem să nu se mai execute zboruri spre Creta*". Astfel, chiar din 24 spre 25 august se conturează abandonarea definitivă a planurilor privind Turcia, părăsirea insulelor greceşti din Marea Egee, şi a Peloponesului, implicaţiile unei schimbări a poziţiei bulgare, elementul esenţial de reţinut fiind acela că actul românesc provoacă o modificare fundamentală a strategiei.

Jurnalul lui von Weichs reţine: „*Plecat înapoi cu avionul. Escală la Viena. Mic dejun cu Neubacher, apoi dormit la hotel «Imperial». Seara înapoiere la Belgrad.*

25 august. Situaţia se înrăutăţeşte. Atitudine tot mai duşmănoasă a Bulgariei. Soldaţii care se întorc acolo par să fie dezarmaţi. Retragere treptată a trupelor de ocupaţie [bulgare][1]. *Pregătire de concentrare în jurul Nişului*".

„Marea retragere"

Pentru datele 26-29 august în textul dactilogramei jurnalului lui von Weichs întîlnim doar o laconică indicaţie a celui care a efectuat transcrierea: „*Nu există însemnări*". La cartierul său general tensiunea creată de turnura evenimentelor din România, despre care generalul Grölman — şeful de stat major al Grupului de armate germane „Ucraina de Sud" — îl informase telefonic pe generalul-locotenent August Winter — şeful Statului major al Teatrului de război Sud-Est — încă la 23 august, *ora 23.20* declanşase o activitate plină de înfrigurare. După 23 august 1944, cum remarca A. Seaton „*Grupul de armate F al lui von Weichs şi Grupul de armate E* [al generalului] *Löhr în Iugoslavia, Grecia şi insulele greceşti erau acum în pericol mortal*". Un alt istoric britanic, subliniind că „*23 august 1944 s-a dovedit a fi una dintre zilele decisive ale întregului război*", arăta: „*23 august a transformat înfrîngerea militară germană într-o promptă catastrofă, care s-a făcut resimţită departe, dincolo de limitele unui singur grup de armate* [«Ucraina de Sud»]... *În faţa armatelor sovietice se aşterneau drumul spre Cîmpia ungară, porţile de intrare spre Cehoslovacia şi Austria, ca şi calea spre Bulgaria şi Iugoslavia, prăbuşirea întregului sistem defensiv în Teatrul de operaţii Sud-Estic. Toate acestea au fost precipitate de lovitura de la Bucureşti*"[2]. Încă la 26 august, lui von Weichs i s-a ordonat să se retragă în Grecia, pe linia Corfu-Ianina-Kalabaka-Olimp, în nordul ţării, să înceapă evacuarea insulelor din Mările Egee şi Ionică, „*concentrînd forţele germane spre centrul Balcanilor*".

La 29 august, intenţia de a declanşa o operaţie împotriva forţelor de rezistenţă din Grecia, reţine A. Seaton, „*a treb it să fie abandonată, de asemenea, din lipsă de mijloace şi a situaţiei ameninţătoare din România*". Pentru 30 august, cînd sînt reluate însemnările din jurnalul lui von Weichs, se poate constata: „*Situaţie extrem de serioasă, Desprinderea României poate duce la o învăluire pe la nord a spaţiului balcanic. Orice zi poate aduce cu sine o defecţiune a Bulgariei*".

Să urmărim în paralel însemnările din *Jurnalul de război al Înaltului comandament al Wehrmachtului* O.K.W. (K.T.O.K.W.[3]) şi cele ale lui von Weichs pentru 31 august, consemnînd suita dezastrelor provocate de revoluţia română în sistemul strategic al Wehrmachtului din Balcani:

---

[1] Se referă la trupele de ocupaţie bulgare ce se aflau în nordul Greciei şi în Iugoslavia. De fapt, cum avea să arate o însemnare a lui von Weichs datată 30 august, era vorba despre o întărire a trupelor de ocupaţie bulgare care „*se concentrează în jurul Nişului*".

[2] J. Erickson, *The Road to Berlin*, Weidenfeld and Nicholson, London, 1983, p. 360.

[3] *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmacht führungsstab) Band IV: 1 Januar 1944-22 May 1945, Teilband I, Eingleitet und erläutert von Percy Ernst Schramm*, Bernard 8c Graefe Verlag, München, 1982, pp. 816, 861, 864.

K.T.O.K.W.

— „În frontul german s-a creat o uriaşă breşă de la Carpaţi la Dunăre, pentru a cărei închidere, deocamdată, nu există la dispoziţie nici o unitate militară"[1].

— „La sfîrşitul lunii august 1944 declaraţia de război a României şi iminenta desprindere a Bulgariei necesită înjghebarea unui front spre Est din nimic"[1].

— „Prin despărţirea României [de Germania] se produce un gol în frontul răsăritean care lasă deschisă Ungaria".

Von Weichs

— „Situaţia din Bulgaria e foarte critică. Defecţiunea sau chiar trecerea ei de partea inamicului duce la o rupere în adîncime a flancurilor...".

„Pregătiri pentru evacuarea Greciei, în special a Peloponesului... Din cauza acestei situaţii, încep să se agite şi celelalte naţiuni. În Grecia, intensificarea activităţii bandelor[2]*... În Croaţia, situaţia foarte confuză. Zvonuri despre un pretins puci. Poglavnicul*[3] *i-a arestat pe miniştrii de război şi de interne, sub acuzaţia că ar întreţine legături cu englezii..."*.

„În Ungaria, situaţia pare pînă acum mai bună, deşi nici aici nu se poate avea totală încredere".

Vuietul prevestitor finalului

Să parcurgem în continuare transcrierea din jurnalul lui von Weichs:

„1 septembrie. Situaţie îngrijorătoare în flancul nordic[4]. *De la flancul sudic al Grupului de armate Ucraina de Sud, din Carpaţii Nordici şi pînă la Porţile de Fier nimic* [pentru rezistenţa şi reluarea iniţiativei germane]. *Pericol ca rusul să răzbească cu forţe motorizate, din nordul Dunării în Banat*[ul iugoslav] *şi Ungaria*[5]. *Brigada motorizată 92, completată cu alte elemente, trimisă înainte spre Porţile de Fier. E prea puţin însă pentru a împiedica un atac mai puternic. Divizia 1 de munte se concentrează la Niş cu mare întîrziere, din cauza distrugerilor de căi ferate* [provocate de Armata populară de eliberare iugoslavă, aflată în ofensivă]. *Divizia 4 S.S. se apropie în ritm mai rapid. E urmată de Divizia 11 de trupe de aviaţie. Retragerea pe calea aerului din Creta continuă. Se prevede şi evacuarea celorlalte insule. Grecia* [apărarea germană] *e intenţionat slăbită în favoarea Nordului. Tot ce e de prisos e evacuat.*

2 septembrie. Între timp, situaţia din Bulgaria e tot mai critică...

3 septembrie. După ce ieri un puternic atac aerian [american] *a distrus instalaţiile de comunicaţii de la Niş, prin atacul de astăzi asupra Belgradului au fost grav avariate toate podurile peste Dunăre şi Sava*[6]. *Legătura de cale ferată cu Grecia a încetat, ca şi, temporar, cea cu Reichul. În felul acesta, situaţia a devenit şi mai grea. Soseşte generalul Schmitt, comandantul Diviziei 10 blindate, care, cu mici rămăşiţe ale diviziei sale, a izbutit să răzbată din România, peste Dunăre, în Bulgaria. Situaţia în Bulgaria în continuă deteriorare. Din partea noastră sînt preconizate represalii.*

4 septembrie. Ruşii înaintează la Nord de Dunăre spre Bulgaria[7]. *Declaraţia de război*

---

[1] Acest pasaj face parte dintr-o recapitulare a Grupului de armate F. încorporată în K.T.O.K.W. în ianuarie 1945, capitolul respectiv fiind intitulat: *Marea retragere de trupe din Sud-Est.*

[2] Calificativ atribuit în documentele germane mişcării de rezistenţă.

[3] „Conducătorul" (A. Pavelić).

[4] După ce în zilele de 25 şi 26 august, în zona Turnu Severin, au silit, prin luptă, să capituleze 54 ofiţeri, 280 subofiţeri şi 914 soldaţi germani, unităţi ale Corpului 1 teritorial şi ale Diviziei 19 infanterie române, printr-o operaţie încheiată chiar la 1 septembrie, au lichidat, după bătălii violente, rezistenţele germane dintre Vîrciorova şi Gura Văii, asigurînd comunicaţiile între Turnu Severin şi Orşova şi capturînd 81 ofiţeri, 416 subofiţeri şi 1 782 soldaţi inamici. Conform raportului Corpului 1 teritorial, 36 nave inamice au fost scufundate, incendiate sau avariate, celelalte fiind silite să se refugieze în porturi de pe malul drept al Dunării. În raportul Diviziei 19 infanterie, care pînă la 1 septembrie lichidase şi rezistenţele germane de la Teregova, Cruşovăţ, Puschiţa, Reşiţa, Oraviţa, Anina, Topleţ, Hinova, gara Simian, aeroportul Lugoj, Ada Kaleh, zona Orşova-Moldova Veche se mai consemnează: „în Serbia au fost încercuite localităţile Colubac şi Grădiştea de către patrioţii sîrbi, care au început acţiunea de curăţire a trupelor germane [28 august]". „S-a luat legătura cu patrioţii sîrbi de peste Dunăre pentru conlucrare [29 august]". (Cf., *Pe drumurile biruinţei*, pp. 74-82).

[5] În *Jurnalul de război al Comandamentului superior al Teatrului de război Sud-Est*, la 1 septembrie e consemnat: „*Drumul de la Bucureşti prin Craiova spre Belgrad este practic deschis pentru inamic. Strîmtoarea decisivă pe unde străpunge Dunărea* [defileul Cazanelor] *se află în mîinile forţelor române, care acţionează în interesul lui*" (Apud E. Bantea *Op. cit.*, p. 274).

[6] Între 1 şi 8 septembrie 1944, forţele aeriene americane şi britanice au lansat 3 000 tone bombe asupra căilor ferate dintre Atena şi Belgrad, dintre Belgrad şi Ljubljana, grav avariate fiind căile ferate şi şoselele dintre Belgrad şi Niş (*The Army Air Forces in World War II, Volume Three, Europe: Argument to V-E Day, January 1944 to May 1945*, USAF Historical Division, US Air Force, The University of Chicago Press, 1951, Third Impression 1965, pp. 473-474).

[7] Ca urmare a Actului de la 23 August, trupele sovietice ale Frontului 3 Ucrainean, efectuînd un marş strategic, au ajuns la 5 septembrie, la frontiera româno-bulgară din Dobrogea. Anterior sosirii trupelor sovietice în această zonă, „forţele hitleriste, aflate sau pătrunse în

rusească adresată Bulgariei pentru că aceasta nu se arată destul de conciliantă în tratative[1]...

5 septembrie. Înaintarea rușilor spre Dunăre poate avea drept consecințe: fie, mai întîi, ocuparea Bulgariei, bolșevizarea acesteia și ocuparea Dardanelelor, fie o cotire spre Vest pentru cîștigarea Serbiei. Ultima eventualitate mi se pare cea mai probabilă...

6 septembrie. Se anunță coloane ruseștI [motorizate] *spre Tinchu Soverin* [Turnu Severin]...

7 septembrie. După cum rezultă acum, situația Grupului de armate Ucraina de Sud este foarte serioasă. Armata 6 nu mai are decît rămășițe cu o slabă capacitate de luptă și depărtat eșalonate...

8 septembrie. Știri îngrijorătoare despre Ungaria. Defecțiunea poate surveni curînd, ca urmare a cererilor imposibil de satisfăcut ale Consiliului de Coroană în ce privește trimiterea de trupe germane sau, în caz contrar, negocieri de pace[2]*... Bulgaria se declară în stare de beligerantă cu Germania*[3]*. Se poate aștepta deci o iminentă intrare a rușilor acolo, iar apoi o mișcare de învăluire împotriva Macedoniei și Serbiei. În urma dispozițiilor Ministerului de externe* [din Berlin], *diversele oferte de negocieri venite din partea englezilor și americanilor trebuie întrerupte. Din păcate!"*

Aici se oprește textul avut la dispoziție din *„transcrierea unor note de jurnal stenografiate"*, aparținînd feldmareșalului von Weichs. Pasajele citate sînt însă revelatoare pentru modificarea survenită, după 23 august 1944, pe plan strategico-militar, cît și în ce privește planurile tenebroase de a disloca coaliția antihitleristă, planuri care, în ajunul marelui act al României, Berlinul le considera că depind de „forța militară". În ce privește Comandamentul Teatrului de război Sud-Est, acesta constata, încă la 1 septembrie, că are „un flanc deschis de la Egee pînă la Dunăre". Peste trei zile, generalul-locotenent german A. Winter remarca, înciudat, că, prin acțiunea României, între Grupul de armate „Ucraina de Sud" și grupurile de armate ale Teatrului de război Sud-Est *„vuiește o mare gaură"* și în cazul în care *„rușii folosesc acest chilipir e posibil să plesnească chiar flancul adînc și spatele Grupului de armate F"*[4]. Ceea ce s-a și întîmplat. Numai că nu era vorba despre un chilipir. Încă la începutul anului 1944, Partidul Comunist Român, reînnoind chemarea de a se uni *„toate forțele naționale"* și subliniind că *„odată marele Front Național constituit armata țării va refuza ascultarea trădătorilor, va lupta alături de toți patrioții pentru salvarea țării, salvarea poporului"*, aprecia că *„în unire cu Armata de eliberare iugoslavă, cu armatele anglo-americane și sovietice, am mătura hoardele nemțești înfrînte de pe pămîntul țării, din întreg Balcanii"* (*România liberă*, 28 ianuarie 1944). După 23 august 1944, războiul împotriva cotropitorilor străini, împotriva fascismului a căpătat în Balcani o altă dimensiune. În luptele glorioase pînă la victoria finală, între popoarele din Balcani s-a creat o veritabilă solidaritate, au apărut noi legături și premisele unor noi relații, s-a evidențiat ideea necesității îngropării în arhive a politicii răspunzătoare de faimosul „butoi de pulbere" și de afirmare în perimetrul lor geografic a unui statut permanent de pace și colaborare strînsă. ■

Dobrogea, în speranța de a se retrage în Bulgaria... au fost silite să capituleze la Constanța, Medgidia, Cernavodă, Hîrșova etc. Flota germană din Marea Neagră a fost obligată, în pofida superiorității pe care o deținea, să se autoscufunde, pentru a nu putea fi capturată de forțele sovietice și române. Numai în luptele de pe teritoriul Dobrogei au fost luați [de armata română] în prizonierat peste 10 500 militari germani" (*Pe drumurile biruinței*, p. 29).

[1] Evenimentul a avut loc la 5 septembrie; vezi și precizarea din nota la acest articol în legătură cu datarea acestor însemnări din jurnalul lui von Weichs (nota 2, p. 24).

[2] La 8 septembrie, trupele române eliberaseră orașul Sfîntu Gheorghe. Între timp, în centrul podișului Transilvaniei, unități ale Armatei 4 române duceau lupte înverșunate împotriva puternicei ofensive germano-ungare, declanșată la 5 septembrie de pe aliniamentul Cluj-Tîrgu Mureș spre Alba Iulia, pentru ajungerea pe Carpații Meridionali. E drept că evenimentele din România, după cum scria istoricul american H. Feiss, au provocat la Budapesta „aproape o criză de cabinet și la 30 august un nou guvern și-a asumat funcția" (*Churchill, Roosevelt, Stalin: The War They Waged and the Peace They Sought*, Princeton University Press, 1957, p. 419). Actul de la 23 August 1944, cum sublinia o publicație budapestană „a creat posibilitatea Ungariei să iasă din război, din ultima și cea mai dificilă etapă a acestui război ce [o] amenința cu distrugerea. Dar pătura dominantă ungară mizînd pe neînțelegerile dintre Aliați nu a ales această cale — cea a interesului național — ci a preferat atacarea Transilvaniei de Sud" (*Magyarorszag*, nr. 27/13.07. 1969). La 20 septembrie, Horthy a oferit Marii Britanii și Statelor Unite să ocupe poziții cheie în Ungaria, dar armistițiul ce le-a fost propus a fost respins la opoziția U.R.S.S. Abia la 11 octombrie, cinci zile după ce Înaltul Comandament Sovietic declanșase Operația „Debrețin", la care armata română a participat cu peste 182 000 militari, la Moscova au fost semnate „condițiile preliminare" ale armistițiului cu Ungaria. Referindu-se la motivele pentru care acest acord „n-a intrat în vigoare", istoricul și diplomatul sovietic V. Israelian nota: „Tendințele favorabile continuării războiului erau încă puternice în sînul clicii horthyste și lucrurile trenau. Aflînd că Ungaria avea intenția să înceteze războiul, hitleriștii l-au răsturnat pe Horthy [la 16 octombrie] pe care l-au înlocuit cu alt fascist, Szalasi, șeful partidului «Crucile cu săgeți»". (*La coalition antihitlerienne*, Editions du Progrès, Moscova, 1971, p. 418).

[3] Evenimentul a avut loc la 9 septembrie, cînd la Sofia a început insurecția și s-a format guvernul Frontului Patriei. În ajun, 8 septembrie, trupele Frontului 3 Ucrainean începuseră operații ofensive în Bulgaria.

[4] Apud E. Bantea, *Op. cit.*, p. 276.

1940-1944. POSTUL DE RADIO DE LA MARELE STAT MAJOR

GEORGE SBÂRCEA

La 30 august 1940, prin odiosul dictat de la Viena[1], pus la cale de Germania hitleristă şi Italia fascistă, partea de nord-vest a României a fost anexată de Ungaria horthystă.

Cum se ştie, această sentinţă cu un pronunţat caracter imperialist a determinat ample manifestări de protest ale păturilor largi de muncitori, de ţărani, ale intelectualităţii, ale întregului popor. Speranţa reunificării teritoriului cedat în urma dictatului a rămas mereu vie în inimile tuturor românilor. În acea perioadă situaţia politică a ţării nu îngădula acţiuni făţişe, dar factorii de decizie politico-militară au luat o gamă largă de măsuri pentru pregătirea mijloacelor şi forţelor necesare refacerii integrităţii teritoriale naţionale. În acelaşi timp, cu acordul autorităţilor guvernamentale, s-a trecut la organizarea unor acţiuni propagandistice, care să menţină trează conştiinţa naţională a populaţiei româneşti din teritoriul anexat de Ungaria şi să sensibilizeze opinia publică internaţională asupra drepturilor legitime ale poporului român. În cadrul unui asemenea program, s-au înscris cicluri de conferinţe (cum au fost acelea ţinute de Liviu Rebreanu în diferite ţări ale Europei), au fost editate lucrări (unele în limbi de circulaţie internaţională), prin care s-au evidenţiat caracterul românesc şi drepturile dintotdeauna ale românilor asupra acestui teritoriu.

Între acţiunile de propagandă organizate în acei ani grei, în slujba cauzei dezrobirii părţii de nord-vest a ţării, se înscrie şi înfiinţarea postului de radio „România Mare", organizat de Marele Stat Major al armatei române. Activitatea acestuia nu poate fi însă pe deplin apreciată decît în contextul general al mişcării de rezistenţă antihitleristă, organizată şi condusă de Partidul Comunist Român. Obiectivele programatice de importanţă vitală pentru întreaga naţiune formulate de P.C.R., activitatea sa generală pusă în slujba libertăţii şi independenţei patriei se regăsesc şi în activitatea emisiunilor postului de radio „România Mare".

Unui dintre colaboratorii acestui post de radio, scriitorul şi muzicologul George Sbârcea, îşi aminteşte:

Urmăriţi de hitlerişti

În clădirea Marelui Stat Major de pe strada Ştirbei Vodă a luat fiinţă, în toamna tîrzie a anului 1940, un post de radio destinat informării şi încurajării românilor rămaşi în teritoriul răpit de horthyşti, combaterii propagandei celor răspunzători de deciziile dictatului de la Viena. Postul emitea dimineaţa, la amiază şi seara, timp de cîte o jumătate de oră, pe mai multe lungimi de undă, sub genericul de Radio „România Mare".

De organizarea şi buna funcţionare a acestui post, creat în secret de guvernul român, răspundea colonelul I. Ghimuş. Adunase în jurul său o mînă de oameni pregătiţi, care scriau textele emisiunilor şi le rosteau apoi în limbile română, maghiară, germană şi italiană. Nu i-am putut cunoaşte pe toţi, deoarece eram împărţiţi pe grupe, care nu se întîlneau între ele. Existenţa postului, care funcţiona chiar în clădirea Marelui Stat Major al armatei, era ţinută în cel mai mare secret, încît nici ofiţerii de serviciu nu aveau habar de rostul unor civili necunoscuţi între atîţia militari.

Camionete ale armatei germane, echipate cu aparate de goniometrie, căutau zilnic să dea de urma noastră. Statul Major avea însă o mulţime de observatori postaţi pe arterele ce duceau la clădirea de unde emiteam, încît amuţeam de îndată ce ni se semnala, prin linii telefonice de campanie, apropierea iscoadelor pornite să ne depisteze.

Tot ce nu se putea publica în acea vreme în ziare sau nu putea fi rostit la posturile oficiale de radio româneşti în legătură cu Transilvania — datorită cenzurii impuse prin aşa-numitul „armistiţiu" de presă, intervenit între guvernul de la Bucureşti şi guvernul de la Budapesta — era binevenit în emisiunile noastre. Textele alcătuite criticau pe un ton indignat „arbitrajul de la Viena" (cum era numit atunci acest act samavolnic) şi implicaţiile lui, ele denunţau numeroasele fărădelegi săvîrşite de ocupanţi în teritoriul răpit, încurajau populaţia românească rămasă dincolo de frontiera vremelnică, atrăgînd

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1976, 8-10/1985, 5,7,8/1987.

luarea aminte administrației horthyste asupra consecințelor ce vor avea de suferit cei vinovați de comiterea actelor de barbarie. Combăteam, de asemenea, zvonurile derutante, colportate în teritoriul cedat de către agenții horthyști.

O dată sau de două ori pe săptămînă — la nevoie chiar mai des — ne întruneam, pe echipe, într-un birou dosnic, ale cărui ferestre veșnic închise dădeau spre curtea interioară a clădirii. Colonelul Ghimuș ne comunica acolo instrucțiunile de rigoare și se consulta cu noi asupra conținutului emisiunilor. Subiecte aveam destule.

Primeam zilnic ziarele ungare, germane și italiene, împreună cu buletinele trase la șapilograf ale Centrului militar de radioascultare. Lui Ghimuș îi plăcea să stea de vorbă cu noi. Ne ruga de fiecare dată să nu scăpăm nici o clipă din vedere că orice indiscreție — fie ea cît de neînsemnată — ar putea să atragă după sine complicații internaționale și, bineînțeles, pedepse pentru cei vinovați. Bănuiesc însă că în sinea sa avea deplină încredere în noi, fiind mulțumit de ceea ce făceam și încîntat pe deplin de colaborarea noastră. Îl bucurau spiritul nostru de inițiativă, entuziasmul și combativitatea noastră. Aproape toți colaboratorii lui la postul clandestin de emisiune eram proaspăt refugiați din partea de nord-vest a României, așa că nu trebuia să ne stimuleze prea mult. Ne alesese cu un fel de al șaselea simț, fără să ne fi văzut vreodată, întemeiat doar pe referințele furnizate — în cea mai mare parte — de unitățile militare cărora le aparțineam.

Speranță și încredere

Grupa din care făceam parte era alcătuită din dr. Octavian Buzea, fost ajutor de primar al municipiului Cluj, soția lui, profesoară de istorie, avocatul Preda, inginerul N. Ercuță, Puiu Barbu, fiul ultimului director al Bibliotecii Universității din Cluj, și un căpitan de transmisiuni, răspunzînd de partea tehnică a emisiunilor. Deși nu ne prea văzusem pînă atunci, între noi s-a legat în cîteva zile o strînsă prietenie. Am fi dorit să ne cunoaștem mai bine și să prelungim scurtele noastre convorbiri, dar eram obligați să părăsim clădirea Marelui Stat Major unul cîte unul și la intervale diferite. Nici la venire nu ne era îngăduit să ne dăm întîlnire, spre a evita orice risc de a fi reperați.

Activitatea pe care am desfășurat-o la postul de radio „România Mare" a fost dificilă, dar în același timp pasionantă. La sfatul colonelului, făceam zilnic exerciții de vorbire, cu scopul de a ne modifica accentul și de a ne accelera debitul vorbirii, lăsînd în acest fel impresia că am fi cu toții bucureșteni de baștină. În pofida urechii mele muzicale și a eforturilor de a-mi schimba dicțiunea, se pare că nu mi-am putut altera prea mult felul de a pronunța, căci

Un strănepot al lui Avram Iancu pe frontul antihitlerist

În condițiile extrem de complexe create prin întoarcerea armelor de către țara noastră împotriva Germaniei naziste, la 23 august 1944, un număr de ostași și ofițeri români, îndeosebi din cadrul unităților ce se aflau dispuse de-a lungul părții nordice a granițel de atunci a României, au fost capturați de inamic și duși pe jos, ca prizonieri, într-o zonă din centrul Ungariei. De aici, au fost îmbarcați în tren și transportați la Wustrau, lîngă Berlin, unde au rămas ca prizonieri pînă la eliberarea lor, în mai 1945, de către trupele sovietice.

Grație mărturiei unuia dintre supraviețuitori, Vasile Rasiga, decedat în 1985, amintim cîteva informații menite să adauge încă un element tabloului general al luptei antifasciste a poporului român. Precizăm că în cele ce urmează ne-am întemeiat atît pe relatările martorului amintit, cît și pe însemnările dintr-un carnet de 218 pagini ce i-a aparținut și care a fost scris în lagăr; acesta cuprinde numele, adresele și unitățile din care făceau parte ofițerii români prizonieri, precum și o serie de adnotări ale acestora. Interesanta pleză documentară se păstrează astăzi de către familia celui căruia i-a aparținut.

Wustrau nr.8 era unul din cele mai mari lagăre de prizonieri din Germania hitleristă. Avea o pază foarte severă și era împrejmuit cu mai multe rețele de sîrmă ghimpată. De la început, prizonierilor li s-a spus că orice tentativă de evadare va fi pedepsită cu împușcarea. Pentru a-i scoate de sub influența ofițerilor și a-i putea, eventual, manevra mai ușor, soldații au fost cazați într-o secție separată a lagărului.

La aproape trei luni de la internarea militarilor români, în lagăr și-a făcut apariția o comisie de ofițeri germani, însoțită de un reprezentant al legionarilor transfugi, care au făcut prizonierilor propunerea de a se înrola într-o așa-numită „Armată albă", destinată să lupte, alături de hitleriști, împotriva trupelor sovietice și românești care înaintau în Ungaria și Cehoslovacia. După mai multe încercări infructuoase, hitleriștii au renunțat pentru moment la tentativa lor, acordînd prizonierilor un răgaz de gîndire.

Profitînd de ocazie, plutonierul-adjutant Vasile Rasiga, ce se bucura de mare autoritate în rîndul soldaților, a desfășurat o susținută acțiune de contrapropagandă, îndemnînd ostașii ca „nici unul să nu facă acestpas", care ar fi însemnat încălcarea jurămîntului de credință către țară. Între prizo-

– după război – am aflat de la mai multe cunoştinţe rămase sub ocupaţia horthystă că mă auziseră nu o dată la postul „România Mare", recunoscîndu-mă după timbrul vocii.

În emisiunile noastre, redactorii postului de radio „România Mare" nu au instigat niciodată la ură sau la violenţă. Crescuseră cu toţii în respectul hotarelor ţării, iar cînd ele au fost ştirbite, nu au stat pe gînduri să militeze, cu întreaga lor capacitate, pentru restabilirea teritoriului naţional în graniţele lui istorice şi etnice, aşa cum îl primiseră de la străbunii lor şi se socoteau datori de a-l da mai departe urmaşilor. Dacă o parte din ţară se pierduse vremelnic, asta nu trebuia să fie motiv de a ne pleca fruntea. Dimpotrivă, greaua lecţie suferită putea să ne slujească de învăţătură.

În acest spirit au fost concepute materialele pe care le difuzam zilnic pe calea undelor, făcînd neîncetat apel la oamenii de bun simţ – unguri, germani, italieni – să respecte drepturile populaţiei româneşti. Stăruiam asupra trecutului istoric al Transilvaniei, îi prezentam structura etnografică majoritar românească, citam autorii străini care, prin obiectivitatea lor, relevaseră de-a lungul vremii caracterul românesc al acestui teritoriu. Nu uitam, îndeosebi, să evocăm eroii şi datele semnificative din trecut, de la Gelu şi Menumorut la Avram Iancu, prezenţa lui Mihai Viteazul, înfăptuitorul unirii ţărilor române surori la 1600, evenimentele legate de revoluţia lui Horea şi cele de la 1848, procesul Memorandului. Urmăream mai cu seamă ceea ce se întîmpla în teritoriul cedat, de unde ne parveneau mereu informaţii detaliate despre actele de teroare, nedreptăţile şi crimele autorităţilor horthyste de ocupaţie, ca şi ale bandelor huliganice ce terorizau oraşele şi satele ardelene.

Citeam zilnic la microfon în limbile maghiară, germană şi italiană, ca după un timp să mi se încredinţeze doar emisiunile în româneşte, şi, ulterior, să revin la textele în limbi străine. Am încetat după aproape doi ani colaborarea mea cu postul de radio clandestin de la Marele Stat Major. De la microfonul lui a continuat însă să li se insufle şi pe mai departe ascultătorilor din teritoriile răpite de horthyşti speranţa şi încrederea că nedreptatea va fi înlăturată, că numai optimismul rodeşte, că el este singura stare prielnică muncii, progresului, vieţii.

Aceasta a fost lecţia pe care postul de radio „România Mare", din birourile secrete ale Marelui Stat Major de pe strada Ştirbei Vodă, a servit-o în anii grei 1940-1944 tuturor românilor năpăstuiţi prin ruperea vremelnică a părţii de nord-vest de patria lor. ■

---

nieri s-a creat o atmosferă de solidaritate patriotică, ce n-a putut fi zdruncinată de insistenţele comisiei. Cu toate eforturile depuse, comisia n-a reuşit să recruteze decît un singur om, un sergent. Acesta l-a denunţat pe curajosul subofiţer, care a fost scos dintre soldaţi şi mutat în secţia de represalii a lagărului, laolaltă cu ofiţerii.

Plutonierul adjutant Vasile Rasiga era unul din strănepoţii lui Avram Iancu. Bunicul marelui revoluţionar, pe nume Gh. Iancu, a avut şapte copii, trei băieţi şi patru fete. Una dintre fete, Ana, a avut un fiu, Gheorghe, numit Resiga, după soţul ei; acest Gheorghe Resiga a avut, la rîndul său, o fiică Ana Resiga, mama plutonierului adjutant Vasile Rasiga (pe numele său corect Resiga, dar devenit Rasiga printr-o greşeală de transcriere a funcţionarului care i-a completat actul de naştere). Aşadar, Vasile Rasiga era strănepotul după soră al lui Avram Iancu, cel care se păstra în memoria generaţiilor de urmaşi sub legendarul nume de Craiul munţilor.

V. Rasiga rămăsese orfan la 6 ani şi plecase din comuna natală Avram Iancu; la 12 ani a fost luat de o rudă la Timişoara şi la vîrsta de 17 ani a intrat în armată. A învăţat singur să scrie şi să citească şi cunoştea limbile maghiară, germană, rusă şi sîrbă. În timpul primului război mondial a luat parte la lupte şi a fost rănit la gît şi la mînă de explozia unui proiectil. Căzuse prizonier la unguri, dar reuşise să evadeze, participînd apoi activ la evenimentele care aveau să ducă la

Plutonierul adjutant Vasile Rasiga (1897-1985)

Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918.

Ajuns, în împrejurările arătate, în secţia de represalii a lagărului Wustrau 8, Vasile Rasiga şi-a continuat activitatea patriotică, depunînd eforturi pentru salvarea conaţionalilor săi supuşi de hitlerişti unui aspru regim de înfometare. Ştiind bine limba germană, V. Rasiga a fost repartizat să lucreze la aprovizionarea cantinei, ceea ce i-a dat posibilitatea să sustragă nesobservat mici cantităţi de alimente pentru suplimentarea raţiilor celor mai slăbiţi dintre camarazi. Pe una din filele carnetului de care aminteam, un alt ofiţer român nota cîteva cuvinte de aducere aminte pentru V. Rasiga, „bunul camarad" care „s-a devotat pentru noi în lagărul Wustrau 8". Demn de subliniat este faptul că în ciuda tuturor greutăţilor pe care le-au avut de suportat, a umilinţelor de tot felul şi a regimului de înfometare la care au fost supuşi, cei 444 militari români din lagărul Wustrau nr.8 au rămas credincioşi jurămîntului depus în faţa drapelului scump al ţării.

Starea lor de prizonierat a încetat odată cu capitularea garnizoanei hitleriste din Berlin şi cucerirea oraşului de către trupele sovietice. V. Rasiga căzut prizonier la 26 august 1944, s-a întors acasă, în comuna Veştem (Sibiu), în septembrie 1945.

Dr. Anton MOISIN

JUDECATA LA ROMÂNI

(Urmare din p. 5)

și prin alte interese. Instanța imediat superioară era scaunul de judecată sătesc, prezidat de cnez, asistat de juraţi (žuzi), aleşi de „bunii satului" *(dobri catuniari)*.

Pedeapsa consta, de obicei, în amenzi (gloabe), cu reținerea animalelor, drept garanție. Conducătorul valahilor nu putea aplica pedeapsa capitală: „nu trebuie spînzurat nimeni dintre ei, pentru nici o greșeală". În sistemul juridic al românilor din Croația, în cadrul proceselor pînă la valoarea de 4 „bolonția" era admisă proba cu „martori" — aceștia urmînd să fie de aceeași categorie socială cu împricinații.

Foarte adesea — și aceasta era una din atribuțiile cele mai importante ale scaunelor sătești — litigiile dintre locuitori se încheiau printr-o împăcare mijlocită de jude și „oamenii buni și bătrîni", potrivit obiceiului pămîntului.

Formă primară de organizare juridică, rezultată din nevoia resimțită de membrii obștii de a-și reglementa diferendele în cadrul restrîns al comunității lor de viață, scaunele de judecată sătești au reprezentat o realitate vie a mediului rural din teritoriile etnice românești, ilustrare atît a vechimii formelor de organizare juridică cît și a răspîndirii lor, pretutindeni unde existau comunități românești. ■

1866-1876. INDEPENDENȚA — DORINȚA UNANIMĂ A NAȚIUNII

(Urmare din p. 11)

București. Dar fiind înfrîntă, a trebuit să devină maleabilă și să accepte *faptul împlinit* în România. Poarta pretindea însă ca la București să fie instalat un rezident turc și refuza să recunoască caracterul ereditar al noii domnii. Nu era vorba decît de timp pentru ca o soluție să fie găsită.

Napoleon III își continua politica plină de oscilații. Pe deoparte, el susținea, prin reprezentantul său la Conferința de la Paris, cauza României, dar, pe de alta, tot în primele luni ale anului 1866, reînviase vechiul său plan de a da Austriei Principatele române, iar aceasta să cedeze Franței Veneția, pe care Napoleon III s-o acorde Italiei. Războiul pruso-italo-austriac izbucnise însă și Austria, înfrîntă, trebuise să cedeze Veneția. În aceste condiții, împăratul francez a dat curs solicitărilor de la București și a intervenit la Istanbul în favoarea reglementării problemei românești. Răscoala antiotomană din Creta din 1866-1868 și somația adresată de Mihail Obrenovici Porții, ca fortărețele sîrbești, și în primul rînd Belgradul, să fie evacuate de armata otomană, au contribuit și ele ca, în sfîrșit, dregătorii Porții să se arate mai concesivi și să se ajungă la o soluție acceptabilă în tratativele dintre cele două părți. La sugestia lui Moustier, ambasadorul Franței la Istanbul, a avut loc un schimb de scrisori în care fiecare parte a putut utiliza un limbaj propriu, expunîndu-și anumite rezerve și limite; la 11/23 octombrie 1866, firmanul de recunoaștere a lui Carol de Hohenzoilern a fost emis. Noua domnie ereditară era recunoscută, confirmîndu-se astfel *faptul împlinit*, dar, pe de altă parte, erau puse nu mai puțin de nouă condiții[1], care reprezentau tot atîtea încercări ale Porții otomane de a frîna drumul României către independență. Rînd pe rînd, factorii politici români au găsit, folosind cu abilitate împrejurările externe, soluțiile potrivite spre a eluda aceste obstacole, pregătind terenul pentru proclamarea independenței absolute de stat a României. ■

(Va urma)

[1] Ele se refereau la: respectarea dreptului de suzeranitate al Porții și al integrității Imperiului otoman în componența căruia erau integrate și Principatele Unite; armata română să fie limitată la 30 000 oameni; emiterea de monedă numai în înțelegere cu Poarta; acceptarea caracterului obligatoriu al tratatelor și convențiilor încheiate de Poartă — care n-ar atinge drepturile Principatelor Unite —, și încheierea de către acestea numai a unor înțelegeri „particulare și locale" cu alte puteri; neemiterea vreunui ordin sau a unei decorații; neîngăduirea transformării teritoriului „ca punct de întîlnire provocatorilor de tulburări"; protejarea supușilor Porții pe teritoriul românesc; sporirea tributului; prezentarea domnitorului la Istanbul pentru învestitură. Toate acestea erau cuprinse în scrisoarea pe care marele vizir Mehmed Rușdi pașa a trimis-o domnitorului Carol și, pentru moment, acceptate în răspunsul domnitorului din 19 octombrie 1866 (vezi pe larg, inclusiv documentele respective, în *Magazin istoric*, nr. 6/1978).

PLANSELE NOASTRE

Alte gravuri și litografii executate în atelierul de litogravură al lui Gh. Asachi, unul dintre pionierii răspîndirii acestei arte în țările române.

1) Hora; 2) **Calendar istoric pentru români** pe anul 1856; 3) Alexandru I cel Bun primind solii împăratului bizantin Ioan Paleologul; 4) Ștefan cel Mare în fața Cetății Neamțului, după bătălia de la Războieni; 5) Ștefan cel Mare rostindu-și testamentul politic; 6) Sosirea unor oșteni români în Franța, spre a-l ajuta pe regele Filip VI de Valois (1328-1350) (ilustrarea unei legende istorice).

Gravurile de la nr. 1 și 6 sînt executate de A. Asachi, fiul lui Gh. Asachi, din a cărui creație am prezentat o selecție și în numărul trecut al revistei

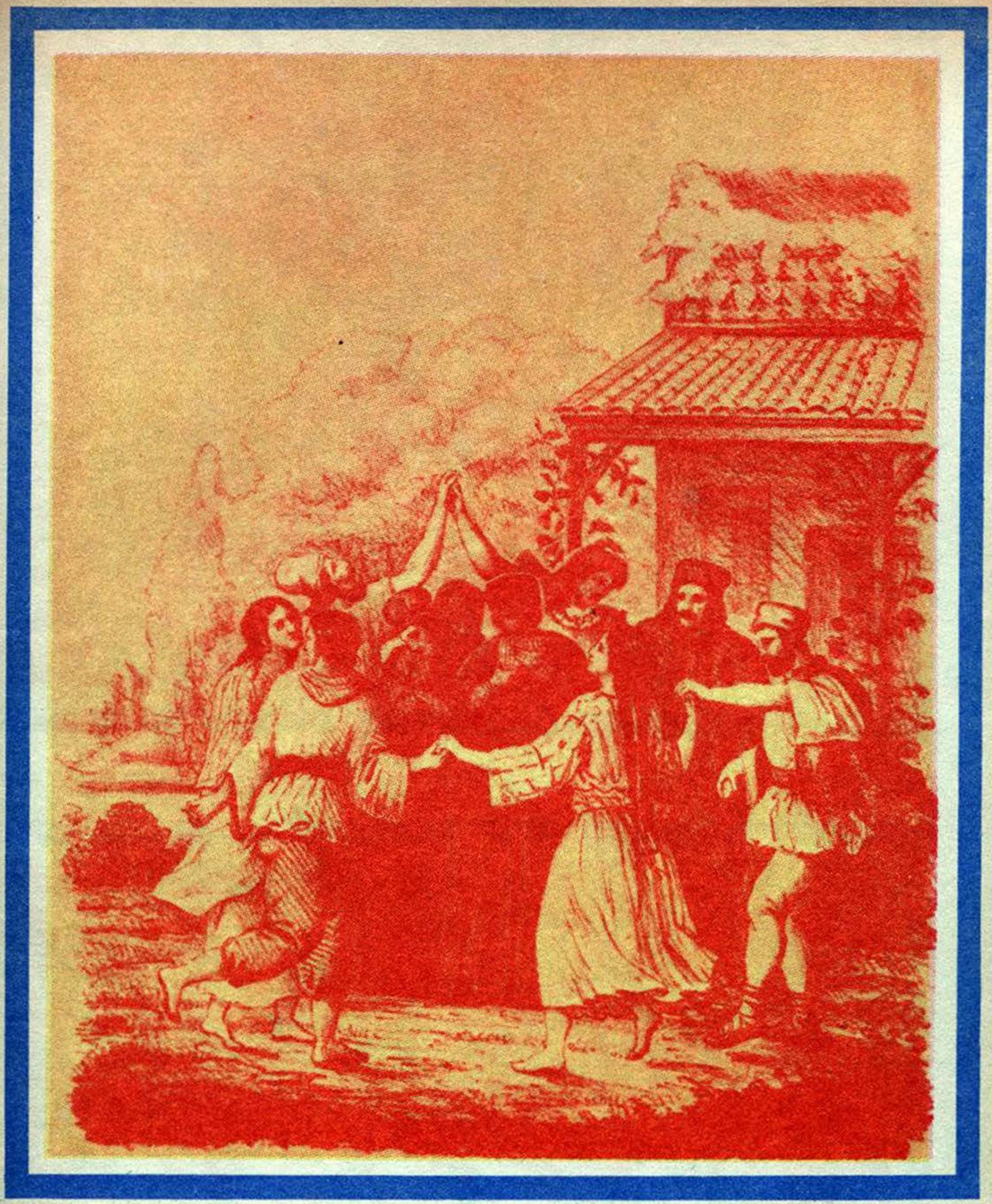

ALBUM
de grafică istorică românească

2

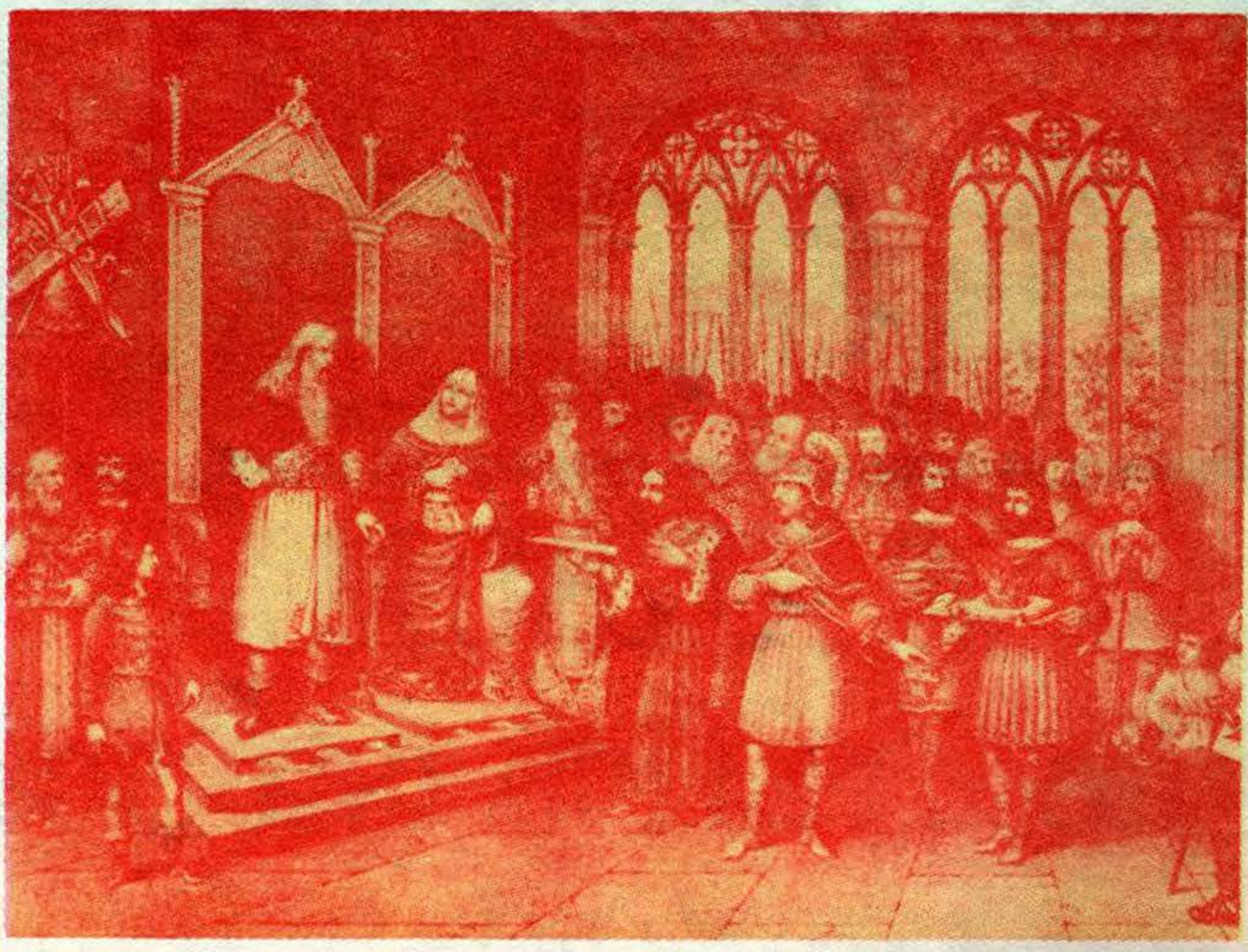

3

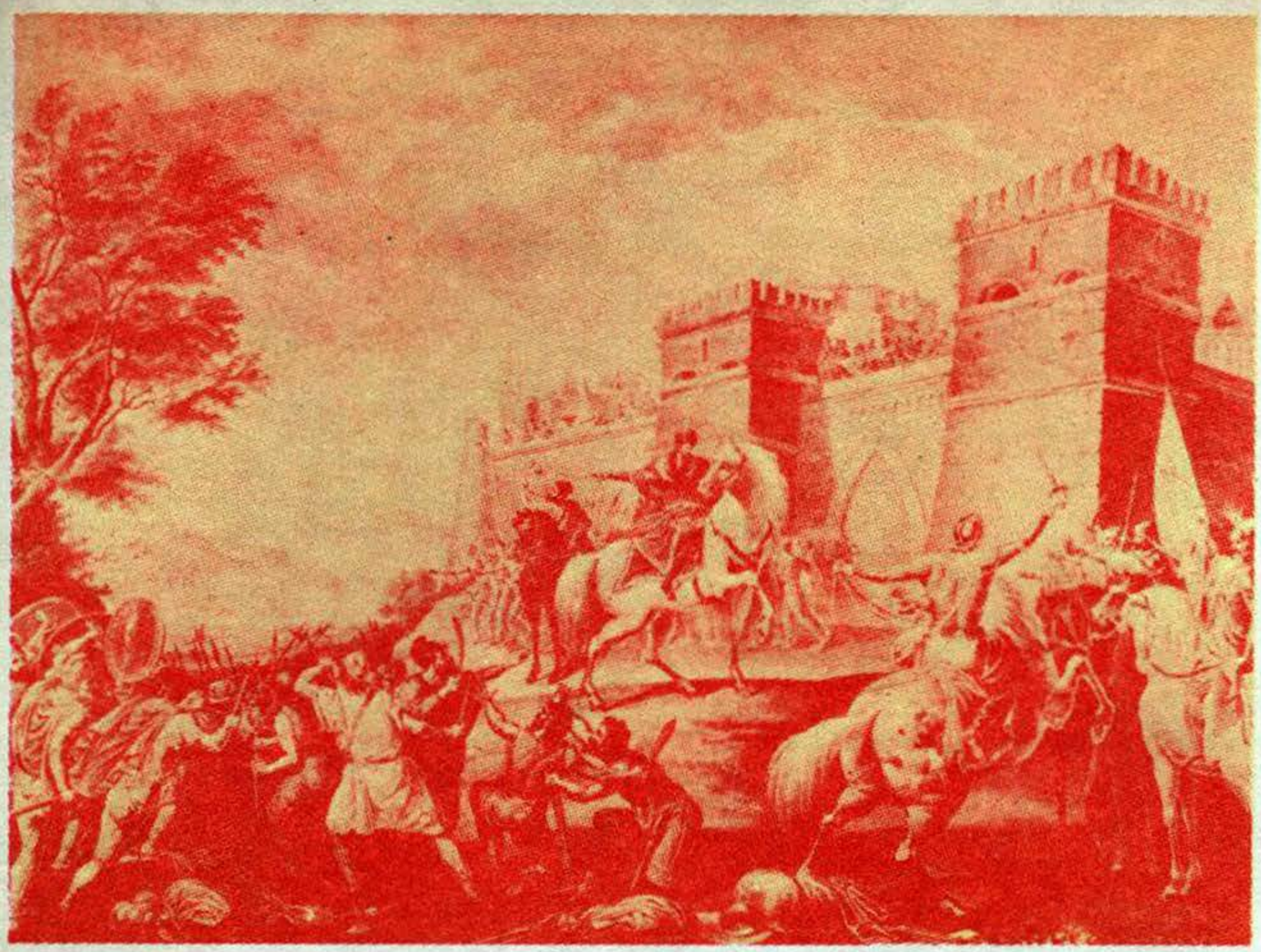

4

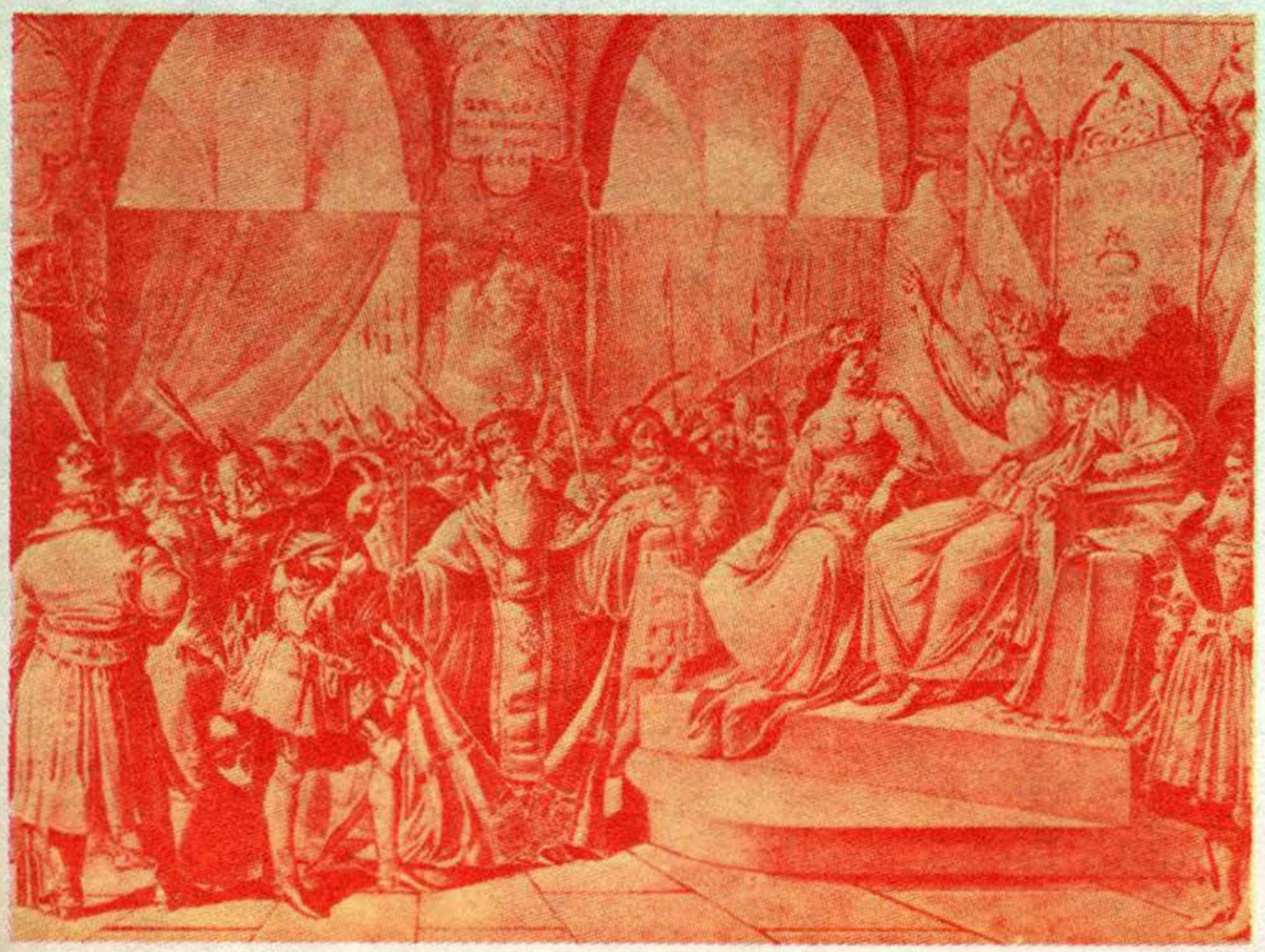

5

PE URMELE STRĂMOȘILOR (XXVIII)

ION POPESCU-PUȚURI

Cu spiritul lor multilateral, interesat de diverse laturi ale cunoașterii umane, cărturarii umaniști ai Renașterii[1] lărgiseră considerabil orizontul cunoștințelor omenești în toate domeniile, inclusiv al istoriei. Redescoperirea antichității și a scrierilor istorice ale unor autori „uitați" în scriptoriile unor mari abații multiseculare îmbogățiseră informația oamenilor evului de mijloc cu sumedenie de istorisiri despre popoare, personalități și evenimente a căror existență chiar dacă nu fusese uitată abia acum, prin răspîndirea tiparului, căpăta o largă circulație în rîndurile învățaților.

Eliberați de tutela instituțională, coruptă și apăsătoare, a Bisericii (care, desigur, continua să exercite o considerabilă influență) meticuloși cărturari renascentiști din veacurile XV și XVI descopereau că și înainte de era creștină popoarele din rîndul cărora făceau parte avuseseră o istorie bogată în evenimente și personalități, pe care istoricii vremii, firește, sub înrîurirea concepției religioase predominante, nu ezitau s-o coboare, în timp, pînă la strămoșii biblici ai omenirii. Nu numai în lumea bizantină, dar și în lumea germană, slavă sau nordică, apăreau numeroase istorii ce începeau cu Facerea Lumii.

Lipsa spiritului critic, creditul aproape total acordat informațiilor din operele antice — fie că acestea erau riguroase, fie că îmbrăcau adesea haină legendară — s-a răsfrînt însă asupra unora dintre aceste scrieri medievale renascentiste, în care nu o dată lipsa unor informații sau elemente de legătură dintre fapte erau înlocuite prin introducerea unor personalități sau evenimente pe de-a-ntregul sau parțial inventate. Bunăoară, pasionații numismați ai veacurilor XV-XVI, cînd începuse o adevărată goană după descoperirea de antichități, negăsind serii complete monetare ale unor împărați sau regi au confecționat ei înșiși monedele și medaliile care lipseau, cu efigiile respectivilor suverani.

Pentru istoria noastră, unul din cele mai sugestive exemple îl constituie cărturarul Enea Silvio Piccolomini (1405-1464), ales papă în anul 1456, cu numele Pius II. Istoric erudit, care a lăsat între altele valoroase însemnări despre istoria românilor, Piccolomini nu și-a putut explica îndeajuns denumirea de valahi dată locuitorilor spațiului carpato-danubiano-pontic și atunci a imaginat un general roman „Flaccus", din ai cărui oșteni și-ar fi tras numele locuitorii de la Dunăre. Autoritatea științifică a autorului, dublată de autoritatea sacerdotală, au făcut ca această explicație etimologică să prindă rădăcini puternice, fiind cu mare greutate eliminată de știința istorică.

Din secolul XVII și mai cu seamă de la începutul veacului următor, un nou spirit — analitic și raționalist — s-a făcut tot mai puternic simțit în lumea istoriografică. Meritele cele mai importante în această direcție au revenit unui istoric și filosof italian, napolitan ca și Carlo Troya, anume Gianbattista Vico (1668-1744). Trăind cu un veac înaintea lui Troya, profesor de retorică la Universitatea din Neapole și istoriograf, din 1735, al regatului, Vico a întreprins o analiză de esență filosofică asupra informațiilor istorice, ajungînd la concluzia (e drept, nutrită de religie) că omul nu poate cunoaște bine decît ceea ce el însuși a creat. Istoria, fiind făcută de oameni putea fi, astfel, după părerea lui Vico, perfect cognoscibilă; și mai importantă era concluzia că putînd fi cunoscută, istoria se conducea după legi bine definite, fiind deci o știință! Firește și pînă la Vico, scrierea istoriei respectase anume criterii științifice, izvorîte din însăși succesiunea evenimentelor. După cum, și după Gianbattista Vico, istoria a fost, uneori, scrisă în dezacord flagrant cu adevărul științific. Ceea ce aducea nou concepția lui Vico era ideea evoluției organice a omenirii și îndeosebi concepția că omul este făuritor al propriei istorii — concepție preluată și de clasicii socialismului științific, Karl Marx și Friedrich Engels. Puțin răspîndită în timpul vieții sale, concepția lui Vico a dat totuși roade, chiar în veacul XVIII dar mai cu seamă în secolul următor, odată cu apariția curentului romantic în istoriografie. Traducerea pe care istoricul francez Jules Michelet a făcut-o, în anul 1827, lucrării fundamentale a lui Vico, *Principi di scienza nuova d'interno alla comune natura delle nazioni* (Știința nouă — cum este îndeobște cunoscută) a contribuit considerabil la impunerea pe plan universal a operei istoricului și filosofului italian.

Unul dintre teoreticienii studiilor istorice — deseori citat de Carlo Troya în *Istoria Ita-*

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1988.

Doi reprezentanți de seamă ai istoriografiei iluministe ale căror scrieri au influențat considerabil opera istorică a lui Carlo Troya: Gianbattista Vico...

...și Edward Gibbon

liei — a fost savantul german Johann Christoph Gatterer (1727-1799). Profesor la Göttingen (din 1759), acesta a fost fondatorul unui institut de istorie, care a avut una din cele mai pozitive influențe asupra școlii germane de istorie. Gatterer era de părere că opera istorică de ansamblu trebuia să fie un rezultat al contribuției aduse de toate disciplinele auxiliare ale acestei științe: geografie, cronologie, numismatică, diplomatică, artă heraldică, discipline ce tindeau să se dezvolte de sine stătător și rupte unele de altele. Nu întîmplător, școala germană de istorie a fost una dintre cele mai armonios dezvoltate în perioada ce a urmat acestui învățat cu bună influență în istoriografia din țara sa.

Numele lui Johan Christoph Gatterer este legat direct și de istoria strămoșilor noștri, el fiind autorul unei teorii istorice care a stîrnit multe discuții la vremea ei, anume originea geto-dacică a slavilor. Părerile lui Gatterer au fost preluate de o serie de reprezentanți ai istoriografiei poloneze[1], între care G.E. Groddeck și, mai cu seamă, Ioachim Lelewel, autor al „primei sinteze științifice a întregului trecut al Poloniei" — cum este apreciat de istoriografia din țara sa.

Dese trimiteri face Carlo Troya și la istoriografia britanică, aceasta avînd în fruntea ei în Veacul Luminilor pe reputatul istoric Edward Gibbon (1737-1794). După studii la Oxford și Lausanne, călătoria făcută la Roma în 1764 i-a influențat istoricului britanic, în chip decisiv, activitatea științifică. *Istoria declinului și prăbușirii Imperiului roman*, amplă scriere istorică în șase volume, apărută în intervalul 1776-1788, a fost în mare măsură rodul impresiei puternice pe care i-au produs-o monumentele și ruinele celebrului oraș.

Prin titlu, ca și prin concepția științifică ea este asemănătoare cu nu mai puțin celebra lucrare a lui Dimitrie Cantemir *Istoria creș-*

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1980.

terii și descreșterii curții otomane, a cărei ediție princeps s-a realizat tot în Anglia; scrierea lui Gibbon a fost una din cele mai cunoscute și răspîndite opere istorice, bucurîndu-se de un succes imens. Troya a consultat-o pe larg, dată fiind atît informația ei deosebit de bogată, cît și faptul că tema abordată — istoria romană, începînd din sec. II e.n. (o dată cu războaiele daco-romane) și sfîrșind cu căderea Bizanțului, deci acoperind o perioadă de treisprezece secole, a coincis, în linii mari, cu preocupările istorice ale lui Troya, care, se știe, a studiat evoluția Italiei în secolele în care peninsula a venit în contact cu unele popoare socotite migratoare: ostrogoți, longobarzi ș.a.

În unele privințe, opiniile celor doi istorici coincid (cum se deduce și din indicele de evenimente, locuri și fapte alcătuit de Troya la Capitolul *Faptele goților sau geților*, din care publicăm noi fragmente). În alte privințe, ei au păreri deosebite. De pildă, în aprecierea unor momente ale epocii evului mediu de început: Gibbon — influențat de concepția raționalistă predominantă în vremea sa — vedea aceste evenimente precumpănitor în latura lor negativă, în vreme ce Troya le privea exclusiv sub latura lor favorabilă. Judecata istoriei avea să sublinieze că, în mai mică sau mai mare măsură, și unul și celălalt greșeau, recurgînd la afirmații categorice. Evoluția societății omenești a fost, din cele mai vechi timpuri, un proces complex, determinat de interacțiunea unui număr de factori și adevărata istorie este aceea care reușește să discearnă cauzalitatea fenomenelor. Așa cum arătam însă și în capitolul anterior, referitor la unele momente ale istoriografiei din epoca umanistă, esențială este nu atît opera istorică în sine pe care ne-au lăsat-o acești istorici (și mulți alții amintiți în cadrul serialului nostru), ci efortul de a da noi impulsuri cercetării istorice, de a împinge cu un pas mai departe cunoașterea umană.

Perioada 6; vizigoţii in Gallia şi în Spania; ostrogoţii supuşi hunilor lui Mundich şi Attila

Amalasunta nu mai trăia şi Amalii nu mai stăpîneau în Italia, cînd Iordanes, nepotul secretarului unuia dintre aceştia, înregistra cea de-a 17-a generaţie a acelor Amali. Dar cine oare dintre goţi a negat Amaliior onorurile datorate celor mai nobili dintre ei? Voi încheia acum cu o scurtă trecere în revistă a scriitorilor de versuri şi de proză, lăudaţi de mine în Tabelul Cronologic; notînd, mai înainte de orice alt lucru, că măsura cuvintelor getice şi gotice era aceeaşi; şi că în acest mod poeţii puteau folosi nestingheriţi, în versurile lor, cînd o limbă cînd cealaltă.

1. Claudianus: „Crinigeri sedere Patres, pellita Getarum Curia" **(Stau bătrînii cei pletoşi, Senatul geţilor îmbrăcat în piei).**

2. Sf. Girolamo: „Barbara Getarum lingua Hebraicam quaereret veritatem... Getarum exercitus [Christianus]" **(Prin limba cea barbară a geţilor, armata [creştină] de geţi caută adevărul ebraic).**

3. Paulin din Nola: „Nec Gothici tenuere metus" **(Şi nu au avut frică de goţi).**

4. Idem: „Instantesque Getas ipsis jam faucibus Urbis **(Şi geţii care deja ameninţă la porţile Oraşului [Roma]).**

5. Getarum nationem in omne aevum domitam" **(neamul geţilor supus pentru vecie).**

6. Paulinus Penitentul: „Hospite tunc et jam Gothico quae sola careret... Pax ipsorum consensu optata Gothorum" **(care doar ea singură era scutită din cînd în cînd de duşmanul got).**

7. Poemul providenţei: „Tu quoque pulvereus plaustra et inter arma Getarum" **(Chiar şi tu, prăfuit, printre carele şi armele geţilor).**

7. Rutilius Namatianus: „Perpessus Geticas ense vel igne manus" **(Care a trecut prin luptele geţilor, prin foc şi sabie).**

8. Măsurătoarea lumii: „Dacia, Getia finitur desertis Sarmatiae" **(Dacia, Getia, se sfîrşesc la pustiurile Sarmaţiei).**

9. Flavius Merobaudes: „Et quamvis Geticis sulcum confundat aratris, barbara a vicinae refugit consortia gentis" **(Şi, cu toate că desfundă brazda cu fierul de plug getic, fuge de tovărăşia barbară a neamului din vecinătate).**

10. Sidonius Apollinaris: „Theodorici, Re is Gothorum civilitas" **(ştiinţa de guvernămînt a lui Theodoricus, regele goţilor). Printre contemporanii lui Theodoric din neamul Amaliior este suficient să amintim, în afară de Cassiodor şi Iordanes pe:**

1. Ennodius care foloseşte în mod egal cuvîntul goţi şi cuvîntul geţi. Geticum robus **(Forţa getică),** (în Panegiricul lui Theodoric); Tholosae alumnos Getas **(Pe discipolii geţi de la Toulouse),** (în **Viaţa Sf. Epifanie; 2. Sf. Avitus din Viena (Epist. 78):** „Rex Getarum, secuturse praesagus ruinae" **(Regele geţilor prevesteşte dezastrul iminent).**

3. Aratores: Mulsisti Geticas verbis felicibus aures **(Ai mîngîiat urechile getice cu cuvinte fericite).**

4. Marcellinus Coute: (Anul 517) Usque Thermopylas veteremque Epirum Getae equites depraedati sunt **(Cavalerii geţi au jefuit pînă la Termopile şi străvechiul Epir).**

5. Procopiu: „Oracolul Sibilin, precum că Roma nu ar trebui să se mai teamă de ulmic din partea geţilor în luna iulie; deci, ulmic din partea ostrogoţilor (De Bello Gothico Cartea I, cap. 24). Voi aminti aici o veche inspiraţie sepulcrală la Aimalnus (De Gestis Francorum. Cartea II, cap. 29) aşezată la St. Vincenţiu, sau mai bine spus la St. Germain din Paris de regele Childeric I; Caius et Allabgroges metuebant solvere leges, Dacus... Gothus, Iberus, etc. (şi allobrogii se temeau să încalce legile acestuia, şi dacul şi gotul şi iberul). În acest Epitaf, vizigoţii învinşi de Clovis, tatăl lui Childeric, sînt numiţi daci. Dar voi încheia aceste citate cu unul care valorează cît toate: acela al lui Iordanes, care afirmă că Bellagines, legile scrise de Deceneu au durat pînă în zilele sale usque nunc conscriptas fiind folosite de ostrogoţi. Legile, limba, arhitectura, continua permanenţă, în aceleaşi locuri, şi identitatea aceleiaşi familii a Amaliior cu geţii sau dacii lui Deceneu şi Decebal, uzanţele şi obiceiurile, ca şi absenţa guidrigildoului de origine germanică, dovedesc identitatea geto-dacilor cu ostrogoţii şi cu vizigoţii, în detrimentul modernei etnografii, şi demonstrează radicala diversitate a rasei getice sau gotice, de cea germană. John Pinkerton a scris în zilele noastre o carte pentru a demonstra identitatea geţilor cu goţii; dar mulţumindu-se cu o mică concluzie care, despărţită de altele, nu era dintre cele mai importante a pierdut sensul adevărului atunci cînd a dorit să confunde pe eţii sau goţii săi cu sciţii lui Herodot, cu pelasgii, cu germanii şi cu toate cele mai importante neamuri ale acestor antice popoare. Astfel, mai înainte de el, prin cuvîntul celţi, de exemplu, se dorea să se subînţeleagă o nesfîrşită mulţime de popoare de origine diferită; şi după el, în cuvîntul slavi, au fost incluse neamuri dintre cele mai diferite de aceştia. De aceea, istoria geţilor sau goţilor nu trebuie să consiste doar în povestirea faptelor acestora, ci în separarea lor de fapte pertinente altor neamuri.**

Pentru a înfăptui o atît de necesară diviziune am scris Istoria Italici în Evul Mediu. Cu un alt prilej, voi publica poate Istoria Getică a vizigoţilor după Theodoric din neamul Amaliior şi a principalelor popoare despre care am vorbit în primul volum.

Aici se încheie indicele cronologic de personaje, fapte şi evenimente alcătuit de istoricul italian Carlo Troya la capitolul *Faptele geţilor sau goţilor*, adăugat de el celui de-al doilea volum al lucrării *Istoria Italiei*. De-a lungul mai multor episoade, cititorii au luat cunoştinţă cu opiniile istoricului italian din prima jumătate a veacului trecut, istoric care, consultînd un mare număr de lucrări vechi şi izvoare antice, a încercat să reconstituie tabloul istoric al primelor veacuri ale erei noastre, formulînd o serie de concluzii şi ipoteze de interes pentru cercetătorii epocii respective.

Savant de o deosebită erudiţie, Carlo Troya a pus în lumină rolul istoric, cultural şi politic jucat în lumea antichităţii de marele popor al geto-dacilor, despre care — aşa cum mărturiseşte — intenţiona să scrie o istorie separată. Nu ştim dacă şi-a dus la bun sfîrşit intenţiile, întrucît pînă în prezent nu s-a descoperit un manuscris cu această temă. Capitolul la care ne-am referit, precum şi cel intitulat *Paralipomena la faptele geţilor sau goţilor*, la care ne vom referi în continuarea serialului nostru, atestă însă cu prisosinţă faptul că fără cunoaşterea istoriei acestui mare popor nu pot fi cunoscute şi înţelese multe aspecte ale istoriei Lumii Vechi. În acest context, se cuvine să subliniem unele idei privitoare la istoria geto-dacilor înfăţişate de Troya. Astfel, continuitatea dacilor este pusă în evidenţă într-un mod convingător atît pe teritoriul provinciei Dacia cît şi în spaţiul de două ori mai întins al dacilor liberi; de asemenea, Troya subliniază refacerea unităţii lumii dacice după retragerea aureliană, determinată de lupta dacilor liberi şi a celor din provincie, în alianţă cu diferite alte seminţii, precum şi faptul că marea majoritate a populaţiei locale a rămas pe loc, avînd un vast teritoriu de dezvoltare.

Istoricul italian reliefează totodată — utilizînd o bogată sursă de informaţii — originalitatea civilizaţiei geto-dacice şi a filosofiei zalmoxiene, reputaţia de care geto-dacii se bucurau în lumea antică (şi apoi în lumea europeană), istorici, filosofi şi scriitori lăudînd virtuţile morale, vitejia, dragostea de libertate şi eroismul geto-dacilor — unul din marile popoare ale istoriei antichităţii. ■

O ZI LA CURTEA VOIEVODULUI

(Urmare din p. 22)

mai eficiente de informare a diferitelor cercuri politice din Europa Centrală şi Apuseană asupra unor evenimente şi aspecte, ale diplomaţiei otomane. Acesta era şi motivul pentru care reprezentanţi şi emisari din alte ţări, unii deja amintiţi (precum Marsigli), alţii în misiuni sporadice la Bucureşti, precum austriacul Quarrient, sau, în timpul războiului ruso-moldo-otoman din 1711, generalul rus Rönne, voiau să se consulte cu experimentatul şi iscusitul domn de la Bucureşti.

La rîndul său, domnul român întreţinea o vastă corespondenţă cu împăraţii Austriei (în timpul domniei sale s-au succedat pe tronul de la Viena Leopold I, Iosif I, Carol VI), cu ţarul Petru al Rusiei, cu regele August al Poloniei, cu papa Clement XI, cu ambasadori şi comandanţi militari, cu înalţi prelaţi, cu cărturari şi oameni de afaceri. Documentele de epocă, mărturiile contemporanilor, corespondenţa şi rapoartele diplomaţilor — chiar dacă din unele s-au păstrat numai fragmente — ne îngăduie să conturăm imaginea febrilei activităţi ce se desfăşura la curtea domnului.

Această bogată activitate politică şi diplomatică impunea şi organizarea unei complexe cancelarii domneşti, cu numeroşi secretari, cunoscători ai limbilor greacă şi latină, franceză, rusă, germană, italiană, maghiară şi, bineînţeles, turcă. Cunoaştem numele unora dintre aceştia, precum Constantin Strîmbeanu, pentru limba română, Bartolomeo Ferrati şi Nicola Fillos de Wolff, pentru latină, Teodor şi David Corbea, pentru slavonă, greacă şi latină, clucerul Afenduli, pentru turcă. Între secretari se putea întîmpla să vină şi învăţaţi din alte părţi, cum a fost Nicola de Porta, originar din insula Chio, care, după cum scrie Ion Neculce, era „un om învăţat şi telpiz [cunoscător al mai multor limbi] de ştié despecetlui cărţile". Dintre secretarii italieni, cel mai cunoscut a fost Anton Maria del Chiaro, de la care a rămas o interesantă *Istorie a revoluţiilor Valahiei*, cuprinzînd valoroase ştiri cu caracter istoric, geografic şi etnografic, precum şi importante momente din viaţa şi activitatea lui Brîncoveanu.

Diplomaţi, cărturari, artişti

Voievodul român a ştiut, de asemenea, să-şi recruteze şi un valoros corp de agenţi diplomatici, iscusiţi în a reprezenta interesele ţării la curţile europene. Amintim printre ei pe Gheorghe Castriotul, trimis la negocieri cu ruşii, pe Ianache Porfiriţa, reprezentantul la Poartă, pe David Corbea, reprezentant la Moscova şi Teodor Corbea, curier diplomatic între Brîncoveanu şi Petru I, pe învăţatul Nicolae Comnen Papadopol, trimis pe lîngă papa Clement XI, pe Vlasie Stegarul ş.a.

Preocupările politice şi diplomatice se înscriau, firesc, pe primul plan în activitatea domnului şi a sfetnicilor săi. Dar viaţa la Curtea domnească includea şi alte semnificative momente, multe din ele de ordin cultural: apariţia unei noi tipărituri, hotărîri privind ridicarea de noi ctitorii, cu care domnul a îmbogăţit ţara, realizarea sau prezentarea unor scrieri bogat miniate, a unor podoabe meşteşugit cizelate, ori a diferitelor ţesături şi broderii destinate aşezămintelor din ţară sau din lăcaşurile ortodoxiei orientale, atît de generos înzestrate de voievodul român. Chiar şi ospeţele domneşti, prilejuite de diferite sărbători sau de primirea unor soli, căci altminteri Brîncoveanu era recunoscut pentru cumpătarea curţii sale, erau ocazii pentru înalte discuţii cu caracter filosofic, religios şi istoric. Del Chiaro menţionează, de pildă, că în cadrul unei asemenea discuţii, s-a vorbit despre vechimea creştinismului la români, arătîndu-se că el este mult mai vechi decît la popoarele învecinate. Deşi del Chiaro nu precizează cine anume vorbea, credem că-l putem recunoaşte uşor în aceste susţineri pe reputatul savant al vremii, stolnicul Cantacuzino, idei asemănătoare privind vechimea, autohtonitatea şi originea comună a românilor regăsindu-se şi în lucrarea sa *Istoria Ţării Rumâneşti*.

Interesul pentru ştiinţă, pentru fenomenele naturii era mare la curtea brîncovenească. Despre un astfel de fenomen natural petrecut la 28 ianuarie 1709 „la zece ceasuri den zi" (cum consemna *Cronica* lui Radu Greceanu), în apropiere de Buzău, anume căderea unor pietre meteoritice, s-a discutat, desigur, la Curte. Fragmente de rocă au fost aduse la Curtea domnească, unde le-au putut vedea, între alţii, Samuel Köleséri junior, membru al Academiei imperiale de ştiinţe de la Viena: „Iarna pe zăpadă şi pe gerul cel mai mare — consemna el într-o lucrare — puţin înainte de amiază, s-au văzut pe cerul senin venind de departe nori cu un vuiet surd ce s-a sfîrşit cu mare zgomot, cînd a căzut o masă împinsă parcă de forţa tunului, aceasta s-a desfăcut în multe bucăţi mai mari şi mai mici, cîntărind două, trei şi mai multe libre de Viena, care au topit zăpada şi au rămas nişte bulgări tari, solizi, de culoare întunecată, străbătuţi de vinişoare sau crăpături, şi cu miros de pucioasă. Trei din aceste [bucăţi] le-am văzut eu însumi şi le-am pipăit cu mîna şi mai păstrez încă nişte particule. Sînt încredinţat de adevărul acestei întîmplări pe care mi-a comunicat-o prea înălţatul Constantin Basarab din Brîncoveni, răposatul principe al Ţării Româneşti...".

Tumultuoasă şi complexă, viaţa la curtea lui Brîncoveanu — doar schiţată în aceste rînduri — vădeşte atenţia şi grija cu care domnia urmărea desfăşurarea întregii activităţi interne şi externe a ţării, veghind, cu mijloacele timpului, la bunul mers al lucrurilor. ■

Itinerar istoric

PRIN CTITORII BRÎNCOVENEŞTI

GHEORGHE DAVID

Într-aceiaşi dar vară, care era al patrulea an [1692] de domniia Mării-Sale lui Constandin-vodă... purcesau de au mers spre Tîrgovişte şi... toată vara acolo fiind, pus-au de au curăţit casele domneşti din Tîrgovişte, şi s-au apucat a le drege, ispravnic făcînd pre Mihail Cantacuzino, vel spătar... Cîndu au fostu la septembrie, ridicatus-au domnul de acolo şi, învîrtejindu-se spre Potlogi, au venit iar la scaon, în Bucureşti".

Astfel descrie Radu Greceanu călătoria întreprinsă de domnitorul Ţării Româneşti, Constantin Brîncoveanu în anul 1692. Prin intermediul cronicii sale, ca şi a altor scrieri şi documente de epocă, îl putem urmări, pe voievod, an de an, „învîrtejindu-se" cînd spre Cerneţii Mehedinţilor, cînd spre Tîrgovişte, spre Buzău sau Brăila, neuitînd de fiecare dată să treacă prin locurile dragi domniei sale: Mogoşoaia, Potlogi, Brîncoveni...

Gospodar şi chivernisitor de ţară, Constantin Brîncoveanu a fost un neobosit călător, străbătînd în lung şi-n lat Ţara Românească, pentru a supraveghea înălţarea unei ctitorii de seamă, a urmări strînsul roadelor toamnei sau pentru împlinirea diferitelor îndatoriri domneşti. Să urmărim şi noi — avînd drept ghid scrierile de epocă: cronici, documente, relatări de călătorie — cîteva din aceste itinerare, să poposim prin locurile pe unde s-a aflat domnul sau care amintesc de vremea domniei sale.

Primul popas îl facem, firește, la *Bucureşti*, capitala ţării. (În timpul lui Brîncoveanu, Tîrgovişte a redevenit, de asemenea, reşedinţă domnească.)

Bucureştii în acei ani erau „un oraş întins şi împrăştiat, de o factură foarte specială — cum îl descrie Edmund Chishull. Casele... prin jurul palatului domnesc sînt învelite cu şindrilă frumoasă, cu zidurile clădite din piatră solidă şi curţile şi grădinile întotdeauna foarte întinse, împrejmuite cu trunchiuri întregi de stejari, aşezate cît se poate de aproape unele de altele. Străzile parcă ar fi un pod neîntrerupt, fiind podite de la o margine la cealaltă cu dulapi masivi... Privelişteа de departe a oraşului, ca un întreg, e plăcută ochiului". Domnul s-a îngrijit cu multă atenţie de înfrumuseţarea capitalei sale, de asemenea, a palatului domnesc (situat pe locul Curţii Vechi) şi a iniţiat mai multe construcţii edilitare, între care cea mai importantă era Hanul Sf. Gheorghe (aşezat în actuala Piaţă 1848), cu „apartamente încăpătoare şi prăvălii pentru negustori", potrivit unei relatări din 1702.

De la Curtea domnească înconjurată de întinsele ei grădini, porneau cele mai importante străzi ale Bucureştiului de atunci: Uliţa Mare şi Podul Mogoşoaiei (Calea Victoriei de azi). Această importantă arteră a Capitalei a fost realizată în anul 1692, pentru a înlesni drumul spre *Mogoşoaia*, unul din cele mai îndrăgite locuri de popas ale domnitorului. La începutul veacului XVIII, domnul a clădit aici „un mîndru palat... aşezat pe un loc frumos", cum se menţionează într-o relatare de epocă. Palatul, consemna în 1715, călătorul francez Aubry de la Motraye, este „clădit cu multă simetrie, după moda europeană, împodobit pe dinăuntru cu plafoane bogat sculptate şi cu picturi bune". Aici, în ambianţa odihnitoare a aleilor umbroasei păduri ce înconjura palatul, sau în „loggia" ce deschidea o privelişte desfătătoare spre lacul acoperit cu nuferi şi trestii, ori în încăperile somptuoase, din rîndul cărora se distingea „Spătăria cu stele", numită aşa din pricina pereţilor săi azurii, punctaţi de aştrii de aur, găsea adeseori Brîncoveanu liniştea în diferite momente cînd avea de luat grele şi importante decizii.

De la Mogoşoaia, următorul popas este *Potlogi*, unde domnitorul avea, de asemenea, un palat construit pe locul unei mai vechi clădiri şi terminat, cum aflăm din cronica lui Radu Greceanu, în anul 1698. Brîncoveanu a iniţiat ample lucrări de refacere şi la curtea domnească din *Tîrgovişte*. După răscoala seimenilor, desfăşurată în ultimul an de domnie al lui Matei Basarab şi sub urmaşul acestuia Constantin Şerban, această curte fusese abandonată, distrugîndu-se multe din falnicele construcţii ce stîrniseră

admirația unor călători, precum Franco Sivori, Paul din Alep ș.a. Brîncoveanu a hotărît să-i redea vechea strălucire, lucrările începînd în anul 1692. Cum se înfățișa zece ani mai tîrziu? Ne-o descrie însoțitorul lordului Paget mai sus amintitul reverend Edmund Chishull: „Ca formă și ca fast [palatul] seamănă mult cu cel din București, dar îl întrece pe acesta printr-o grădină mult mai frumoasă și, înlăuntrul grădinii, printr-un frumos chioșc de piatră. Amîndouă sînt armonioase și pot sta alături de cele ale creștinătății mai luminate [adică ale Europei occidentale]". Orașul însuși „este plăcut, așezat pe Ialomița, dincolo de care se întinde un ținut de dealuri... iar de cealaltă parte ochii se pierd într-un șes nesfîrșit și egal înconjurat, la o mare depărtare, de păduri falnice".

Mai sus de Tîrgoviște, la *Doicești*, se afla o altă ctitorie brîncovenească. Drumul București-Tîrgoviște era traseul cel mai des străbătut de domnitor și suita sa și el constituia și calea obișnuită spre Transilvania, prin pasul Rucăr-Bran. L-a parcurs deseori și vodă Brîncoveanu, în călătoriile făcute la ctitoriile din Țara Făgărașului, în orașul *Făgăraș* și la *Sîmbăta de Sus*. Era, așa cum o putem constata și astăzi, un drum de un neasemuit pitoresc. „Sîntem continuu fermecați — scria Edmund Chishull de murmurul apelor ce se rostogolesc la vale și de blîndețea urcușului lin, care ne duce, pe nesimțite, spre munte. În cele din urmă poposim pe o pajiște înconjurată ca un teatru de copaci și de dealuri, unde se află un mic sat numit Cotenești. Ne urmăm [a doua zi] drumul patru ore pe o cale întru totul asemănătoare, adică de-a lungul unei văi umbroase pe care șerpuiesc apele Dîmboviței, pe care le trecem de mai multe ori, ajungînd în sfîrșit la satul Dragoslava și, o jumătate de oră după aceea, la satul Rucăr..., sat mare alcătuit din case făcute toate după felul românesc, adică din trunchiuri de copaci așezați unii peste alții și cu un coperiș înalt și povîrnit din șindrilă... Am ajuns, pe nesimțite, aproape la înălțimea crestetelor înzăpezite ale munților, pe care îi vedem foarte aproape".

Numeroase alte locuri din cuprinsul țării poartă amintirea lui Brîncoveanu. Pe meleagurile Olteniei, un popas frecvent era comuna *Brîncoveni*, o moșie a tatălui și bunicului domnului, loc evocat de Paul din Alep. În această parte a țării se află și cea mai de seamă ctitorie a voievodului, *Hurezi* — a cărei construcție a început în 1690, fiind isprăvită cu toate acareturile în 1705; clădirile principale erau însă gata la 18 septembrie 1697, cînd domnul vizitînd-o a găsit-o „grijită de tot". Ctitorii noi a înălțat voievodul și în alte locuri, la *Mamul* (jud. Vîlcea), iar alte edificii au fost parțial sau total refăcute. Așa a fost *Cozia*, căreia i s-au executat reparații, i s-au adăugat noi construcții și a fost „zugrăvită", adică pictată din nou și *Arnota*, la care domnitorul a fost „nou ctitor".

Ctitorii de seamă se află și în partea de răsărit a țării, spre meleagurile Moldovei. La *Buzău*, prin grija voievodului s-a întemeiat o tipariță de sub teascurile căreia au ieșit valoroase scrieri destinate românilor de pretutindeni. (Nevoia de carte era asigurată și de tipariția din București, precum și de cea de la *Snagov* unde, prin strădunința cărturarului Antim Ivireanul, se tipăreau și lucrări cu caractere orientale — arabe, gruzine — destinate popoarelor creștine din Orientul musulman.) Constatînd, cu prilejul unei călătorii făcute la *Focșani* în 1696, că în tîrg „era lipsă mare de apă de băut... că și apa care se afla acolo era sărată și rea... [Brîncoveanu] au pus cu toată nevoința meșteri fîntînari de au adus o fîntînă cu apă foarte bună și îndestulată, fiindu acea fîntînă departe de tîrgu cale de două ceasuri și au făcut măriia-sa fîntînă minunată... carea... iaste tuturor oamenilor de ajunsu, nu numai cestor dincoace, ce și celor den Moldova [din Focșanii Moldovei] și călătorilor". La *Rîmnicu Sărat*, împreună cu unchiul său, marele spătar Mihai Cantacuzino, Brîncoveanu a înălțat o altă ctitorie, înzestrată cu ziduri mari și puternice, în spatele cărora puteau afla adăpost locuitorii orașului în vremuri de restriște.

Contemporane domniei lui Brîncoveanu, ctitoriile cantacuzinești reprezintă și ele o semnificativă mărturie a dezvoltării artei și culturii românești. Dintre cele mai remarcabile, pe plan arhitectonic și artistic se cuvin amintite zidirile de la *Filipeștii de Pădure* și *Filipești Tîrg* unde și-a exercitat din plin măiestria artistică Pîrvu Mutu Zugravu, înfăptuind autentice capodopere ale picturii românești. Realizări arhitectonice de seamă au fost de asemenea, palatul Cantacuzinilor de la *Mărgineni*, unde se găsea și biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino — una din cele mai vestite ale acelei epoci — și mănăstirea *Sinaia*, construită de marele spătar Mihail Cantacuzino, în peisajul de o măreție și un pitoresc aparte al Bucegilor, asemănător celui pe care îl văzuse cu prilejul călătoriei sale în Sinai.

Întîlnite pe întreaga cuprindere a Țării Românești, iar unele dintre ele și în principatele române de la nord și răsărit de Carpați, numeroasele monumente înălțate în vremea lui Brîncoveanu constituie prețioase mărturii ale gradului ridicat de cultură și civilizație al românilor, ale remarcabilului rafinament artistic manifestat pe plan arhitectonic, pictural, sculptural. Inspirate de arta tradițională românească ale cărei trăsături de mare originalitate le ridică pe deosebite culmi artistice, ctitoriile brîncovenești reprezintă și pentru călătorul de azi, atras de vestigiile trecutului, obiective de mare interes istoric. ■

MEMORII DE RĂZBOI (IV)

Mareşal ALPHONSE-PIERRE JUIN

Decembrie 1944. Forţele aliate, debarcate în Normandia din luna iunie, au înregistrat succese strălucite, împingînd pe inamic mereu spre răsărit, spre graniţa cu Germania. Cot la cot cu trupele britanice şi americane, luptă cu multă bravură şi spirit de jertfă o armată franceză, sporită între timp, excelent dotată cu tehnică de luptă. Încadraţi sub înalt comandament american, francezii au ajuns la Rin. Armata 1 franceză, comandată de generalul de Lattre de Tassigny, a eliberat o bună parte din Alsacia de jos, inclusiv oraşul Mulhouse, în timp ce Divizia 2 blindată franceză, comandată de generalul Leclerc, a eliberat Strasbourgul.

Dar, în jurul oraşului alsacian Colmar, inamicul îşi ţinea încă obstinat poziţiile, ceea ce a creat acolo o pungă, care dădea multă bătaie de cap comandamentului suprem aliat şi lui Eisenhower personal, cu atît mai mult cu cît armata nazistă comandată de von Rundstedt pornise la nord, în Ardeni, o periculoasă contraofensivă[1]. Şefii militari aliaţi se temeau ca inamicul să nu încerce şi o presiune în Alsacia. Acolo frontul era ţinut de Grupul 6 armate, comandat de generalul american Devers, grup în care era încadrată şi Armata 1 franceză. Acest front punea grele probleme de apărare, fiind în zig-zag şi foarte întins.

În acel moment a izbucnit ceea ce Juin numeşte „criza alsaciană", iar istoria celui de-al doilea război mondial a consemnat-o ca „incidentul de la Strasbourg"[2]. Iată relatarea acestui incident de către Alphonse-Pierre Juin, reprodusă, cu titlul şi subtitlurile redacţiei Magazin istoric, din volumele de memorii din care am mai prezentat cîteva fragmente (Magazin istoric, nr. 6-8/1988).

Un măr al discordiei

La 28 decembrie, cu prilejul uneia dintre vizitele de contact pe care aveam obiceiul să le fac la palatul Trianon de la Versailles, unde se afla cartierul general al lui Eisenhower, am aflat de la şeful de stat major al acestuia, generalul Bedell Smith, că acolo se agita ideea de a se scoate două divizii americane din Grupul 6 armate, pentru a fi trimise pe frontul din Ardeni, unde se simţea absolută nevoie de ele. Pentru a compensa pierderea acestor două divizii, pe un front şi aşa prea întins, plin de intrînduri şi ieşinduri, la cartierul general era în curs de efectuare un studiu prevăzînd — în eventualitatea că inamicul şi-ar accentua presiunea în Alsacia — o retragere a întregului front pe linia sudică a Vosgilor.

Nu era vorba de o hotărîre, ci doar de un proiect conceput pentru o anumită ipoteză, aşa cum fac de obicei statele majore, mai ales în situaţii defensive. Totuşi, în cazul în speţă, ipoteza de bază merita să fie examinată mai în amănunţime, întrucît ea comporta, nici mai mult nici mai puţin, decît evacuarea a numeroase regiuni, de curînd eliberate, din Alsacia, printre care şi oraşul Strasbourg. Acolo, consecinţele unui şoc al revenirii naziştilor ar fi putut fi extrem de grave.

Foarte neliniştit, m-am dus imediat la generalul de Gaulle, pentru a-l pune la curent cu gîndurile lui Eisenhower. I-am sugerat să-l trimită de îndată la faţa locului, în Alsacia, pentru a se informa direct, pe generalul du Vigier, fost comandant al Diviziei 1 blindate, care se afla la Paris, pregătindu-se să plece la Strasbourg, unde fusese numit guvernator militar. Du Vigier trebuia să meargă, mai întîi, la punctul de comandă al generalului de Lattre, la Montbéliard, apoi, la Vittel, la cel al generalului Devers, comandantul Grupului 6 armate. În drum, trebuia să-i transmită din partea mea generalului

---

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 5/1972; 11/1979.

Dody, comandantul Regiunii 6 militare, să oprească la Reims Divizia 10 nou formată şi destinată iniţial unei eventuale acţiuni de apărare pe Meusa, dar a cărei întrebuinţare ar fi f t acum mai justificată în Vosgi.

Plecat la 30 decembrie cu instrucţiunile necesare şi cu o scrisoare a mea, în care îl im-

Noiembrie 1944. Trupele franceze pe direcţia Strasbourg

ploram pe generalul Devers să apere Strasbourgul, du Vigier a ajuns a doua zi la de Lattre. Acesta l-a informat că a primit, într-adevăr, de la Grupul 6 armate, din care făcea parte şi Armata 1 franceză, comandată de el, o instrucţiune prevăzînd o eventuală repliere, în caz că inamicul ar ataca în forţă, dar că, după părerea sa, nu era vorba decît de un simplu studiu, în funcţie de o ipoteză în care nimeni nu putea crede.

O ştire cu efect de bombă

Liniştit, du Vigier s-a dus în seara zilei următoare la Vittel, la generalul Devers. Acolo însă a aflat că inamicul atacase în Sarre şi că — prin urmare — ordinnl de repliere fusese dat. Această ştire, adusă a doua zi la Paris, a avut efectul unei bombe. Încă din ajun,

generalul de Gaulle — în faţa îngrijorării mele din ce în ce mai mari — îi scrisese lui Eisenhower, subliniind necesitatea de a nu se abandona Strasbourgul şi arătîndu-i ce mijloace militare mai putea să-i pună la dispoziţie pentru a menţine frontul în Alsacia. Tot atunci, de Gaulle îi scrisese şi generalului de Lattre, precizîndu-i că nu admitea ca Alsacia să fie părăsită fără luptă şi că Armata 1 franceză trebuia, dacă va fi cazul, să preia pe contul ei apărarea Strasbourgului.

După ce a ascultat raportul generalului du Vigier, de Gaulle m-a trimis de îndată la cartierul general al lui Eisenhower, cu misiunea de a-l „scutura" zdravăn pe acesta. Am fost primit de Bedell Smith, şeful de stat major, care m-a introdus împreună cu Alexandre de Marenches, aghiotantul meu, în „war-room"[1]. Aici se aflau agăţate hărţile înfăţişînd operaţiile de pe front, ţinute la zi, potrivit fiecărui raport primit. Amiralul american Kirk se afla de asemenea înăuntru. A asistat şi el la întrevedere. Fără îndoială, Bedell Smith voia să mă convingă, pe baza unui examen amănunţit al situaţiei, aşa cum se pre-

[1] „Camera de război", în engleză în text.

zenta ea în acea zi pe front, că era imp ibil să se ia altă hotărîre decît aceea adoptată de Eisenhower.

Efectiv, primisem ştiri alarmante de la generalul Schwartz, guvernatorul militar interimar al Strasbourgului şi, de asemenea, de la generalul Leclerc, ale cărui forţe erau staţionate în rezervă în stînga Armatei 1 franceze a lui de Lattre. Erau informaţiile obţinute de serviciile noastre, care lăsau să se prevadă o ofensivă a naziştilor pe acel front. La Strasbourg, populaţia începea să dea semne de nelinişte, aflînd zvonul despre o retragere generală pînă la crestele Vosgilor. Cînd Bedell Smith mi-a confirmat că, într-adevăr, aceasta era decizia adoptată, dar care ar fi intrat în vigoare abia la 5 ianuarie 1945, discuţia noastră a luat tonuri furtunoase.

I-am precizat că o asemenea decizie, operant într-un timp atît de scurt, era absolut inadmisibilă pentru guvernul francez, cu atît mai mult cu cît ea implica şi evacuarea oraşului Mulhouse. Am adăugat că a abandona Alsacia de jos şi porţiunea pe care o cucerisem deja de-a lungul Rinului însemna să se lase locuitorii alsacieni, pe care Leclerc şi de Lattre îi eliberaseră cu atîtea sacrificii şi cu atîta eroism, la discreţia naziştilor. Fără îndoială, aceştia se vor deda la cele mai crunte represalii. Dar Bedell Smith o ţinea una, insistînd asupra caracterului logic al deciziei, adoptate tocmai în lumina faptului că linia frontului unde lupta grupul de armate al lui Devers era prea întinsă şi prea sinuoasă, în timp ce comandamentul suprem se vedea obligat să aducă întăriri în Ardeni, unde ofensiva hitleriştilor continua.

I-am replicat că, dacă aş opera în Arizona sau în Texas, nici eu nu m-aş sinchisi de o retragere de 300 kilometri, dar că, aici, în Europa, şi cu atît mai mult în Alsacia, o repliere de numai 50 kilometri putea să aibă consecinţe dintre cele mai grave din punct de vedere psihologic şi politic. În plus, am adăugat, nu prea înţelegeam graba comandamentului suprem de a-şi asigura rezerve pentru bătălia din Ardeni, întrucît examinarea situa-

ției de pe acel front indica faptul că ofensiva germană părea oprită încă de la Crăciun.

„Știți ce se va întîmpla — i-am spus lui Bedell Smith — dacă, de acum în trei zile, veți abandona Alsacia, lăsînd pe nefericiții ei locuitori pradă răzbunării crude a Gestapoului lui Himmler? Ei bine, Hitler o să-și pună toate trompetele în funcțiune, pentru a umple lumea că, dacă Germania a pierdut la un moment dat o parte din «trupul ei», adică Alsacia, a fost suficient să declanșeze o contraofensivă în Ardeni, pentru a-și recupera teritoriile pierdute. Veți cîștiga în Ardeni, unde, de altfel, cîștigul este deja fapt împlinit, dar veți pierde Alsacia, ceea ce va face ca toată lumea să condamne sever comandamentul suprem".

„Nici un cartuș și nici un litru de benzină"

În focul argumentării mele, am mers chiar mai departe, întrebîndu-l pe Bedell Smith ce aștepta Eisenhower ca să-i ordone lui Montgomery să-i pună la dispoziție rezervele pe care acesta le avea. Căci era suficient să privești harta bătăliilor în curs, pentru a constata că „Monty" avea încă serioase disponibilități. La toate acestea, Bedell Smith mi-a opus argumentul că generalul Eisenhower era ferm hotărît să dea problemei strategice rezolvarea cea mai logică posibil, fără a ține seama de alte considerente.

Epuizînd toate argumentele, i-am mărturisit lui Bedell Smith că generalul de Gaulle dăduse ordin generalului de Lattre să preia asupra lui apărarea Strasbourgului. Era desigur o incitație la nesupunere la ordinele superioare, și Bedell Smith n-a întîrziat să mi-o sublinieze. El mi-a declarat că, dacă Armata 1 franceză a lui de Lattre, pusă la dispoziția comandamentului suprem și obligată să asculte de ordinele directe ale generalului Devers, ar face aceasta, ea nu ar mai primi „nici un cartuș și nici un litru de benzină".

I-am replicat că, în acest caz, generalul de Gaulle era hotărît să răspundă, interzicînd forțelor americane să folosească liniile noastre ferate. Fusesem autorizat de de Gaulle să folosesc această amenințare, atunci cînd, înainte de a merge la comandamentul suprem, îi spusesem că, s-ar putea ca, aflînd de ordinul de nesupunere dat lui de Lattre, americanii să amenințe și ei cu încetarea aprovizionării Armatei 1.

De Gaulle și Winston Churchill, pe frontul din Vosgi, în iarna lui 1944

Cu acest schimb de amenințări, întrevederea a ajuns la capăt. Înainte de a ne despărți, Bedell Smith, care părea totuși zdruncinat în convingerile lui, mi-a dat asigurarea că va încerca să-și convingă șeful să schimbe decizia. Totodată am aranjat, pentru a doua zi, o întîlnire Eisenhower-de Gaulle.

În aceeași noapte, generalul de Gaulle a adresat cîte un S.O.S. președintelui Roosevelt și premierului Churchill. El a trimis totodată generalului Eisenhower o scrisoare, rămasă faimoasă, care constituia un adevărat ultimatum, întemeiat pe rațiuni dintre cele mai valabile. Iată textul acestei scrisori:

„Paris, 3 ianuarie 1945. Generalul de Gaulle către domnul general Eisenhower, comandant suprem al forțelor expediționare aliate. Foarte secret. Domnule general, am primit scrisoarea dv. din 2 ianuarie. Pe de altă parte, generalul Juin mi-a raportat întrevederea pe care a avut-o cu generalul Bedell Smith. Sînt gata să discut în orice moment cu dv. rațiunile de ordin strategic care v-ar putea determina să evacuați *a priori* Alsacia și o parte din Lorena, după ce forțele americane și franceze, puse sub comanda dv., le-au smuls prin luptă din mîna inamicului. Generalul Juin l-a pus la curent pe șeful dv. de stat major cu punctul meu de vedere în această problemă. Pe de altă parte, prin scrisoarea mea din 1 ianuarie, v-am comunicat că, după părerea mea, era posibil să păstrăm, la nord de Strasbourg, cel puțin canalul dintre Marna și Rin. Cînd am redactat acea scrisoare, nu cunoșteam întreaga întindere a ordinului de repliere dat de dv. generalului Devers. Dar nimic din ceea ce vi s-a spus din partea mea și nimic din ce v-am scris nu este de natură să vă facă a crede că aprob, din punct de vedere militar, «vederile dv.». Dimpotrivă, trebuie să vă spun, cu toată sinceritatea, că tocmai contrariul este adevărat. În orice caz, sînt obligat să vă comunic că guvernul francez nu poate accepta ca Alsacia și o parte din Lorena să fie evacuate în mod deliberat

și — ca să zic așa — fără luptă, cu atît mai mult cu cît tocmai armata franceză este aceea care se află pe poziție în teritoriile vizate. A consimți la o asemenea evacuare ar fi o eroare din punct de vedere al conducerii generale a războiului, care — pe deasupra comandamentului militar — este de resortul guvernelor aliate, după cum ar fi o eroare din punctul de vedere național francez, care este de resortul guvernului francez. Iată de ce mă văd obligat să reînnoiesc ordinul dat generalului de Lattre de a apăra cu forțele franceze de care dispune pozițiile deținute în prezent și de a apăra, de asemenea, Strasbourgul, chiar dacă forțele americane s-ar retrage. În ce mă privește, regret mult această divergență, care survine într-un moment atît de grav și aș vrea să sper că ea va putea fi aplanată. Sincer al dv. Semnat: de Gaulle".

Răspuns la S.O.S.-ul lui de Gaulle

Cel mai jenat în această afacere era, desigur, de Lattre, căruia un asemenea act de nesupunere în plin război îi punea o gravă problemă de conștiință. Tot ce putea el face era să expună această problemă generalului de Gaulle. Printr-o telegramă cifrată, el a anunțat, mai întîi, că primise din partea generalului Devers ordin să execute replierea la 5 ianuarie, în cursul dimineții. A adăugat că dat fiind că Armata 1 franceză constituia cu flancul ei drept pivotul armatelor aliate și trebuia, totodată, să acopere și toate legăturile spre Mediterana, apărea necesitatea ca hotărîrea de a apăra Strasbourgul să fie luată cu extremă urgență și pe baza unui acord între guvernul francez și comandamentul suprem aliat.

Această sugestie n-a prea avut aerul să-i placă lui de Gaulle. Ea pica, într-adevăr, foarte prost după recentele ciocniri provocate de decizia de repliere. Dar, în telegrama sa, de Lattre preciza: „În orice caz, puteți fi sigur că vreau să apăr Strasbourgul și că, în acest sens, voi pune la bătaie toate mijloacele de care dispun". Efectiv, el luase deja toate măsurile ce se impuneau și veghea, cu energia-i obișnuită, la aplicarea lor, fără ca nici un minut să fie irosit.

La S.O.S.-ul generalului de Gaulle, președintele Roosevelt a răspuns, în dimineața de 3 ianuarie, că înțelegea neliniștea acestuia, dar că, aflîndu-se departe de teatrul de război, nu putea decît să se bizuie pe hotărîrile comandantului suprem, în a cărui înțelepciune avea toată încrederea. În ce-l privește, Churchill a răspuns pur și simplu că va merge în persoană să stea de vorbă cu Eisenhower. Și, într-adevăr, cînd, în după-amiaza de 3 ianuarie, generalul de Gaulle, însoțit de mine, a sosit la cartierul general al lui Eisenhower de la Versailles, instalat în fostul adăpost construit pentru Hermann Göring, l-am găsit pe Churchill acolo. De cum ne-a văzut, ne-a spus că totul era aranjat, că Strasbourgul nu va fi abandonat, ceea ce, cîteva clipe mai tîrziu, ne confirma și Eisenhower.

Nici n-a fost nevoie de vreo dezbatere. S-a decis doar că eu și generalul Bedell Smith vom pleca a doua zi la Vittel, la punctul de comandă al generalului Devers, comandantul Grupului 6 armate, cu scopul de a-l ajuta pe acesta, cu propunerile noastre, să găsească soluțiile impuse de situația concretă pentru a cîștiga bătălia de apărare, fără a evacua Strasbourgul, și a se replia pe crestele Vosgilor.

Înainte de a pleca, Churchill l-a rugat pe de Gaulle să treacă împreună cu el într-o cămăruță situată alături de biroul lui Eisenhower. La un semn al lui de Gaulle, am intrat și eu acolo și am asistat la discuția care a avut loc. Ca introducere în subiect, Churchill a explicat că Eisenhower nu vedea întotdeauna consecințele politice ale deciziilor militare pe care le lua, dar că, în fond, era un excelent comandant suprem și — totodată — un om plin de inimă, așa cum se dovedise și în cazul Strasbourgului. Dar de Gaulle, încă sub impresia celor două zile teribile pe care le trăise, rămînea cu gura lipită, astfel încît Churchill nu mai știa ce să spună. S-a decis pînă la urmă să rostească o frază amabilă:

— În sfîrșit, domnule general, aveți pielea lui Spears!

Într-adevăr, Churchill tocmai hotărîse să-l schimbe pe generalul englez Spears din Siria, unde acela ne făcea atîtea mizerii, încît de Gaulle ceruse în repetate rînduri retragerea lui. Dar la de Gaulle — același mutism. Disperat, Churchill și-a reluat monologul:

— Ce mai vreți acum? Doriți să vă oferim și funeraliile lui Spears?

De Gaulle a hotărît să răspundă, dar tot pe... mutește. A făcut cu mîna un semn care indica faptul că nu dorea așa ceva, apoi și-a dezlegat, în fine, fălcile, întrebîndu-l pe Churchill cum a decurs călătoria pe care acesta tocmai o efectuase în Grecia. Fericit să audă, în sfîrșit, glasul interlocutorului său, premierul britanic s-a înseninat brusc, răspunzînd cu un zîmbet:

— Oh, yes, very interesting, it was good sport, indeed![1]

— S-a tras, într-adevăr, în dv.?

— Da, și partea cea mai tare e că s-a tras chiar cu armele date de mine.

— Ei, se mai întîmplă și astfel de lucruri, a conchis de Gaulle, după care întrevederea a luat sfîrșit.

Urcînd în mașină, alături de Charles de Gaulle, pentru drumul de întoarcere, nu m-am putut abține să nu-i spun că Churchill era în drept să aștepte din partea lui măcar un „mulțumesc". Mi-a răspuns cu o exclamație dezabuzată, vrînd să însemne „fleacuri"! După aceea, s-a cufundat, din nou, cu un aer sumbru, în meditațiile lui. Era vizibil agasat de tot ceea ce mai avea vreo legătură cu acel penibil incident. ■

Introducere, selecție și traducere,
Leon SĂRĂȚEANU

[1] „O, da, foarte interesant; a fost cu adevărat o vizită plină de învățăminte". În engleză, în text.

1848.

AMINTIRI DIN VREMEA REVOLUŢIEI (II)

IANCU BĂLĂCEANU

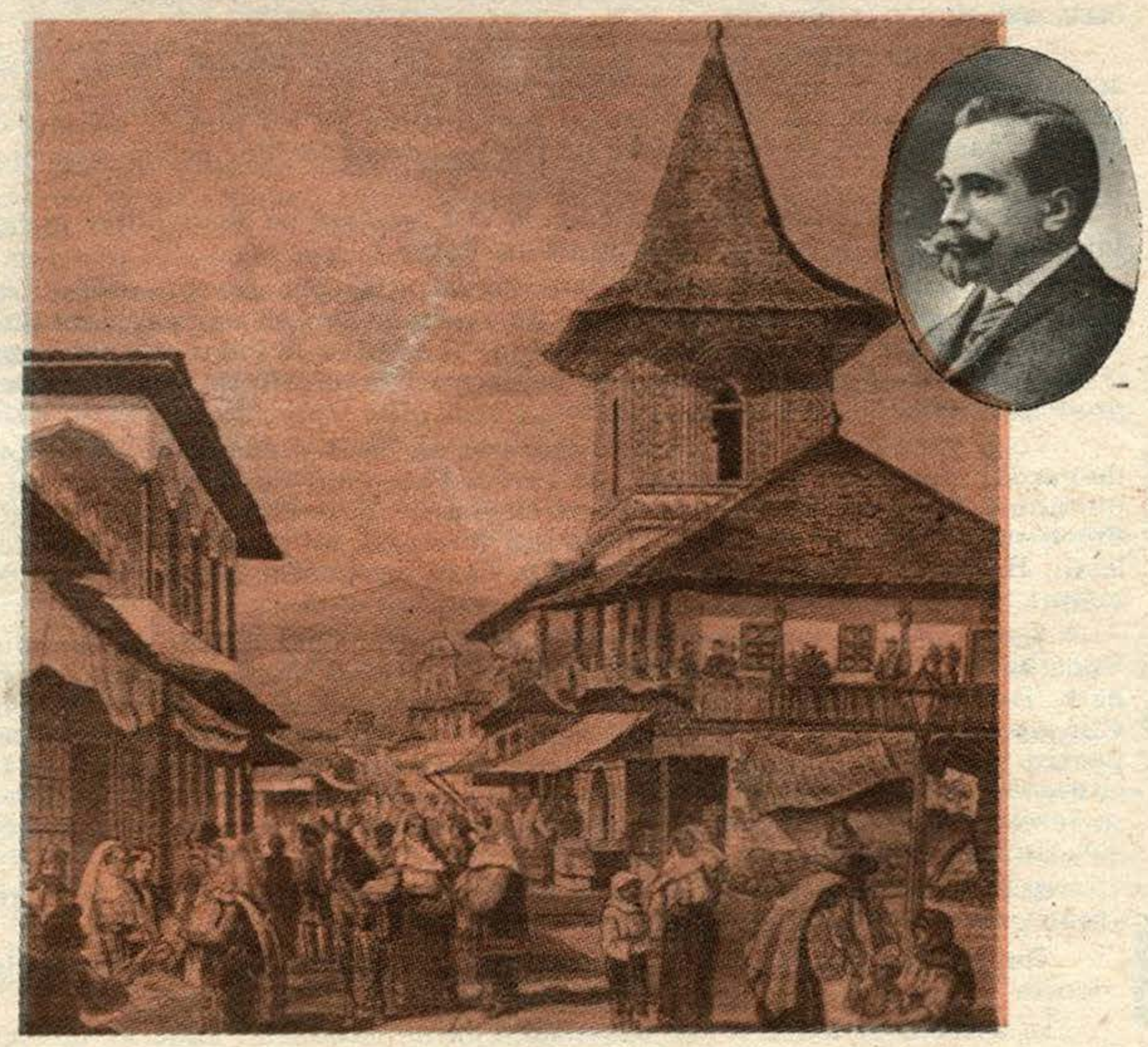

Evenimentele revoluţionare din 1848 au fost înfăţişate de nenumărate ori în paginile revistei, fie prin mărturiile unor participanţi, fie prin articole, reportaje sau grupaje de documente[1]. Tînăr de numai 20 ani, Iancu Bălăceanu a luat parte la acţiunea revoluţionară, mai întîi la Bucureşti, iar mai apoi la Cîmpulung, unde a fost numit prefect de guvernul provizoriu. La Cîmpulung, înflăcăratul tînăr şi-a îndeplinit rolul de prefect cu multă maturitate şi destoinicie, rămînînd la post pînă în ultima clipă, declarînd cu mîndrie că cea din urmă prefectură din ţară unde a fluturat tricolorul înainte de invazia trupelor intervenţioniste a fost aceea de Muscel.

Rememorînd tîrziu şi oarecum detaşat evenimentele la care participase în tinereţe, Iancu Bălăceanu recompune un tablou interesant al revoluţiei din Bucureşti, semnificativ nu atît prin comunicarea unor date şi fapte necunoscute, cît mai ales prin talentul cu care reconstituie atmosfera generală din acele zile.

Precizăm că titlul acestui fragment aparţine redacţiei, notele marcate cu sigla n.a. sînt datorate lui I. Bălăceanu; celelalte note, cuvintele cuprinse între paranteze drepte, ca şi versiunea românească ne aparţin; întreruperile de text au fost marcate prin trei puncte.

Dr. Georgeta PENELEA

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 4,6/1967, 4-6,9/1968, 6,8/1972, 3,6,11/1973, 6/1975, 6/1976, 1-6/1978, 6/1979, 9/1981, 6/1982.

In imagine: Cîmpulung-Muscel, aşa cum arăta la mijlocul secolului trecut.

Gata să apărăm pământul românesc

Cîţiva dintre contemporanii lui Iancu Bălăceanu

Christian Tell

...La Islaz[1], mică localitate pe Dunăre, trei patrioţi, maiorul Tell, publicistul Eliade Rădulescu şi fostul comandant de panduri Magheru, au răsculat batalionul de infanterie încartiruit acolo. Locuitorii războinici ai provinciei, amintindu-şi că scoborau din cei care la 1821, sub stindardul lui Tudor Vladimirescu, izgoniseră fanarioţii din ţară, s-au alăturat mişcării şi au pornit cu conjuraţii spre Bucureşti. La această veste, Bibescu şi-a dat seama că pămîntul i se clatină sub picioare şi, prost inspirat, în loc să rămînă stăpîn pe situaţie şi să acţioneze energic, s-a dus la cazarma regimentului de infanterie, a adunat ofiţerii şi soldaţii şi le-a spus că un grup de nebuni voia să aducă asupra ţării toate nenorocirile ocupaţiei străine, pregătind făţiş revoluţia şi dorind să răstoarne tronul şi instituţiile pe care se întemeia acesta. După ce le-a vorbit o vreme astfel, i-a întrebat dacă se poate încrede în regimentul lor[2].

Din rîndurile lor s-a desprins atunci un om scund de statură, căpitanul Fărcăşanu, care, salutînd, i-a răspuns:

— Doamne, Măria Voastră a vorbit de ocupaţie străină. Dacă această nenorocire se va întîmpla, armata speră că Măria Voastră vă veţi pune în fruntea ei ca să apăraţi pămîntul românesc. Să ştiţi că atunci puteţi conta pe noi pînă la ultimul om. Dar dacă Măria Voastră vrea să se slujească de noi împotriva fraţilor noştri, atunci să nu conteze pe armată!

Nefericitul Bibescu n-a avut energia să-l aresteze pe acest ofiţer în faţa regimentului; s-a urcat în trăsură şi s-a întors la Palat...

Cîţiva elevi ai şcolii militare iau Constituţia[3] pe care Comitetul [revoluţionar] o tipărise în taină şi se duc s-o citească în mahalalele cele mai populate ale Bucureştilor. Lumea năvăleşte din toate părţile, strigînd: „La Palat, la Palat, s-o semneze domnitorul!" O mulţime de 15-20 000 de oameni neînarmaţi se îndreaptă spre Palat în urma elevilor şcolii militare.

Vodă Bibescu nu avea pentru apărarea sa decît o companie de infanterie, care era de gardă, şi şase tunuri aşezate spre curtea Palatului. Garda lasă poporul să pună mîna pe tunuri. O delegaţie, avînd în frunte elevi ai şcolii militare, urcă la Bibescu şi îi citeşte Constituţia. Bibescu semnează şi, pe loc, formează un guvern din care făceau parte Goleştii, Brătianu şi Rosetti, toţi cei care la Paris începuseră „ab ovo" opera ce se desăvîrşea acum!

I. Brătianu

Judecînd după sentimentele sale personale, se poate susţine că, semnînd Constituţia, Vodă Bibescu era de bună credinţă şi ar fi dorit să-şi continue domnia în condiţii schimbate. Dar toţi cei care îl înconjurau — rude, prieteni, conservatorii, într-un cuvînt partida rusească — încercau să-i arate că actul din 11 iunie va avea urmările cele mai funeste pentru ţară. La fel gîndea şi principesa, încît Bibescu s-a temut de ce făcuse şi peste cîteva zile [13/25 iunie], convocînd partida liberală la care apelase, i-a încredinţat puterea şi, însoţit de aghiotantul său, fratele meu [Constantin] colonelul, s-a îndreptat spre Braşov, în Transilvania.

Această plecare la lumina zilei a avut loc fără nici un incident şi călătoria s-a desfăşurat prin Cîmpulung în chipul cel mai liniştit.

După abdicarea şi plecarea domnitorului, ministerul a luat numele de „guvern provizoriu"...

În această perioadă a fost constituită garda naţională, unde se înţelege că am intrat şi eu şi al cărei şef a fost numit colonelul Scarlat Creţulescu, care, cu toate că servise în armata rusă, rămăsese bun patriot. Guvernul a trimis comisari în toate judeţele ..., însărcinaţi cu răspîndirea ideilor cuprinse în Constituţie. Ţara era cu desăvîrşire liniştită, munca cîmpului nu fusese întreruptă şi se putea spera că se va ajunge fără convulsii la rezultatele dorite...

Printre noii prefecţi numiţi de guvernul provizoriu, cel de Cîmpulung (judeţul Muscel), un fost profesor, fusese alungat de populaţia acestui oraş; a fost îndată înlocuit de d. Ianu, care, la rîndul său, a fost silit să fugă din cauza unei răscoale a „slujitorilor"[4] [în româneşte în text]. La Bucureşti, începuse deja să se vorbească de aceste două incidente, cînd am fost chemat la guvernul provizoriu şi colonelul Nicolae Golescu, ministrul de interne, mi-a spus:

— Dragul meu Bălăceanu, te-am chemat pentru că avem nevoie de tine.

— Pentru ce?

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1968.

[2] Este acelaşi regiment care în momentul intrării turcilor în Bucureşti, cîteva luni mai tîrziu, s-a sacrificat apărîndu-şi cazarma — *n.a.*

[3] *Magazin istoric*, nr. 3/1978, 6/1982.

[4] Slujitorii erau un fel de jandarmerie recrutată din judeţ. Nu făceau serviciu decît o săptămînă pe lună. Veneau cu caii lor, iar guvernul le dădea armele; erau scutiţi de orice dare — *n.a.*

— Ca să te duci să restabileşti ordinea la Cîmpulung, acest oraş... de unde sînt izgoniţi toţi prefecţii noştri.

— Atunci, trimiteţi-le trupe acolo, n-aveţi nevoie de mine!

— Nu, un prefect trebuie să restabilească ordinea şi te rugăm să primeşti acest post. Şi mai ales trebuie să pleci chiar astă seară. Am trimis o ştafetă maiorului Pleşoianu, pe care ai să-l întîlneşti pe drum. Te cunosc şi sînt sigur de rezultatul misiunii tale. Uite-ţi numirea.

Apoi mă îmbrăţişă, fără să-mi dea timp să mai înşir vreuna din numeroasele obiecţiuni pe care le aveam împotriva numirii unui prefect de 20 de ani într-un judeţ recunoscut ca greu de cîrmuit. Totuşi cum era şi puţin o chestiune de amor propriu, am primit. Două ore mai tîrziu, ajuns acasă, după ce rezolvasem unele probleme la minister, am găsit caii de poştă şi am plecat avînd un subofiţer de jandarmi pe capra trăsurii.

Aveam timp îndestul să reflectez înainte de a ajunge la staţia de poştă unde mă aştepta maiorul Pleşoianu cu batalionul său[1]. Cînd s-a apropiat de mine i-am spus:

— Dragă maiorule, mă grăbesc grozav şi cum eu sînt cu trăsura iar voi pe jos, rămîneţi aici pentru că n-am nevoie de voi.

— Nu se poate, e împotriva ordinelor pe care le-am primit.

— Sînteţi la ordinele mele acum?

— Da!

— Ei bine, vă ordon să nu mă însoţiţi!

— E o nebunie să vă expuneţi astfel, singur, să fiţi insultat şi poate chiar maltratat de turbaţii aceia!

— Dacă sînt singur nu mă tem de nimic, în vreme ce dacă veniţi cu mine, voi fi îngrijorat mai mult pentru dumneata şi oamenii dumitale decît pentru mine.

Maiorul a fost silit să se supună şi mi-am continuat drumul spre Cîmpulung în galopul celor opt cai.

La ultima poştă, surugii întrebîndu-mă unde să oprească în oraş, le-am spus că la postul de poliţie, căci de acolo numai şeful singur ştia de numirea mea. Trei ore mai tîrziu mă opream în faţa postului de poliţie din Cîmpulung...

Şeful de post veni să se prezinte şi mă trezii în faţa unui om mărunt, negru ca o cîrtiţă, dar ale cărui trăsături energice mi-au plăcut. După felul în care mi-a vorbit despre evenimentele care avuseseră loc la Cîmpulung am înţeles că administraţia nu-şi mai putea permite să facă vreo greşeală.

C.A. Rosetti

Sub pretext de holeră, o ceată de reacţionari şi agitatori bine cunoscuţi la Bucureşti, se refugiaseră la Cîmpulung. Ei exercitau o influenţă extrem de puternică asupra boieraşilor şi burghezilor din oraş şi cum populaţia acestui judeţ este destul de iute din fire, nu le-a fost greu să-i îndemne la toate excesele...

I-am fost recunoscător *„poliţaiului"* [în româneşte în text] pentru prezentarea limpede a situaţiei pe care mi-a făcut-o şi i-am dat întîlnire pe seară la prefectură, unde m-am dus să cinez. Pînă seara n-am primit pe nimeni; cînd a venit şeful poliţiei i-am dat o listă de boieri veniţi din Bucureşti (între care erau chiar şi rude de ale mele, Fălcoienii). I-am spus să se ducă separat la fiecare din aceşti domni şi să le aducă la cunoştinţă, în forma cea mai curtenitoare, ordinul primit de căpitanul de poştă ca să le pună la dispoziţie ori cîţi cai ar avea nevoie, avînd 24 de ore răgaz ca să-şi formuleze cererea; după acest răstimp, caii aveau să le fie trimişi acasă.

— Şi după aceea?, a întrebat poliţaiul.

— După aceea nimic, am răspuns.

S-a înclinat; înţelesese.

— Pe de altă parte, am adăugat, să convoci toate notabilităţile oraşului Cîmpulung la primărie. Ţin să-i cunosc şi să mă înfăţişez înaintea lor. Vreau să le explic motivele numirii şi sosirii mele aici...

Cînd am ajuns la primărie, unde erau adunate notabilităţile oraşului şi cîţiva boieri din împrejurimi, m-am mărginit să le spun că fusesem numit prefect nu numai ca să restabilesc ordinea, dar şi ca să aflu toate motivele de nemulţumire pe care le puteau avea faţă de administraţia trecută.

— Sînt hotărît, am spus, să dau satisfacţie tuturor doleanţelor îndreptăţite, căci am depline puteri pentru aceasta. Aş fi putut intra în oraşul dumneavoastră în fruntea a 500 de oameni...

— Ştim! Ştim!

— ...dar am venit singur ca să vă dovedesc încrederea mea şi să arăt că nu vă consider oamenii dezordinii. Sînt prefect al revoluţiei şi trebuie să aplic toate principiile pe care le-aţi citit în Constituţie...

Am toate motivele să cred încă şi acum (1909) că administraţii mei erau la fel de mulţumiţi de mine pe cît eram eu de ei... ■

(Va urma)

[1] Am întîlnit batalionul la răscrucea drumului spre Tîrgovişte, de unde veneau în marş forţat — *n.a.*

Republica Populară Democrată Coreeană

1948-1988:

MESAJUL ISTORIEI

Poporul coreean, unul dintre cele mai vechi din Asia și din întreaga lume, locuiește același teritoriu de peste cinci milenii, făurindu-și, de-a lungul veacurilor, unitatea de limbă (din familia limbilor altaice), de tradiții și de cultură. El și-a păstrat ființa națională, în ciuda deselor înfruntări cu forțe străine, mult superioare material și numeric.

În ultimii ani, au fost scoase la lumină mărturii străvechi ale existenței omului în Peninsula coreeană[1]. Într-o grotă de calcar din apropierea Pyongyangului (Phenian), s-au descoperit vestigii paleolitice atestînd prezența omului în urmă cu 400 000-600 000 ani. Această parte de lume poate fi deci considerată unul dintre cele mai vechi leagăne ale omenirii. Alte urme, datînd din aceeași epocă și probînd folosirea de către om a focului și a uneltelor de piatră, s-au găsit în mai multe zone ale țării.

Între sec. I și IV e.n. triburile autohtone au format — cum rezultă din mărturiile arheologice — trei state: Koguryo (în nord), Paekeche (în vest) și Silla (în est), state între care, la jumătatea veacului IV, a izbucnit o înverșunată luptă pentru hegemonie, încheiată cu victoria statului Koguryo. Între anii 413 și 491, în vremea domniei suveranului Chungsu, Koguryo va domina viața politică a Coreei, capitala stabilindu-se la Pyongyang.

În anul 668 — menționează cronicile — s-a realizat unirea celor trei regate, sub hegemonia statului Silla și, totodată, unitatea poporului coreean, pe baza comunității sale de origine, de limbă, de teritoriu, de viață economică și spirituală. A urmat o perioadă îndelungată de înfruntări cu forțe străine, mult superioare numericește, care căutau să subjuge Coreea. Opt ani a durat stăpînirea chineză (668-676), teritoriile cucerite formînd două guvernăminte cu capitalele la Pyongyang și Sabi. În anul 676, sub presiunea mișcărilor de eliberare, forțele chineze au fost constrînse să se retragă, aproape întreg teritoriul Coreei

---

[1] Mircea Moarcăș, *Simboluri coreene*, Editura militară, 1981.

Vestigii ale fortăreței de pe Muntele Dieunghang, construită în epoca statului Koryo (928-1392)

rămînînd unificat, pentru 250 ani, în cadrul statului Silla (cu capitala la Kyongju), care a dobîndit controlul asupra întregii Peninsule coreene.

În statul feudal Silla s-au cristalizat elementele proprii monarhiei absolute: suveranul şi-a construit palate şi morminte fastuoase, un corp central administrativ, numit chipsabu, a fost însărcinat cu executarea decretelor regale, feudalii au primit recompense în bani şi în loturi de pămînt. Ulterior, controlul monarhiei asupra ţinuturilor dominate de feudali s-a redus. Odată cu înflorirea budismului, adoptat ca religie de stat din sec. VI, au început să se înalţe temple şi somptuoase opere de artă.

Veacul VIII a fost marcat de numeroase conflicte şi răscoale pentru succesiune între feudalii din statul Silla, care au constituit în provincii puternice familii ce aveau să răstoarne despotismul monarhic. În anul 892, unul dintre conducătorii răsculaţilor a întemeiat un nou stat, Hubaekche, cu capitala la Wansan, iar 26 ani mai tîrziu s-a constituit un altul, denumit Koryo, în nord, cu capitala la Songdo (Kaesong).

Cronica anului 935 a înscris o nouă unificare a Peninsulei coreene, de data aceasta în cadrul statului Koryo. Clasa conducătoare era constituită din stăpînii castelelor din provincii şi din foştii aristocraţi ai statului Silla, destrămat. Un mijloc important de menţinere a rangului social şi politic în noul stat erau căsătoriile între familiile ce aparţineau dinastiilor regale. Pînă la al cincilea sau al noulea grad de rudenie, fiii unei familii nobile primeau posturi oficiale, exclusiv în virtutea originii lor sociale.

În veacul XIII, peninsula a căzut sub stăpînirea mongolilor. În 1259, în urma unor repetate invazii ale acestora, începute în 1231-1232, sub conducerea lui Ögöday, Coreea a recunoscut suzeranitatea hanului mongol, care a durat pînă în 1370, cînd regele Kongmin a eliberat-o de sub dominaţia mongolă. În epoca următoare, cultura a cunoscut un impresionant avînt. În 1420, s-a înfiinţat Academia regală, la care numeroşi tineri s-au angajat la studii şi cercetări. Au apărut coduri de legi, statul fiind împărţit în opt provincii administrative, conduse de guvernatori numiţi de guvernul central.

Sfîrşitul sec. XVI avea să aducă ţării invaziile pustiitoare ale feudalilor japonezi (1592-1596 şi 1597-1598), care au fost respinse cu preţul unor mari sacrificii. Stăpînirii mongole i-a urmat, în 1637, cea manciuriană. Regele s-a recunoscut vasal al Imperiului chinez, statut care s-a păstrat vreme de 250 ani. Această perioadă este străbătută de un şir de lupte ale poporului coreean împotriva agresiunii şi ocupaţiei, între care se distinge marea revoltă ţărănească din 1893-1894, care a cuprins toate provinciile din sudul peninsulei. Sub pretextul înăbuşirii ei, Japonia a debarcat trupe în Coreea, ceea ce avea să determine declanşarea războiului japono-chinez, din 1894-1895, încheiat cu victoria niponilor. Conform tratatului încheiat, Coreea devenea formal independentă. Dincolo însă de aspectul declarativ al documentului, Japonia pregătea condiţiile subjugării depline a Coreei, ceea ce se va şi întîmpla, în 1910, cînd a anexat-o.

Perioada care a urmat — pînă în anul 1945, anul eliberării Coreei — a fost perioada cea mai agitată şi mai încărcată de evenimente. La lupta împotriva ocupaţiei şi asupririi imperialiste, pentru libertate, a participat întregul popor coreean. Marea mişcare grevistă cu caracter antiimperialist şi antifeudal, a cărei flacără s-a aprins la Seul, la 1 martie 1919, şi care apoi a cuprins întreaga ţară, marile greve muncitoreşti organizate de Partidul Comunist Coreean, al cărui act de naştere a fost semnat în aprilie 1925, şi, în sfîrşit, eroicele lupte de partizani din timpul celui de-al doilea război mondial, conduse de comunişti şi avînd drept comandant suprem pe cel ce avea să devină eroul naţional al poporului coreean, preşedintele Kim Ir Sen, constituie pagini de nepieritoare glorie, care fac parte integrantă din istoria luptelor popoarelor pentru eliberare şi independenţă naţională. În acest cadru se înscrie şi proclamarea, la 9 septembrie 1948, a Republicii Populare Democrate Coreene, eveniment istoric de la care poporul coreean sărbătoreşte patru decenii.

Relaţiile de strînsă prietenie şi colaborare pe multiple planuri statornicite între popoarele român şi coreean, în aceste patru decenii, se desfăşoară sub auspiciile istoricului dialog la nivel înalt al conducătorilor celor două state socialiste. Relevînd profundele semnificaţii ale acestor relaţii, în cuvîntarea rostită la 14 octombrie 1985, cu prilejul vizitei oficiale făcute cu tovarăşa Elena Ceauşescu în R.P.D. Coreeană, secretarul general al Partidului Comunist Român, preşedintele Republicii, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, aprecia: „În anii socialismului, relaţiile româno-coreene au cunoscut o dezvoltare tot mai puternică, s-au întărit continuu în lupta pentru edificarea noii orînduiri, pentru dezvoltarea economico-socială liberă şi independentă a ţărilor noastre. Se poate spune deci că relaţiile dintre ţările şi popoarele noastre au temelii trainice, de nezdruncinat, bazîndu-se pe Tratatul de prietenie şi colaborare româno-coreean, pe principii socialiste, pe deplina egalitate în drepturi, respect al independenţei şi suveranităţii naţionale, neamestec în treburile interne şi avantaj reciproc, pe întrajutorare tovărăşească, pe idealurile popoarelor noastre de a-şi făuri o viaţă liberă, demnă, fericită.

Îmi face o mare plăcere să subliniez, şi de la tribuna acestui mare miting, că un rol hotărîtor în întărirea prieteniei şi colaborării româno-coreene l-au avut şi îl au relaţiile personale, de profundă stimă şi preţuire, statornicite de multă vreme între mine şi prietenul meu apropiat şi al poporului român, tovarăşul Kim Ir Sen. De fiecare dată, întîlnirile şi convorbirile noastre s-au înscris ca momente de cea mai mare însemnătate în bogata cronică a tradiţionalei prietenii româno-coreene".

ARTĂ KOKURYO, SILLA ŞI KORYO

RIM SANG DJONG

Frescele din mormintele Kokuryo[1], care şi-au păstrat nealterate culorile, în ciuda secolelor care au trecut peste ele, reprezintă cele mai valoroase piese artistice între cele din antichitatea şi evul mediu coreean, o operă reprezentativă pentru artele vremii, în general. Ele îşi au rădăcinile în zestrea culturală coreeană din antichitate, veacurile VI şi VII marcînd un salt în tehnica lor de execuţie.

Pînă în prezent au fost descoperite peste 70 morminte decorate cu fresce Kokuryo, răspîndite pe o arie întinsă, din zona Tongkeou, de pe malul drept al rîului Amnok, în bazinul rîului Daidong, din apropierea capitalei, Pyongyang şi pînă la regiunea Anak, din provincia Hwanghai de Sud.

Zidurile mormintelor sînt durate din piatră şi, uneori, din granit sau marmură, bine lustruită, pe care au fost apoi pictate frescele. Galeriile ce conduc la camera funerară, poarta şi plafonul sînt toate decorate cu imagini pictate. Frescele de pe plafon reprezintă corpuri cereşti, soarele, luna, stelele şi constelaţii sau motive florale, între care predomină floarea de lotus. Pe grinzile susţinătoare şi pe pereţi figurează desene diferite, care ilustrează scene de viaţă cotidiană, animale fantastice şi *sasinul* (un animal-zeu, care păzeşte cele patru puncte cardinale).

Interioarele mormintelor sînt amenajate asemenea caselor de locuit, deoarece nobilii din Kokuryo credeau în nemurirea sufletului. Aici se găsesc atît portrete ale regilor şi demnitarilor defuncţi, cît şi reprezentări ale oamenilor de rînd angajaţi în competiţii sportive sau în acţiuni distractive. Sînt înfăţişate, de asemenea, animale domestice şi obiecte de uz cotidian, cu alte cuvinte, elemente legate de viaţa de zi cu zi a oamenilor din Kokuryo.

Frescele din mormîntul nr. 3 din Anak, mormîntul unui rege din Kokuryo, construit la mijlocul veacului IV, relativ bine conservate, sînt cele mai mari. Aceea din încăperea vestică a antecamerei reprezintă scene din viaţa desfăşurată în încăperile defunctului rege. În centrul peretelui este pictat regele, supradimensionat — în comparaţie cu vasalii şi funcţionarii care îl înconjură — aşezat într-o poziţie maiestuoasă, înveşmîntat cu nn *durumaki* (un caftan naţional), purtînd pe cap o diademă, iar în mînă un evantai, confecţionat din pene. Fundalul reprezintă o cameră luxoasă, decorată cu draperii. Costumul pe care îl purta monarhul era denumit *otchai* (cinci culori), iar podoaba capilară *baikrakwan*. La stînga regelui, un funcţionar avînd într-o mînă un *hol* (obiect confecţionat din fildeş sau lemn, care se purta cu ocazia audienţelor la suveran), iar în cealaltă o pensulă, éste gata să primească indicaţiile monarhului. Alături de el se află o femeie ţinînd un *hol* cu ambele mîini. În dreapta regelui, se găsesc un bărbat, cu o coală de hîrtie liniată în mînă, pe care sînt scrise litere, şi un altul, care poartă un *hol*.

Pe zidul sudic este pictată regina într-o *tchima* (fustă naţională) lungă şi plisată, şi o *djeugori* (vestă naţională), de asemenea lungă, de culoare violetă, cu motive de nori şi frunze împletite. Mînecile, de culoare verde, au un paspoal galben. În stînga şi dreapta ei se află doamne de onoare. Pe zidul de vest al antecame-

[1] Reproducem acest text, într-o formă prescurtată şi cu titlul redacţiei noastre, din lucrarea *Aperçu sur la culture coréenne* (Editions en langues étrangères, Pyongyang, 1979).

rei este redată garda regală. Toate aceste scene stau mărturie luxului în care trăiau regele şi regina.

Pe peretele de est al antecamerei sînt pictate scene de *sireum* (lupte coreene), iar în încăperea din estul antecamerei se pot vedea vase şi alte obiecte de gospodărie şi scene de muncă — femei care învîrtesc o moară de picior, vîntură cerealele şi spală vasele. Costumele s-au transmis, fără nici o schimbare, pînă în zilele noastre.

Pe peretele galeriei din nord este pictat un măreţ cortegiu regal. Fresca redă grandoarea, strălucirea şi amploarea unei asemenea deplasări regale: ea reprezintă peste 250 persoane aflate în mişcare.

În încăperea interioară sînt reprezentate persoane care cîntă la *weulkeum* şi *toungso* (instrumente muzicale naţionale); pe plafon au fost desenate ghirlande împletite din frunze şi flori de lotus, precum şi simboluri ale soarelui şi lunii.

Siliţi să facă faţă unor permanente agresiuni externe, oamenii statului Kokuryo au manifestat un interes special pentru arta militară. Încă din copilărie, erau învăţaţi să alerge, să călărească, să tragă cu arcul, să mînuie sabia, lucru surprins şi în imaginile descoperite.

Frescele *Vînătoarea* din *Mormîntul dansului* şi din mormîntul din comuna Yaksu, fresca *Sireum* din *Mormîntul sireum* şi fresca *Lupta cavalerilor* din *Mormîntul cu trei săli* constituie exemple ilustrative pentru atenţia ce se acorda pregătirii militare de către populaţia din Kokuryo.

Frescele din Kokuryo se disting prin strălucirea şi frumuseţea coloritului. Dacă la început artiştii au folosit cu precădere ocru, ocru maroniu, ocru roşu, mai tîrziu le-au adăugat indigoul, albul şi verdele. Materia primă a culorilor fiind, după toate aparenţele, de origine minerală, coloritul s-a menţinut în perfectă stare, frescele păstrîndu-şi frumuseţea şi prospeţimea culorilor, în ciuda secolelor care au trecut peste ele.

Artizanii din statul Silla dovedeau o desăvîrşită tehnică de prelucrare a aurului. Între multele coroane din aur datînd din statul Silla se distinge cea găsită în *Mormîntul coroanei de aur*, în localitatea Kyeungdjou. Această splendidă podoabă confecţionată din aur fin, datează din veacul IV sau V. Are înălţimea de 44,5 cm, diametrul de 19 cm şi este executată din plăci miniaturale de aur, ornamentate cu peste 100 piese de jad curbate şi nenumărate plăcuţe din aur, numite *boyo*. Artizanii din statul Silla au reuşit să le monteze în aşa fel, încît, la cea mai mică mişcare, aceste *boyo* se lovesc una de cealaltă, prin atingerea lor obţinîndu-se un clinchet foarte plăcut.

Alături de coroană au mai fost găsite circa 70 perechi de cercei, mai multe inele cu incrustaţii şi cîteva pandantive, în diferite forme; de peşte, plate, cubice etc. Cerceii sînt lucraţi cu fire delicate din aur şi cu granule de aur, avînd diametrul sub un milimetru, şi sînt ornaţi cu giuvaeruri, pentru a produce efecte coloristice. Coroana de aur servea regelui din statul Silla drept simbol al puterii şi demnităţii sale.

În epoca feudală, porţelanurile Koryo — devenite sinonime cu numele de Coreea — au ocupat un loc de frunte în arta prelucrării ceramicii. Artizanii din Koryo au continuat tradiţiile tehnicii de prelucrare din statul Silla: lucrau cu smalţ galben, verde şi albastru azuriu, iar mai tîrziu au produs porţelanul albastru (de culoarea jadului albastru), imprimîndu-i forme graţioase, elegante, pline de prospeţime şi noblеţe.

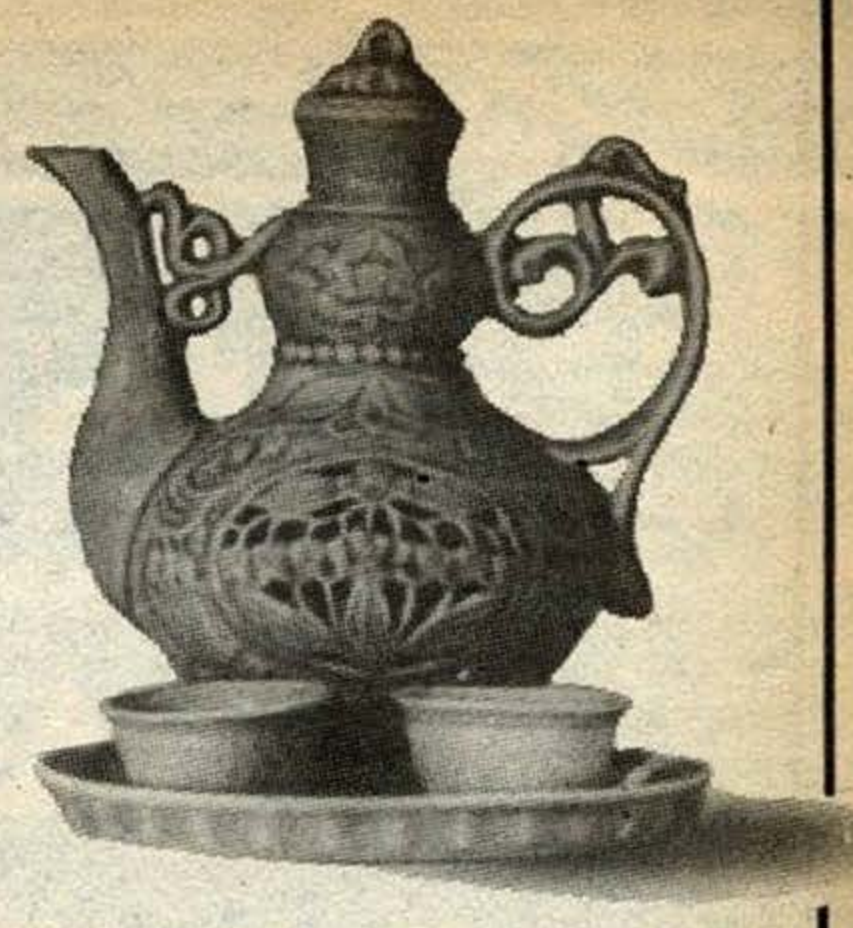

Ceainic din perioada Koryo

În p. 48: *porţelanuri din aceeaşi epocă, de la Kaesong, capitala statului*

Animaţi de dragoste pentru frumuseţea patriei lor, artizanii din Koryo se inspirau din pitorescul peisajului coreean. Cele mai reprezentative porţelanuri sînt cele de culoarea jadului albastru, care au fondul de culoarea cerului senin al Coreei. Ele prezintă o foarte mare varietate de forme: ceainice şi alte recipiente cu forme de mugure de bambus, de granate sau de pepene, flacoane pentru tuş în formă de porumbel, tămîielniţe semănînd cu girafe aşezate, suporturi de pensule în formă de cap de dragon şi altele. Toate aceste obiecte sînt expresia originalităţii artizanilor din Koryo.

Din veacul XII datează un ceainic în formă de mlădiţă de bambus, o capodoperă a meşterilor coreeni. Culoarea verde, translucidă şi diafană transpare pe un fond de gri lăptos, ce are în compoziţie pigmenţi de fier. Motivele decorative incrustate cu eleganţă în alb, roşu, negru şi alte culori — reprezentînd raţe, gîşte sălbatice, cocori, flori sau fluturi, struguri — pe fondul culorii jadului, adaugă eleganţă porţelanurilor din Koryo, bine cunoscute peste graniţele Coreei. ■

Selecţie şi traducere:
Ana BUDURA

SEPTEMBRIE 1938

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Timpul din 26 septembrie reproduce un articol din ziarul parizian Mariane semnat de un corespondent ocazional și în care se afirmă că ultimul vlăstar al lui Voltaire trăiește în România: „Stanciova e un sătuc din Banat, se spune în articol, provincie bogată. Satul e locuit de români, de sîrbi și de unguri, care, spre deosebire de ce se petrece acum prin alte părți, trăiesc în cea mai bună înțelegere. În colțișorul acesta îndepărtat mi-a fost dat să-l descopăr pe ultimul descendent al lui Voltaire, care a fost una din cele mai luminate minți ale umanității din toate timpurile. Urmașul marelui filozof este de altfel mîndru de strămoșul lui și păstrează, pe cît cu putință în simpla viață de țăran pe care o duce, tradițiile neamului din care se trage.

O simplă întîmplare a făcut să dau peste omul meu în cursul unor plimbări pe care le făceam prin regiune. Trebuind să mă opresc pentru cîteva ore în sătucul Stanciova m-au atras niște «publicații de vînzare» aflate la intrarea primăriei, cînd am fost izbit de vederea unui nume cludat: Jean Volter. Interesîndu-mă în sat de însul care purta acest nume, aflai că este un țăran care «nu se potrivea cu ceilalți». În continuare, autorul articolului relatează întîlnirea cu Jean Volter: „De cum am intrat pe poartă, am zărit un bătrînel care, cu luleaua în gură, lucra în grădină. Îi spusei că sînt surprins de numele care, fonetic, suna la fel cu acela al unui mare francez; el îmi tăie vorba «Știu! Vrei să spui filozoful Voltaire. Apoi acela îmi e străbunic. Moșul meu, Aronet[1], văr primar cu filozoful și-a schimbat și el numele acela de Voltaire. Nu știu cum se făcu că tatăl meu a primit pămînt în Stanciova, iar eu m-am născut aici. Numele, tata îl scrîa Volter, căci altfel nu-l puteau pronunța bine oamenii de pe aici. Și

[1] Adevăratul nume al lui Voltaire

„Omenirea trece prin mari emoții. Vacanțele de vară nu au mai fost vacanțe liniștite, pentru cei ce sînt îngrijorați de soarta lumii"[1], scrie ziarul *Timpul*, referindu-se la gravele evenimente care au loc pe plan internațional. Toate cancelariile diplomatice din Europa — informează ziarul amintit — trăiesc clipe de încordare. Situația internațională, așa cum a evoluat în ultimele zile, pricinuiește cele mai mari îngrijorări. Germania amenință de data aceasta Cehoslovacia.

Relevînd îngrijorarea cu care opinia publică din țara noastră urmărește evenimentele ce se desfășoară pe plan internațional, presa relatează, totodată, despre acțiunile întreprinse de guvernul român în sprijinul Cehoslovaciei aflată în fața agresiunii iminente a Germaniei hitleriste. România se manifesta astfel — în acele grele împrejurări — drept cel mai fidel aliat al Cehoslovaciei din Mica Înțelegere.

Solida ităţii maselor populare din România cu poporul cehoslovac îi dă o înaltă expresie poziția lucidă a comuniștilor români. „Considerăm de datoria noastră să încadrăm poporul nostru, în mod egal, pe muncitori, pe țărani, pe burghezi, în lupta Republicii Cehoslovace împotriva fascismului hitle ist, să facem tot posibilul pentru a ajuta la apărarea democrației, independenței și libertății popoarelor acestei republici pașnice și prietene — se arată în *Hotărîrea* din 19 septembrie a Comitetului regional Ardeal și Banat al P.C.R. Noi facem acest lucru pentru că știm că atunci cînd Cehoslovacia își apără independența și libertatea, ne apără și pe noi. Atunci cînd noi apărăm independența și libe tatea Cehoslovaciei, ne apărăm pe noi înșine, apărăm pacea Europei împotriva dușmanului nostru comun, a fascismului hitlerist". Sprijinul poporului nostru în apărarea Cehoslovaciei este exprimat și de acțiunea unui grup de intelectuali în frunte cu N.D. Cocea, care, în septembrie 1938, înființează „Societatea de apropiere culturală cehoslovacă-română", cunoscută publicului sub denumirea „Amicii Cehoslovaciei"; aceasta inițiază numeroase întruniri, conferințe, campanii în presă etc.

Arătînd scopurile asociației, ziarul *Lumea românească* din 22 septembrie scrie: „Un grup de intelectuali români, în frunte cu dl. N.D. Cocea, în dorința de a strînge legăturile cu intelectualii și exponenții opiniei publice cehoslovace, tocmai în momentul cînd cultura și civilizația sînt mai grav amenințate, a luat inițiativa înființării unei societăți de apropiere cehoslovaco-română". Presa publică și un apel al societății.

În ziarul *Timpul* din 26 septembrie, Grigore Gafencu publică articolul *Politica noastră de pace* în care se subliniază între altele: „Ro-

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele din ziarele sau din însemnările vremii. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Membrii guvernului Miron Cristea la inaugurarea Mausoleului Eroilor de la Mărăşti

Imagine de la manifestările sărbătoreşti prilejuite de lucrările cogresului ASTREI, care au loc la Abrud (din Realitatea Ilustrată)

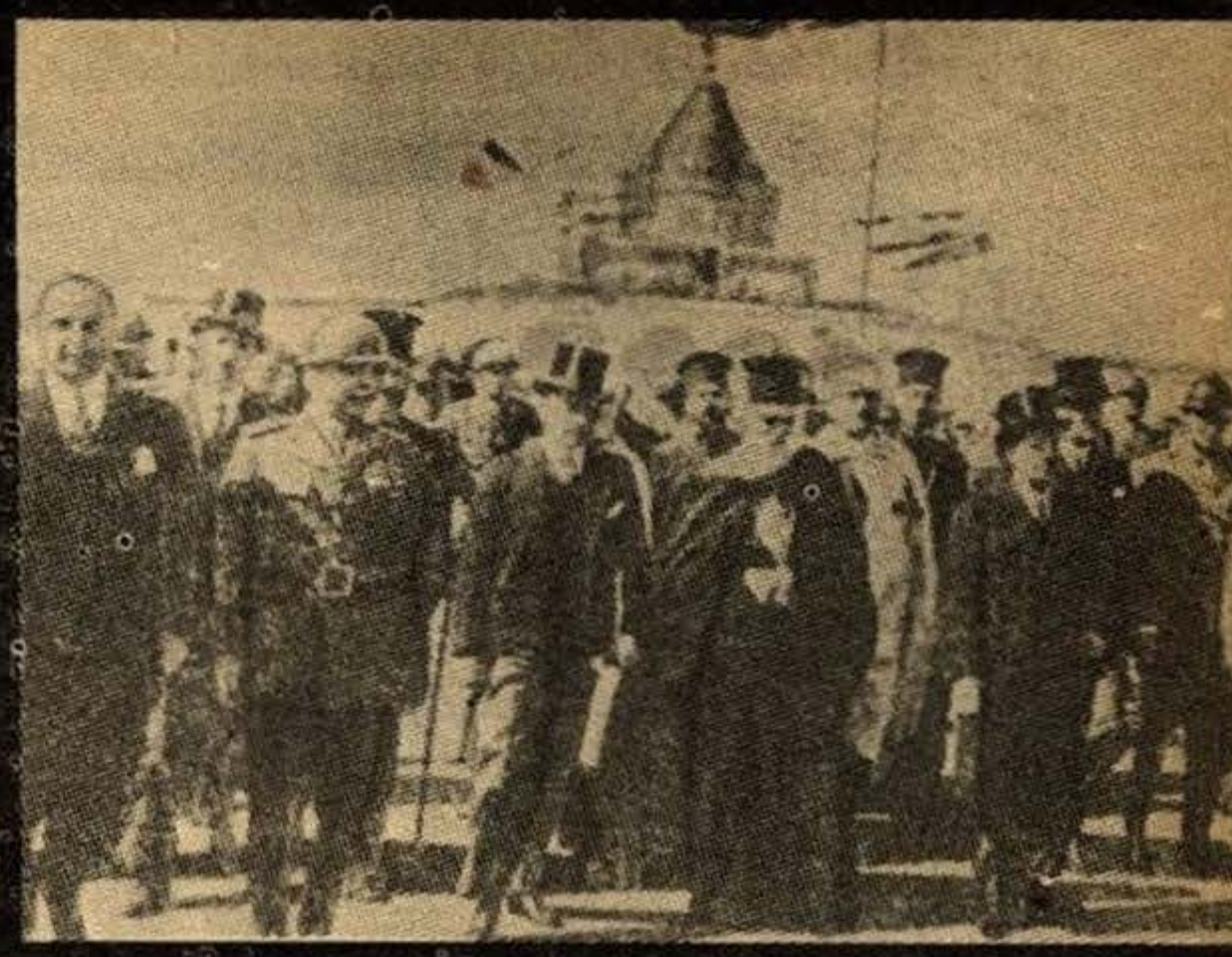

mânia vrea pacea — şi a dat nenumărate mărturii a voinţei ei de pace tuturor vecinilor din Balcani, din ţinuturile dunărene, din miazăzi şi din răsărit. Hotărîtă să-şi apere fiinţa naţională, ea s-a legat prin pacte, prietenii şi alianţe cu acele state răsăritene, dunărene şi balcanice, dornice ca şi ea sub oblăduirea unor străduinţe solidare, să poată dăinui în pace. Să ne strîngem toţi românii cu năzuinţele şi toate puterile noastre, atît de trebuincioase acum, în jurul idealului nostru de pace".

Evenimentele se precipită. La Geneva are loc sesiunea Consiliului şi Adunării Generale a Ligii Naţiunilor. La propunerea delegaţiei engleze, Adunarea Generală votează suspendarea prevederilor Pactului Ligii Naţiunilor privind respingerea în comun a agresiunii, lăsînd ţările membre să se apere prin forţe şi căi proprii. Suspendarea pactului marchează eşecul politicii de securitate colectivă, cu toate gravele consecinţe pentru statele ameninţate de agresori. În aceste împrejurări, România trebuie să adopte o politică ţinînd seama de toţi factorii surveniţi. Întors în ţară de la Geneva, la 26 septembrie 1938, ministrul de externe N. Petrescu-Comnen expune într-un amplu raport regelui şi unui consiliu restrîns întrunit la Palatul regal concluziile principale desprinse din desfăşurarea sesiunii: Marea Britanie şi Franţa nu intenţionează să intre în război cu Germania în scopul apărării Cehoslovaciei. Consiliul şi regele hotărăsc, în acest caz, ca România să adopte, cel puţin în perioada imediat următoare, o atitudine neutră faţă de marile puteri, pentru a nu fi antrenată nepregătită şi izolată în conflict.

În seara zilei de 28 septembrie, Benito Mussolini, însoţit de Ciano şi alţi colaboratori, pleacă spre München; a doua zi, primii m niştri ai Angliei şi Franţei, Neville Chamberlain şi Edouard Daladier sosesc şi ei în acelaşi loc. Sediul întîlnirii celor patru este Führer Haus (Casa Führerului). Convorbirile încep într-o atmosferă pe care martorii o descriu ca fiind aproape glacială, iar tonul agresiv, provocator, categoric al cancelarului celui de-al 3-lea Reich dă atmosferă întregii reuniuni[1]. După discuţii prelungite pînă noaptea tîrziu, se încheie, la 29 septembrie, Acordul de la Miinchen între Germania, Anglia, Franţa şi Italia, prin care i se smulge Cehoslovaciei un teritoriu de 28 600 km², cu o populaţie de 3 600 000 oameni, cele mai puternice fortificaţii din Europa (în afara liniei Maginot), 66% din minele sale de cărbune, 86% din industria chimică, 80% din filaturi şi ţesături, 70% din uzinele metalurgice, 70% din producţia de energie electrică etc. etc. Puterile agresoare capătă astfel o semnătură occidentală pe un autentic cec în alb pentru a se îndrepta spre sudul şi estul Europei.

[1] *Magazin istoric*, nr.9/1973.

Cronică măruntă

aşa, Volter, am fost trecut şi eu în actul de naştere». Urmaşul lui Voltaire — comentează corespondentul parizian — e mulţumit de soarta lui. Singura supărare care l-a fost hărăzită e că toţi copiii lui, în număr de şapte, sînt ... fete. Şi aşa, gloriosul nume se va stinge odată cu el".

● La baza aeriană Pipera are loc comemorarea piloţilor din grupul de încercare, căzuţi la datorie. Numele lor este gravat pe o placă de onoare. Este adus astfel un bine meritat omagiu piloţilor de încercare, acelora care, cu sacrificiul vieţii lor, au contribuit la progresul aviaţiei româneşti. Printre ei se numără lt. av. I. Sava, maior St. Sănătescu, ing. Iacob Mârza, pilot Ion Mărgărit, lt. av. Octav Oculeanu, lt. Mihail Pantazi, cpt. Romeo Popescu ş.a

● La Istanbul au loc lucrările Săptămînii Uniunii medicale balcanice. „Uniunea medicală balcanică — după cum informează Timpul din 4 septembrie — a luat fiinţă în România, în anul 1932, în urma propunerii şi a raportului întocmit de dr. docent V. Popescu Buzău. Activitatea acestei uniuni s-a dovedit rodnică, o contribuţie importantă aducînd la aceasta comitetul român.

● Radu Flondor, prim secretar al Legaţiei române din Tokio, a întocmit cu mare trudă, un dicţionar româno-japonez, care — informează presa — a şi intrat sub tipar.

● Primul mare film francez în actuala stagiune, simbătă 10 septembrie la „Aro" (azi Patria): Azilul de noapte, o capodoperă de interpretare (Jean Gabin, Louis Jouvet, Suzy Prim ş.a.), o capodoperă de regie (Jean Renoir), o capodoperă prin subiect. Maxim Gorki a dat lumii în Azilul de noapte una din cele mai veridice pagini ale vieţii, scrie presa acestei luni.

● Noutate de sezon pentru... doamne: la Londra s-a lansat o nouă modă — toalete de seară din pînză de... aluminiu, numită „mătase de aluminiu". Noua ţesătură

SEPTEMBRIE 1938

Filimon — primul sufleor al Teatrului Național — la locul său de muncă de fiecare seară

Cronică măruntă

— într-o mare varietate și nuanțe de culori — este menită să înloculească „lame"-urile care sînt prea grele și s-au demodat, anunță presa bucureșteană.

● Motonava „Basarabia", care a fost recepționată la Copenhaga, sosește pe 22 septembrie în portul Constanța. Noul vas destinat uzului marinei noastre comerciale este de același tip și construcție cu motonava „Transilvania"[1].

● Revista engleză Saturday a făcut, de curînd, un apel la cititorii ei pentru cea mai bună definiție a cuvîntului gentleman. Iată răspunsul considerat cel mai bun și premiat, așa cum ni-l reproduce presa din această lună: „Gentlemanul e un om curat (la propriu și la figurat), care nu este servil cu cei de sus și aspru cu cei de jos; care nu se văicărește cînd pierde și nu e obraznic cînd cîștigă; care e respectuos cu femeile și cuviincios cu bătrînii; care găsește că folosind mînciuna sau șiretenia s-ar înjosi".

● Timpul din 8 septembrie anunță: ziarul nostru înregistrează un nou și mare succes de reportaj: singur în toată presa română a anunțat, a descris și a intervievat pe celebrul aviator american Charles Lindbergh (1902-1974), care a aterizat (venind de la Moscova) la Cluj, împreună cu soția, Anne Lindbergh, cărora nu le place să fie intervievați. Este primul pilot care a zburat fără escală New York-Paris (mai 1927), în 33 ore și 30 minute. Presa bucureșteană a mai scris despre celebrul aviator american în 1932, cînd fiul lor, Charles, a fost răpit și asasinat de Richard Hauptmann în statul New Jersey. Ziarul citează un fragment dintr-o evocare a scriitoarei Martha Bibescu despre Charles și Anne Lindbergh: „Gloria și nenorocirea [asasinarea fiului lor] — una aducînd pe cealaltă — i-au făcut mai sălbatici și mai tinzi decît păsările. E

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1988.

Acordul de la München are consecințe deosebit de grave în evoluția ulterioară a relațiilor internaționale. Totodată dezmembrarea Cehoslovaciei marchează dispariția, de fapt, a Micii Înțelegeri, deși țările membre nu au dat nici o declarație oficială în acest sens.

Se împlinesc 25 de ani de cînd Aurel Vlaicu[1], „flăcăul cu frunte înaltă și ochi pătrunzători" — cum îl descrie *Timpul* — s-a prăbușit, încercînd să treacă, la 13 septembrie 1913, în zbor Carpații; un sfert de veac de cînd „unul dintre precursorii aviației moderne a plătit cu viața îndrăzneala de a înfrunta tăriile cerului. El cuteza să biruiască văzduhul atunci cînd aviația abia își întocmea abecedarul".

Iată cum rememorează, în ziarul amintit, generalul aviator inginer Gh. Negrescu acea nefastă zi: „În micul și modestul hangar al lui Vlaicu de la poarta de intrare a aerodromului Cotroceni, ușile erau închise, dar din forfoteala ce se auzea înăuntru se putea deduce că Vlaicu pregătește ceva. Secretul său nu l-au știut decît tovarășii credincioși care-l ajutaseră totdeauna la lucru: fratele lui de cruce din Binținți, mecanicul Miron, maestrul Magnani și Silișteanu. L-am știut și eu în după-amiaza acelei zile și mai ales în noaptea aceea. Venisem singur la Cotroceni pe la ora 5 d.a. Cînd am sosit pe aerodrom, mecanicii îmi spun noutatea: Vlaicu venise devreme. Scosese avionul, se îmbrăcase ca de drum lung, își luase zborul spre miazănoapte, în timp ce trei tovarăși, Miron Magnani și Silișteanu. plecaseră să-l aștepte într-un loc stabilit.

Vlaicu plecase de la Cotroceni după ora 14.30. La ora 16, ateriza pe un cîmp la N-V de Ploiești, unde tovarășii ce-l urmară cu automobilul îi fac plinul de ulei și benzină, după care își luase zborul din nou și, înălțîndu-se încet, se îndreaptă spre munți pe Valea Prahovei. Ajunge deasupra Cîmpinei și din motive ce vor rămîne pururea un mister se întoarce înapoi și căutînd să aterizeze se sfarmă lîngă șosea".

Cînd vestea căderii lui Vlaicu a ajuns la București, a produs o adevărată consternare. Oamenii se priveau muți, îndurerați. Murise un mare fiu al poporului nostru, un reprezentant de seamă al geniului constructor al neamului românesc și, în același timp, unul din luptătorii care dăduseră glas speranțelor de libertate și unitate națională. „Pămîntul robit de veacuri al îndureratului Ardeal — spunea unul din prietenii săi, profesorul Ioan Ursu, în cuvîntarea rostită la înmormîntarea eroului — a născut un om care s-a ridicat în mod brusc dintre cei de jos și așupriți la înălțimile în care numai puțini sînt destinați să ajungă. Așa l-au privit plugarii din Ardeal pe copilul care s-a ridicat din mijlocul lor, după ce l-au văzut zburînd pe Cîmpul Libertății de la Blaj, unde răsunase la 1848 strigătele de libertate; așa l-am privit și noi, prietenii și camarazii lui de muncă.

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1973, 10/1982.

În fața vitrinei cotidianului Timpul numeroși trecători parcurg cu atenție coloanele ziarului care comentează gravele evenimente internaționale

Cu ocazia trecerii prin România, aviatorul american C. Lindbergh și soția sa sînt oaspeții Clujului

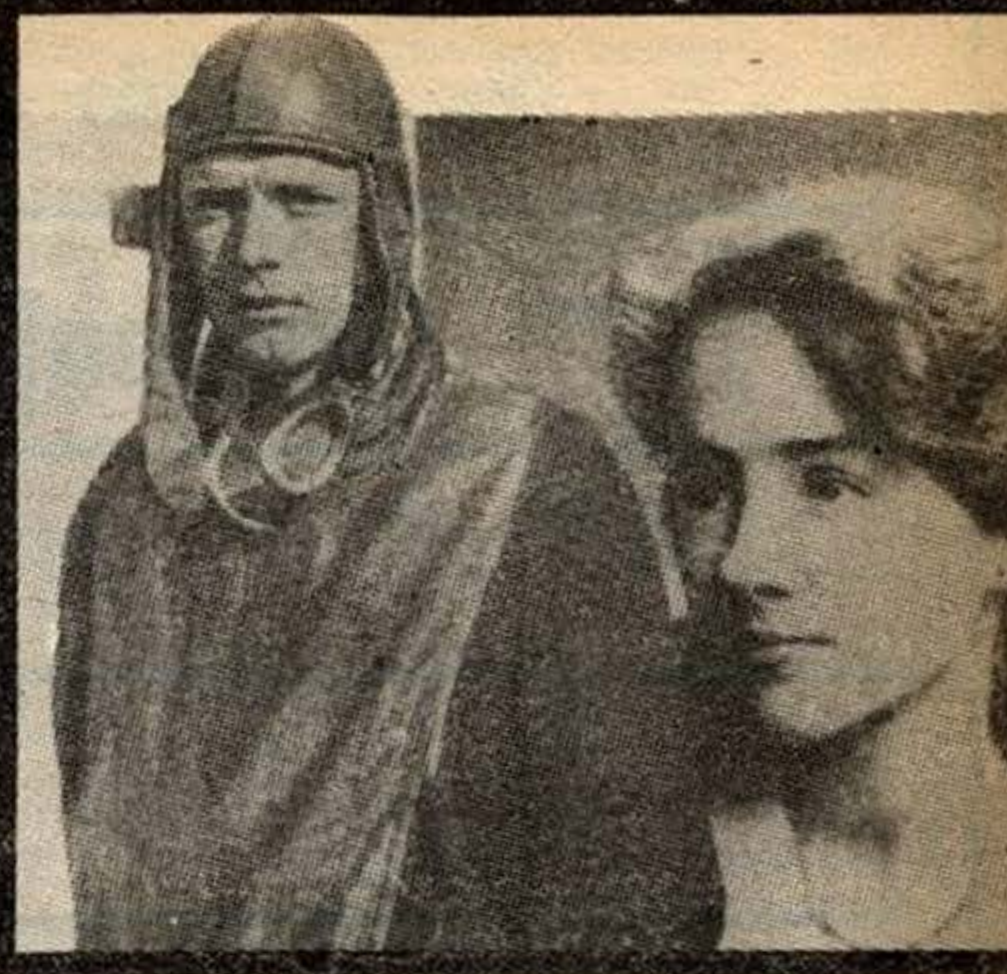

pentru înălțarea neamului nostru la situația care o merită, după munca, suferința, numărul și originea lui strălucită. Și, că poporul l-a înțeles o dovedesc lacrimile celor mulți și necunoscuți, care picurau discret la auzirea dureroasei catastrofe. Am avut durerea să-l vedem smuls tocmai în momentul cînd se pregătea să treacă munții, ca să ducă fraților oropsiți de acolo, adunați la sărbătoare, nu solia completă a libertății, ci tărie și nădejde în viitor, oțelire pentru luptă și credință în biruința apropiată. El s-a dus, dar visul lui rămîne neadormit printre noi și Liga culturală [secțiunea din Iași] în numele căreia vorbesc, nu va găsi prinos mai bun pentru memoria lui decît muncind în direcția visului acestuia, care-i al neamului, al mulțimii adunate aici".

În Țara Moților, la Abrud, au loc lucrările congresului ASTREI, într-un cadru „de măreață sărbătoare", după cum scrie *Timpul* din 13 septembrie. Din toate colțurile țării, o mulțime de oameni sosesc în orașul moților, unde își are sediul Asociația. Iau cuvîntul, între alții, prof. C. Rădulescu-Motru, președintele Academiei Române, care își exprimă bucuria și mîndria pentru faptul că în îndurile Asociației, „care are cel mai mare merit în emanciparea poporului român din Ardeal", se numără și mai mult de jumătate din membrii Academiei Române.

Vorbește, de asemenea, Nicolae Iorga, care spune, între altele: „Aici, acum aproape o sută de ani, s-a făcut prin luptă, stropită cu mult sînge al acestor admirabili țărani, afirmarea drepturilor poporului nostru asupra pămîntului în care au stătut și cei mai îndepărtați strămoși ai noștri. Suna în văile acestea încă șuerul balaurului dacic, care aici a fost steagul luptătorilor de odinioară. Astfel încă de atunci, din 1848 prin această jertfă mai scumpă decît toate, înaintașii d-voastră, oamenii roșului an 1848, au răscumpărat moșia cotropită și au arătat că nu mai pot îngădui ca ea să rămînă pe mîini străine".

În continuare, istoricul se referă la situația îngrijorătoare în care se află Europa și, implicit, România: „Stăm la un ceas greu al lumii. Nu a fost niciodată mai multă ură, unită cu o mai urîtă g o-solănie, în cererile nedreptății care caută să se întoarcă pentru a apăsa din nou. Omenirea pare a-și fi pierdut capul sau a se fi înșirat cu o supunere lașă pe urma tuturor rătăcirilor.

Sigur că nu am nedreptățit, nici jignit pe nimeni și străini de orice gînd al nedreptății și al jignirii față de oricine pe acest pămînt, avem tot ce ne trebuie pentru a nu fi clintiți cu un singur pas de pe brazda în care sînge de luptă și sudoare de muncă au sfințit acest pămînt". ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecția fotografiilor:
Radu Ion POPESCU

Cronică măruntă

greu să te apropii de el. El e foarte înalt; ea e foarte mică. El au ceea ce admir mai mult pe lume: curajul fizic și celălalt: suflet războinic, stăpîn al trupului căruia îi dau viață". Anne și Charles — continuă ziarul menționat — au rămas peste noapte la Cluj, fiind găzduiți de profesorul Iuliu Hațieganu. În interviul dat ziarului aceștia au spus: „Din zbor, România ni s-a părut cea mai frumoasă grădină din lume".

● **9 000 cuvinte pe o carte poștală, consemnează Universul din 8 octombrie. Ea aparține lui Dimitrie Bernescu, fost funcționar la P.T.T., acum pensionar. Cartea poștală a fost scrisă cu ochii liberi, fără instrumente măritoare. La scriere, autorul s-a servit de peniță mică de topografie și, ca cerneală, de tuș de China, lucrînd 2-3 ore pe zi; a terminat lucrarea în 34 de ore. Ea cuprinde 50 de pagini din celebrul roman al lui Chateaubriand, Atala. Lucrări de acest fel s-au mai încercat și de alții. Astfel, George Davignon, funcționar la ministerul de război din Belgia, a scris pe o carte poștală 2 787 cuvinte; ziarul Petit Journal din Paris deține o carte poștală cu 3 000 cuvinte etc. etc.**

● **Are loc, la 24 septembrie, la Teatrul Alhambra premiera revistei lui N. Vlădoianu Constelația Alhambra: muzica de Ion Vasilescu. Debutează Maria Tănase care apare pentru prima oară pe o scenă bucureșteană. Comentariile și elogiile nu mai contenesc: dirijorul George Georgescu o numește „prima cîntăreață de stil" și o adevărată „creatoare de școală"; Tudor Arghezi consideră că „Maria Tănase a creat folclorul românesc din nou", iar Mihail Sadoveanu o numește „cel dintîi autentic rapsod al acestui pămînt".**

Din tradiţiile gîndirii progresiste româneşti

Constantin Dobrescu-Argeş:

SLUJIND PE CEI CE AU FORMAT NEAMUL ŞI LIMBA ROMÂNEASCĂ

Dr. ROMUS DIMA

Din cele mai vechi timpuri şi pe parcursul unor întinse epoci istorice, ţărănimea a reprezentat forţa socială centrală a progresului, factorul determinant al dezvoltării societăţii româneşti. Procesul însuşi de formare şi dezvoltare a poporului nostru s-a desfăşurat cu precădere în mediul rural. Acest fenomen era remarcat de Nicolae Iorga în cuvinte de mare încărcătură emoţională şi de o mare putere sugestivă: „trecutul nostru de luptă e în mare parte ţărănesc". Cu alte cuvinte, pe parcursul unei etape destul de îndelungate, istoria ţărănimii este însăşi istoria poporului, ea fiind motorul progresului social, producătoarea de bunuri materiale şi spirituale şi apărătoarea patriei împotriva năvălirilor de tot felul.

La temeliile României moderne

Dacă în viaţa şi istoria altor popoare ţărănimea a avut un rol mai puţin important sau chiar secundar, pentru noi, cum arăta marele scriitor Liviu Rebreanu, ea „e izvorul românismului pur şi etern. La noi, singura realitate permanentă, inalterabilă, a fost şi a rămas ţăranul". Ţăranul român, ca element global sau preponderent al poporului, nu s-a despărţit niciodată de pămîntul strămoşesc, nu l-a înstrăinat, ci întotdeauna l-a cultivat cu grijă şi atenţie, l-a apărat cu toată dîrzenia împotriva celor care au rîvnit la el sau la bogăţiile lui. Poate tocmai de aceea, pînă tîrziu în zorii epocii moderne viaţa ţărănimii, lupta şi frămîntările ei au fost însăşi viaţa, lupta şi frămîntările poporului. Odată cu începuturile epocii moderne, cu destrămarea relaţiilor de producţie feudale, ţărănimea a ieşit tot mai mult la suprafaţa evenimentelor istorice, atît a celor globale, reprezentînd actele de voinţă generală a poporului, cît şi a celor care începeau s-o definească mai clar ca o clasă socială distinctă, cu interese şi aspiraţii proprii. Începînd cu revoluţia din 1784-1785, de sub conducerea lui Horea şi continuînd cu toate marile evenimente din secolul XIX, care au dus la realizarea statului naţional modern român şi cucerirea independenţei absolute de stat, ţărănimea s-a impus tot mai mult în viaţa istorică a poporului român. Pe umerii ei s-a construit edificiul României moderne, stat ce aspira spre o dezvoltare social-economică şi politică în ritm accelerat şi a cărei evoluţie era strîns legată de însuşi locul şi poziţia pe care le ocupa ţărănimea în societatea românească.

Potenţialul revoluţionar al ţărănimii, impulsionat de ideile înaintate ale cărturarilor patrioţi din veacul XIX, ale celor care au făurit ideologia revoluţiei de la 1848 şi a Unirii Principatelor, a fost factorul hotărîtor în înlăturarea relaţiilor de producţie feudale, în impunerea căilor moderne capitaliste de dezvoltare a societăţii. Atît programele revoluţiei din 1848, cît şi reformele înfăptuite în timpul domniei lui Al. Ioan Cuza conţineau importante elemente prin care s-a încercat o racordare mai exactă a ţărănimii la viaţa generală a naţiunii. Începînd cu 1848, în viaţa politică românească s-a pus cu tot mai multă acuitate problema ţărănească, rezolvarea marilor probleme social-economice şi politice ale satului românesc. Pleiada de gînditori şi revoluţionari pa-

șoptiști în primul rînd Nicolae Bălcescu, a condiționat progresul general al patriei și rezolvarea problemei țărănești, de emanciparea ei socială, economică și politică, de ridicarea nivelului ei de civilizație.

În a doua jumătate a sec. XIX, odată cu accelerarea dezvoltării relațiilor de producție capitaliste, apar și încep să dețină un rol tot mai important, în progresul ascendent al României, noile clase sociale — burghezia și proletariatul. Burghezia era direct interesată în zdrobirea orînduirii feudale și asigurarea unui cîmp larg de manifestare pentru relațiile de producție capitaliste, în promulgarea unor reforme democratice care să ducă la consolidarea pozițiilor sale economice și politice. Asemenea reforme exprimau însă interesele burgheze și aveau un caracter limitat, nu vizau rezolvarea radicală a problemei țărănești. Intrarea în arena vieții politice a proletariatului industrial a reprezentat unul din procesele sociale de cea mai mare însemnătate în dezvoltarea societății noastre. Treptat, noua și tînăra clasă socială — proletariatul —, înarmată cu cea mai înaintată concepție despre lume și viață—s-a impus ca exponent al aspirațiilor de dreptate și libertate ale întregului popor. Țelul final urmărit de clasa muncitoare era răsturnarea orînduirii bazată pe exploatare, desființarea proprietății private care genera diferențierile sociale, economice și politice între clase și indivizi și construirea unei noi societăți, lipsită de exploatare.

Mișcarea socialistă a acordat o atenție deosebită problemelor fundamentale ale țărănimii. Fiind prin excelență o mișcare de mase, ea nu putea lăsa în afara preocupărilor sale cea mai numeroasă clasă socială din România și care, prin natura și interesele ei, era cea mai apropiată de socialiști. Încă de la începuturile sale, mișcarea socialistă a văzut în țărănime un aliat de nădejde în lupta împotriva exploatării, pentru democratizarea vieții politice a țării. Deși nu aveau încă clare ideile privind realizarea alianței muncitorești-țărănești, socialiștii și-au îndreptat atenția asupra lumii satelor, inițiind acțiunea de organizare a țărănimii și atragerea ei pe făgașul luptei revoluționare. Nu este deloc întîmplător faptul că primii deputați socialiști în Parlamentul României[1] și-au făcut un titlu de mîndrie din a expune clar și argumentat situația grea a truditorilor ogoarelor și de a apăra cu hotărîre de la înalta tribună drepturile țăranului român. Presa socialistă, organizațiile muncitorești au manifestat o atenție deosebită față de țărani. A existat o bogată literatură de propagandă și îndrumare a țărănimii, editată de socialiști la începutul deceniului nouă al secolului trecut; organizarea țărănimii a primit și un sprijin direct, prin așa-numitele „bresle țărănești"[2] — primele organizații cu caracter socialist din lumea satului românesc. De altfel, în statutele acestor „bresle" se preciza că ele sînt considerate parte integrantă a „Partidei Muncitorilor". Pentru început, aceste organizații își propuneau să limiteze exploatarea țărănimii prin corecta aplicare a legislației în vigoare, pe care autoritățile și moșierii, profitînd de faptul că țăranii — în marea lor majoritate neștiutori de carte, nu o cunoșteau —, o eludau sau o aplicau limitat. A fost o experiență pozitivă care a pus în lumină marea receptivitate a țărănimii față de ideile socialiste, dorința și capacitatea ei de a trece la organizarea luptei revoluționare în vederea eliberării sale economice și politice.

Pe acest temei, după crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România (P.S.D.M.R.), în anul 1893, socialiștii români și-au dat seama că era absolută nevoie „de a atrage la el [în partid] și de a se rezema pe un mare număr de muncitori, pe țărani... Singur Partidul Socialist a dat probe că inspiră destulă încredere țăranilor... Însă pentru a inspira această încredere, trebuia, înainte de toate, a sprijini cererile lor de pămînt și a le proba, de asemenea, că noi sîntem cu ei contra boierilor"

Socialiștii români au fost cei care, prin raportul ținut la congresul socialist internațional de la Zürich, din 1893, au impus problema țărănească atenției mișcării socialiste internaționale.

Prevederile programatice ale P.S.D.M.R. cu privire la țărănime, activitatea practică de organizare a țărănimii în cluburi socialiste reprezintă una din cele mai luminoase pagini ale mișcării revoluționare și democratice din România. Congresul V al P.S.D.M.R., desfășurat în aprilie 1898, a avut pe ordinea de zi, între alte probleme centrale, și pe aceea agrar-țărănească. În urma acestor dezbateri ample, s-a constituit o Comisiune agrară a partidului (I. Nădejde, Șt. Petică, C. Săndulescu, T.V. Ficșinescu și C. Dumitrescu-Ochea) și s-a trecut la organizarea cluburilor socialiste la sate. În toamna anului 1898 au fost publicate Statutele muncitorilor plugari, prin care se defineau caracterul, scopul și sistemul de organizare a acestor cluburi socialiste țărănești. Foarte importantă era precizarea că cluburile socialiste sătești erau considerate ca făcînd parte din P.S.D.M.R., secțiuni locale ale acestuia.

Entuziasmul cu care a fost întîmpinată de țărani această inițiativă este limpede exprimat de faptul că într-un termen foarte scurt s-au constituit peste 300 cluburi, în județele Vlașca, Teleorman, Olt, Romanați, Dolj, Argeș ș.a. Nu vom insista asupra activității desfășurate de ele, problema fiind bine cunoscută cititorilor revistei[3]. Vom reaminti doar faptul că furia cu care autoritățile burghezo-moșierești s-au năpustit asupra lor, desființîndu-le și întemnițîndu-i pe conducătorii lor, exprima teama pe care o trezea lupta organizată a țărănimii și muncitorimii, forțe politice care, reunite organizatoric și politic într-un singur șuvoi, aveau să schimbe

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 6/1969; 3/1986; 12/1975.

destinul României. Deşi au avut o existenţă scurtă, cluburile socialiste săteşti au marcat un pas decisiv în clarificarea poziţiei clasei muncitoare faţă de problema ţărănească, în formularea conceptului cu privire la făurirea alianţei revoluţionare muncitoreşti-ţărăneşti şi stabilirea unor programe clare de acţiune în viitor.

Acesta a fost climatul de idei şi acţiuni în care, în ultimele două decenii ale veacului trecut, s-a desfăşurat şi activitatea militantului democrat Constantin Dobrescu-Argeş. În cursul mai multor articole publicate în revista *Magazin istoric* (nr. 9, 10, 11/1987, 2,3,4,5,7 şi 8/1988), am schiţat multiplele aspecte ale activităţii militantului argeşean, concepţiile sale privitoare la problema ţărănească, subliniind atît ideile avansate cît şi limitele de înţelegere pe care le-a manifestat. Constantin Dobrescu-Argeş n-a fost un caz singular; a avut aderenţi şi colaboratori apropiaţi; a reuşit, cu preţul unor eforturi deosebite, să se impună atenţiei publice de la cea mai înaltă tribună a ţării — Parlamentul —, sau prin intermediul presei şi al tipăriturilor pe care le-a editat şi a făcut, în multe privinţe, o muncă de pionierat în domeniul emancipării ţărănimii. Om de cultură, ataşat lumii satelor, Constantin Dobrescu-Argeş a dovedit talent şi pasiune, devotament faţă de idealurile de dreptate şi libertate ale celor mulţi şi şi-a atras ura celor care s-au simţit primejduiţi de acţiunea sa. Ca şi alţi intelectuali progresişti ai epocii, învăţătorul din Muşeteşti a fost animat de dorinţa fierbinte de a-şi servi patria, de a contribui la ridicarea ei pe treptele progresului şi civilizaţiei. Şi acest progres l-a văzut, cum de altfel era şi corect, indisolubil legat de soarta ţărănimii, a acelei clase sociale care forma atunci majoritatea zdrobitoare a poporului însuşi. A fost influenţat de ideile socialiste şi în multe privinţe s-a aflat alături de mişcarea socialistă, fără însă a se ridica pînă la nivelul înţelegerii materialist-dialectice a structurilor şi legităţilor dezvoltării sociale. Prin ideile sale înaintate, prin acţiunea sa practică, Constantin Dobrescu-Argeş a contribuit la acel climat favorabil receptării ideilor socialiste în lumea satelor şi a fost unul din oamenii politici ai vremii care au activizat şi au ţinut trează atenţia opiniei publice asupra lumii satelor. Prin toate acestea, el şi-a cîştigat locul în galeria celor care au îmbogăţit tezaurul gîndirii progresiste social-politice româneşti de la sfîrşitul secolului trecut şi începutul veacului nostru. Acesta a fost şi scopul ciclului de articole pe care i l-am consacrat. ■

Concursul MAGAZIN ISTORIC, ediţia 1988

Răspunsurile la întrebări

PRIMA SERIE DE ÎNTREBĂRI

1. Peste 160
2. Mihai Viteazul
3. Canalul Dunăre–Marea Neagră
4. Palatul Dogilor din Veneţia
5. 460-450 î.e.n.
6. Odiseea
7. Istoria Imperiului otoman
8. Incunabulul de la Nürnberg
9. Dimitrie I. Ghica
10. L'Illustration

A DOUA SERIE DE ÎNTREBĂRI

1. Al XV-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice. Bucureşti, 1980
2. 150-200
3. Tudor Vladimirescu
4. Loggia lui Rafael din Palatul Vaticanului
5. Columna lui Traian
6. Miron Costin
7. Transylvanus
8. Alep
9. Theodor Mommsen
10. Stuttgart

CĂRŢI SOSITE LA REDACŢIE

● **Gheorghe Brancovici—CRONICA ROMÂNEASCĂ** *(ediţie critică de* **Damaschin Mioc** *şi* **Marieta Adam-Chiper;** *studiu introductiv de* **Damaschin Mioc).**

Editura Academiei R.S. România, Bucureşti, 1987, 92 pp., 10 lei: *al XI-lea volum din seria „Cronicile medievale ale României" cuprinde opera celui mai însemnat cronicar transilvănean de limbă română.*

● **Francisc Păcurariu — ROMÂNII ŞI MAGHIARII DE-A LUNGUL VEACURILOR.**

Editura Minerva, Bucureşti, 1988, 612 pp., 38 lei: *meditaţia unui scriitor despre relaţiile dintre români şi maghiori în cursul veacurilor în care au trăit, au muncit şi au luptat împreună pe pămîntul românesc al Transilvaniei şi despre învăţămintele oferite de istorie pentru o strînsă conlucrare în prezent şi viitor.*

● **ANALELE ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA, SERIA IV, VOL. XXXV/2.**

Editura Academiei R.S. România, Bucureşti, 1988, 475 pp., 35 lei: *manifestări ştiinţifice organizate sub cupola instituţiei şi şedinţe aniversative dedicate ocademicienilor* **Ştefan Pascu, Petre Jitariu, Alexandru Rosetti** *şi prof.* **Ion Zugrăvescu,** *membru corespondent al Academiei.*

● **Horia Ursu — MAREA CHEMARE.**

Editura Albatros, Bucureşti, 1987, 252 pp., 13 lei: *eroi reali sau legendari, chenezi maramureşeni din vremeo lui Iancu de Hunedoara, evocaţi în ultimul roman al regretatului istoric, autor, între altele, al volumelor:* Ştefăniţă voievod, *1940;* Avram Iancu, *1966;* Moldova în contextul politic european (1517-1527), *1972.*

● **BULLETIN DE L'UNION MÉDICALE BALKANIQUE,** tom XXIV, nr. 5-6 (iulie-decembrie), 1988, 50 pp.: *număr apărut cu ocazia împlinirii a 50 ani de la lansarea de către Uniunea Medicală Balcanică, în anul 1938, la Istanbul, a primului Mesaj umanitar contra războiului chimic, pentru pace cît, şi în perspectiva următorului Congres al Uniunii de la Atena din această lună.*

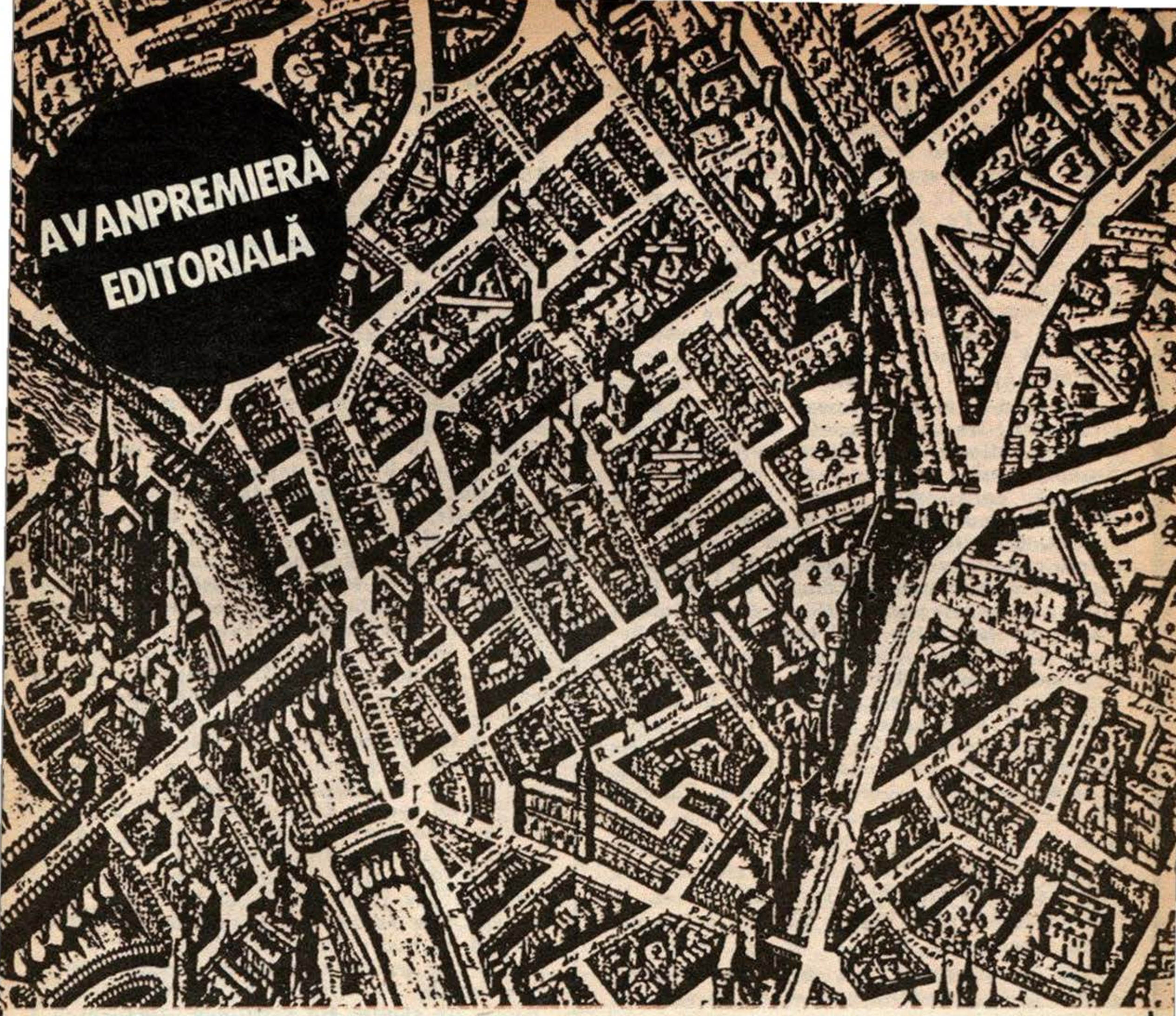

1600-1750. CĂLĂTORIE PRIN ORAŞELE EUROPEI APUSENE

PIERRE CHAUNU

Pierre Chaunu este una dintre personalităţile istoriografiei franceze actuale. Profesor la Sorbona şi director al Centrului de cercetări privind istoria cantitativă al Universităţii din Caen — prima instituţie de acest gen din Franţa — s-a remarcat prin aplicarea metodelor cantitative studiului istoriei şi prin subliniera rolului important pe care îl joacă factorul demografic în evoluţia societăţii umane.

Multe dintre scrierile sale tratează probleme teoretice ale istoriei, cu intenţia declarată de a folosi studiul trecutului pentru înţelegerea

În imagine: Parisul, la începutul veacului XVII, un oraş medievai, cu 200 000 locuitori.

prezentului şi pentru abordarea într-o manieră ştiinţifică a viitorului umanităţii. El şi-a îndreptat atenţia şi asupra marilor civilizaţii şi epoci din trecutul omenirii. Lucrarea care i-a impus în atenţia specialiştilor a fost monumentala sinteză în 12 volume Sevilla şi Atlanticul (1505-1650). Ea a fost urmată de America şi Americile din epoca preistorică şi pînă azi, Spania lui Carol Quintul, Civilizaţia Europei în secolul luminilor, aceasta din urmă, apărută şi în traducere românească la Editura Meridiane. La aceeaşi editură se află în pregătire versiunea românească a unei alte cărţi a istoricului francez: Civilizaţia Europei clasice.

Aşa cum scria şi Raymond Bloch, prefaţatorul ediţiei franceze a acestei sinteze, „acceptînd să definească în linii mari civilizaţia Europei clasice într-un cadru pe care el îl situează, aproximativ, între 1620 şi 1760 Pierre Chaunu a întreprins o muncă vastă şi dificilă, datorită individualizării crescînde pe care o cunosc în acea vreme statele şi datorită înseşi amploarei subiectului... Şi, desigur, imaginea care ne este prezentată aici despre Europa clasică nu este întru totul conformă cu schemele tradiţionale, iar figurile familiare ale suveranilor, oamenilor politici şi conducătorilor militari se estompează întrucîtva în lumina orizontului unei epoci studiate cu precădere în realităţile structurilor sale lăuntrice şi deschizîndu-se asupra perspectivelor inaugurate prin descoperirile tehnicii şi ştiinţei. Nu cred că e cazul nici să ne mirăm, nici să ne plîngem de asta". Dar ce înţelege Chaunu prin „Europa clasică"? De cînd şi pînă cînd durează ea? Ne lămureşte chiar istoricul francez, în Introducerea cărţii sale. În jurul anului 1620, termenul „Europa" intriga încă. La 1750, „Creştinătate" era doar un arhaism, sensul său se modificase, cuvîntul încetase să mai fie echivalent cu „Europa". Acest interval de un secol şi jumătate este privit de Chaunu nu doar ca o perioadă în care trebuie să căutăm originile Revoluţiei franceze, ci ca o entitate de sine stătătoare, integrată evoluţiei multiseculare a civilizaţiei europene.

Trăsăturile „Europei clasice" sînt date în primul rînd de factorul economic: „1620-1640, această dată amplă, înseamnă mai întîi istorie economică. Între 1600 şi 1650, climatul lumii se schimbă. Unul după altul, începînd cu epicentrul activităţilor iberice şi americane, indicii de preţuri şi de producţie se clătină... Unui timp îndelungat de relativă înţesnire, de înmulţire a reperelor, îi urmează contrafluxuri, compresiuni, rate de dezvoltare inferioare... Un moment, schiţa economiei mondiale realizată în sec. XVI pare că se şterge. Podişul accidentat şi contradictoriu al economiei mondiale între criza ciclică din 1620 şi cea din 1640 marchează un punct de plecare ideal pentru Europa clasică..."

Această dată importantă în istoria economică este, în egală măsură, o dată capitală în cea a gîndirii umane. În 1637, Descartes a publicat Discursul asupra metodei, care prin „uluitoarea lui temeritate deschide calea unui proces de transformări intelectuale fără precedent ce culminează în Principiile filosofice ale lui Newton, din 1687... În istoria spiritului uman, nu există decît o singură perioadă comparabilă în densitate cu anii care separă Discursul de Principii, şi anume cei 17 ani care se întind între 1898 şi 1915, între Quanta lui Planck şi formularea de către Einstein în 1915 a teoriei relativităţii generale".

Sfîrşitul epocii „Europei clasice" a fost marcat de revoluţia industrială. „Revoluţia părăseşte domeniul spiritului pentru a se insera în ordinea lucrurilor", spune Pierre Chaunu şi adaugă: „La jumătatea secolului XVIII, într-adevăr, este depăşit un promontoriu. Europa clasică nu mai există".

Am ales pentru a prezenta — într-o formă prescurtată — cititorilor revistei Magazin istoric un capitol din versiunea românească a lucrării amintite, ce urmează să apară la Editura Meridiane, consacrat evoluţiei oraşelor Europei occidentale, fenomen văzut în conexiune cu structurile economice.

Din lemn, pămînt şi argilă

Populaţia urbană a Europei clasice oscilează între 6 000 000 suflete către 1600 şi 10 000 000 către 1750[1]. Ea ar încăpea în oricare dintre marile aglomerări urbane din vremea noastră: Tokio, New York, Londra, Paris, Moscova. Între 1600-1700, pe de o parte, şi 1960, pe de alta, se produce o dezvoltare de 100 ori a realităţii urbane în lume şi de 60 ori în Europa. Realitatea urbană stagnează, de altfel, în întregul sec. XVIII, cu excepţia Angliei (semn de sănătate), a Spaniei şi, mai puţin, a Italiei (semn de strîmtorare, întrucît acolo există nu atît o urbanizare, cît o concentrare a celor săraci izgoniţi din cîmpii în oraşele din împrejurimi).

Mutaţia în privinţa oraşelor are loc în veacul XVI: în 1500, există patru oraşe cu peste 100 000 locuitori; la întretăierea sec. XVI cu XVII sînt în mod sigur 12. Dintre acestea, la sfîrşitul veacului XVI, 8 sînt mediteraneene (din Italia, Spania şi Portugalia: Neapole, Milano, Veneţia, Lisabona, Roma, Palermo, Messina, Sevilla) şi patru din nord-vest (Paris, Londra, Amsterdam şi, o clipă, Anvers; cînd Amsterdamul depăşeşte 100 000 locuitori, Anversul nu-i mai are). În 1700 apare şi un oraş din Europa orientală: Viena, tot cu peste 100 000 locuitori.

Aceşti giganţi modeşti riscă să ne falsifice impresiile. Populaţia urbană este, în majoritate, o populaţie care trăieşte în tîrguri mărunte. Cincizeci de ani după sfîrşitul, în mare, al perioadei ce ne preocupă, Parisul reprezintă, în Franţa recensămîntului din 1801, mai puţin de 10 la sută şi, împreună cu ansamblul oraşelor avînd peste 40 000 locuitori, sub 20 la sută din populaţia urbană franceză.

Europa clasică cuprinde, aşadar, două tipuri de oraşe, pe care este prudent să nu le confundăm: mai întîi, o reţea de oraşe mărunte, concentrînd

[1] Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei *Magazin istoric*.

peste jumătate din populaţia urbană. Un oraş medieval îşi îndeplineşte funcţiile de piaţă, întreţine, în contextul marilor monarhii ale Europei occidentale, cadrele unei administraţii tot mai numeroase şi pretenţioase, asigură organizarea vieţii spirituale, conducerea bisericilor, însufleţeşte industrii foarte vechi. Un exemplu îl constituie grupul oraşelor textile din Flandra-Picardia. În sec. XVII, ceea ce se produce la oraş nu este neapărat nici cel mai important, nici cel mai rentabil. Dar în oraş se află acei negustori-antreprenori care dirijează munca lucrătorilor de serjuri din sate şi care deţin şi capitalul şi iniţiativa. Oraşul este cel care animă, în cadrul pieţei bisăptămînale, un comerţ de distribuire lipsit de anvergură şi de ambiţie.

Acest orăşel tradiţional grupează, în veacul XVII, 60 pînă la 65% din populaţia urbană. El înseamnă continuitate, structură prin excelenţă, cel puţin în aceeaşi măsură ca şi satul. Monografiile despre aceste oraşe nu lipsesc; una dintre cele mai reprezentative este cea consacrată oraşului Beauvais, aflat în nordul Parisului.

Beauvais este un oraş cu 10 000 suflete, condus de un prinţ episcop. În 1636, anul bătăliei de la Corbie[1], zidurile sale solide au fost de ajutor... Într-o mare de viţă de vie, în golul unei mlaştini o leghe de ziduri, care nu vor fi niciodată modernizate de Vauban[2], în jurul meterezelor — şanţuri duble, unde curgea un Thérain canalizat, tăiat de mori şi murdărit de lînurile nespălate, de „leşia" boiangiilor... Acoperişuri de paie, colţuri de olane şi douăzeci de fleşe de ardezie; cea mai înaltă navă (48 metri) din Europa a unei catedrale, mai neterminate decît oricare alta. În plin secol XVII, un fel de oraş medieval... din nord, cu mulţimea sa de biserici şi de manufacturi, a căror faimă, prosperitate şi frumuseţe aparţineau deja trecutului. Dar cîte oraşe ca Beauvais nu se aflau încă în Europa clasică?

Cea mai mare parte a construcţiilor din oraşe sînt din

Vinietele din pp. 59-62 reprezintă meşteşugari din sec. XVIII în Europa apuseană

lemn, pămînt şi argilă. Cărămida arsă şi ţigla de pe acoperiş — material legat de creşterea, în sec. XVIII, a extracţiei de cărbune — vor reprezenta un progres enorm în direcţia igienei. Cărămida asigură superioritatea Angliei şi, într-o măsură mai mică, încă din veacul XVI, şi pe cea a Olandei.

Toate casele sînt mici, cu un singur etaj, deasupra unui parter. Nu există pavele în afara pieţelor şi a cîtorva drumuri mari, înainte de a doua jumătate a sec. XVIII, nu există iluminat public înainte de 1765. Iată pentru ce, pînă în jurul anilor 1680-1690, securitatea este îndoielnică, iar oamenii îşi conduc oaspeţii după căderea serii, înarmaţi cu ciomege şi felinare.

În lumea mediteraneană

În oraşul mare sau mic, problema apei este cardinală. În nord-vestul european umed, spre deosebire de lumea mediteraneană, care aduce apa de la munte, de departe şi cu multă cheltuială, alegerea poziţiei unei mari capitale cum este Madridul se explică, între altele, şi prin abundenţa unor ape de bună calitate. Problema este, de fapt, mai puţin de aprovizionare, cît de evacuare. Beauvais, aidoma Amsterdamului, se aprovizionează din puţuri şi cisterne. Dar puţurile sînt periculoase şi febra tifoidă este endemică. Din această cauză, generalizarea, în Franţa, a consumului de vinuri şi rachiuri din vin, în veacul XVII, în straturile populare din oraşe, generalizarea consumului de ceai în Anglia, cu apă de fîntînă, şi progresele consumului de bere antrenează o scădere a îmbolnăvirilor şi a mortalităţii. Ceaiul şi cărămida sînt două victorii ale Angliei dinaintea revoluţiei burgheze (1640-1649). Totuşi, în sec. XVII şi XVIII, balanţa urbană a naşterilor este de cele mai multe ori negativă. Oraşele se menţin sau se extind prin contribuţia în oameni veniţi din satele înconjurătoare. Clasele înstărite micşorează natalitatea satelor înconjurătoare prin recurgerea sistematică la doici ţărănci.

Excremente, viscere şi resturi din abatoare — totul ajunge în stradă, apoi în gîrlă. Natura mlăştinoasă a solului urban sporeşte — la Beauvais — insalubritatea oraşului. Pîraiele care îl brăzdează, care slujesc la spălarea lînurilor... la degresare.... joacă rolul de canale de scurgere sub cerul liber. Toate izvoarele documentare semnalează murdăria străzilor din Madrid şi mirosul fetid care se degajă vara. Acoperit din nou de un noroi dezgustător în timpul iernii, oraşul este apoi uscat de soarele verii şi inundat de un praf fin. Dar soarele şi aerul de munte, combinate cu o alimentaţie consistentă, fac din tînăra capitală a Spaniei[3] unul dintre oraşele cele mai sănătoase ale Europei. Sterilizarea prin razele ultraviolete va fi constituit unul

---

[1] Vechi oraş fortificat, situat la est de Amiens, în Picardia, Corbie a fost cucerit o vreme de spanioli, în 1636, pentru ca în 1673 să fie dărîmat de Ludovic XIV.

[2] Sébastien Le Prestre, marchiz de Vauban (1633-1707), inginer, militar şi mareşal (din 1703) francez. Specialist în lucrări de fortificaţii şi ascdiu. A înlocuit zidurile înălţate de la suprafaţă cu tranşee prevăzute cu ziduri îngropate sau semiîngropate. Deşi primise bastonul de mareşal de la regele Franţei, Vauban nu a ezitat să îl contrazică pe Ludovic XIV chiar şi în domeniul politicii. Permanentele călătorii făcute în ţară, pentru a-şi inspecta numeroasele şantiere, i-au permis să cunoască starea grea a poporului. Într-o lucrare apărută în 1707, el propunea înlocuirea tuturor impozitelor printr-un unic impozit, de la care să nu fie exceptat nimeni, indiferent de clasa socială căreia îi aparţinea.

[3] În 1561, Filip II a decis să transforme Madridul în capitala Spaniei, dar oraşul nu a obţinut acest rang decît în vremea lui Filip III, la începutul sec. XVII.

dintre secretele posibilităţilor urbane ale lumii mediteraneene.

Nu este de mirare că această zonă păstrează — pînăla jumătatea sec. XVIII — avantajul unei urbanizări mai dezvoltate. Italia se află în frunte. Are cele mai mari oraşe şi cel mai mare număr de mari oraşe. Încă de la sfîrşitul veacului XV, între ele se detaşează net Neapole. Rămîne, pînă în jurul anilor 1600-1640, primul oraş al creştinătăţii. Numai Constantinopolul îl depăşeşte, dar este un oraş turcesc.

În 1600, 1650 şi 1700 şi chiar la jumătatea secolului XVIII nici o altă regiune din Europa mediteraneană sau extramediteraneană nu poate alinia un număr comparabil de oraşe foarte mari ca Italia. În 1600, Italia enunţă Neapole (280 000), Veneţia (148 000), Palermo (105 000), Roma (101 000) şi Milano (96 000). În acelaşi timp, insulele britanice nu numără decît Londra şi Edinburghul. Nici un oraş englez nu depăşeşte, în 1600, în afară de Londra, 15 000 locuitori. Poziţia Italiei rămîne incomparabilă. Aflată la zenitul Secolului său de .aur (XVI)[1], Peninsula Iberică nu posedă, către 1600, decît două oraşe care se apropie de 100 000 locuitori: Lisabona şi Sevilla, urmate de Toledo (55 000), Valladolid (33 000) şi Barcelona (32 000). Acest avans al Italiei constituie pentru ea o şansă pe plan cultural.

Fostele 17 provincii (Ţările de Jos şi Provinciile Unite) sînt — în afara spaţiului mediteranean — singurele regiuni care ating un grad de urbanizare tradiţională, comparabilă cu cel al Italiei. Anversul, după ce va fi atins aproape 100 000 locuitori, se stabilizează între 40 000 şi 60 000 locuitori. Bruxelles depăşeşte 50 000 locuitori în cursul veacului XVII, Gand se află ceva mai jos, iar Bruges abia ajunge la 40 000 suflete.

Dar oraşele stagnează sau cedează în sud şi, după patruzeci de ani, „Belgia" abia va atinge către 1750 nivelul urban din prielnicii ani 1560. În 1622, Amsterdamul depăşeşte 100 000 suflete, substituindu-se Anversului, ca metropolă demografică a Ţărilor de Jos, după ce îi va fi răpit primul loc în domeniile marelui comerţ colonial şi bancar.

După un secol

Cataclismul Războiului de treizeci de ani (1618-1648) a afectat mai puternic — dacă este posibil aşa ceva — reţeaua urbână a imperiului decît populaţia satelor. Pornind de la zero, ea va fi reconstituită prin anii '80 ai secolului XVII. Este cazul Berlinului. Primul mare Berlin, din 1688, beneficiază de o primă unificare administrativă, în detrimentul a cinci comune periferice. El concentrează 58 000 locuitori, dintre care 20 000 pe vatra veche a oraşului. Avîntul esenţial politic al Vienei este de acelaşi tip. Odată eliberată de ameninţarea turcească, prin victoria la Kahlenberg[2], şi în urma unui proces de unificare de mult aşteptat, oraşul se revarsă din interior asupra periferiilor sale. Viena atinge 100 000 locuitori în jurul lui 1700. O altă trăsătură nouă o reprezintă considerabila creştere a preţurilor. Hamburgul avea să atingă 60 000 locuitori în 1700, în clipa cînd procesul de anexare al Altonei era început; Liibeck rămîne înghesuit în jurul a 30 000 locuitori, eclipsat de prea puternicul său supus, Hamburgul, emancipat şi devenit rival.

Breslau şi Praga trec de 40 000 locuitori către sfîrşitul sec. XVII, în timp ce Leipzig şi Dresda se înscriu deasupra nivelului de 20 000 locuitori. Populaţia Moscovei este greu de evaluat. Fără îndoială, către 1600 sînt 80 000 locuitori. În 1750, după enormul efort al lui Petru cel Mare pe Neva[3], Moscova, avînd cu puţin sub 200 000 locuitori, depăşeşte Petersburgul, care are puţin peste 100 000 oameni.

Mult timp imobil în structurile sale, oraşul evoluează: suferă transformări în privinţa mărimii şi a numărului de locuitori. După o stagnare de un secol, după rapida dezvoltare din sec. XVI, urmează o creştere cu două treimi, între 1690-1700, pe de o parte, şi 1760 pe de alta. O astfel de schimbare de nivel nu se produce fără o alterare a structurilor. Foarte de timpuriu, în veacul XVIII, transformările revoluţionare ale noii epoci îşi croiesc drum în oraş, în jurul oraşului şi prin intermediul oraşului.

Asemenea transformări economice impun cu tărie anumite transformări sociale, ce se repercutează, mai întîi, asupra peisajului urban: străzi întortocheate, fără un plan precis, clădiri scunde, materiale de construcţie uşoare, aglomerări enorme. Comparate

cu densităţile de la sfîrşitul veacului XIX, cînd vechilor cauze ale îmbulzelii li se asociază posibilităţile oferite de construcţiile pe verticală, graţie instrumentelor de ridicat fără mare cheltuială, densităţile urbane din sec. XVII şi XVIII sînt, relativ, scăzute. Raportate nu atît la suprafaţa construită cît la suprafaţa

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1987.

[2] Este vorba despre asediul Vienei de către turci (iulie-septembrie 1683) încheiat prin înfrîngerea asediatorilor la Kahlenberg.

[3] Este vorba despre întemeierea Petersburgului, în 1703 (*Magazin istoric*, nr. 6/1984).

locuibilă, densităţile din veacul XVII sînt foarte ridicate.

Ca regulă generală, în oraşele veacului XVIII, cartierele centrale, ale căror case datează în cea mai mare parte din sec. XVII şi XVI, ba chiar şi de la sfîrşitul sec. XV, au densităţile cele mai ridicate, depăşind adesea 500 locuitori pe hectar. Astfel de cartiere vechi suprapopulate — în medie, o familie de fiecare cameră — sînt cartierele populare. Cartierele periferice din veacul XVIII, adesea rezidenţiale, au densităţi de trei şi de patru ori mai mici. Este un progres în privinţa securităţii, dar şi o nouă concepţie a raporturilor dintre om şi spaţiu.

În 1773, de exemplu, în contrast violent cu cartierele noi, cu mari bulevarde rectilinii şi grădini interioare, centrul oraşului Bordeaux numără 591 locuitori/ha, în cadrul incintei anticei cetăţi galo-romane.

Amsterdamul, oraşul canalelor, se triplează, între 1580 şi 1620. Oraş încă din primii ani ai veacului XVII, mereu în picioare pe pilonii săi de stejar, el se întinde ca un evantai în jurul Bursei, centrul său simbolic. Este extraordinar de aglomerat, cu densităţi superioare celor medievale, compensate de o inovaţie tehnică: cărămida ieftină, material solid şi relativ uşor, soliditatea asizei[1], obţinută cu ajutorul pilonilor, permite construirea pe verticală. Casele au forma unor lame de cuţit în înălţime, ca şi la bază, şi se deschid în canal, mijloc de transport ideal, prin serviciul gratuit şi eficace asigurat de maree. Cîtă superioritate asupra Veneţiei fetide!

În sfîrşit, nucleul urban a fost înconjurat de marele canal în semicerc „Centura", „Singel". Un zid de cărămidă — întărit prin o mie de arcade de piatră, sub care trăiesc, într-o murdărie îngrozitoare, familii de nevoiaşi — ocoleşte de jur-împrejur oraşul. 26 porţi se deschid dincoace de şanţ. Este o eficacitate obţinută cu ajutorul cărămizii, al apei şi al înălţimii caselor, dar plan geometric tot nu există.

[1] Rînd de piatră, cărămidă etc. dispus orizontal într-o construcţie.

Madridul, oraşul de pe podişurile secate, este cel mai agricol dintre capitalele mediteraneene: Totul aici ignoră economicul; prospeţimea aerului, frumuseţea peisajului, calitatea apei. Aici hotărîtoare a fost plăcerea omului, nu greoaia, dar fecunda servitute a afacerilor. Micul tîrguşor din veacul XVI, încurajat de Filip II[2], suferă modificări între 1610 şi 1640. Străzile devin mai largi, casele sînt deja foarte înalte, graţie, de asemenea, cărămizii. În ansamblu, o densitate mai scăzută.

Patru zile şi nouă minute

Cînd vin cataclismele, ele permit cel mult reluări care nu au prospeţimea primelor începuturi. Două dintre cele mai mari oraşe ale Europei clasice îşi schimbă, într-un interval de 49 ani, integral înfăţişarea: Londra, care cunoaşte un mare ineendiu în septembrie 1666[3], şi Lisabona, încercată de un puternic cutremur de pămînt, la 1 noiembrie 1755, ora 9 şi 40 minute[4].

Sînt două evenimente comparabile şi, totodată, radical diferite. În prima săptămînă din septembrie 1666, după o vară lungă şi foarte secetoasă, un vînt violent şi uscător, un incendiu întîmplător, într-un oraş construit în bună parte din lemn; în patru zile, peste 13 000 case sînt distruse; bisericile, clădirile publice, Parlamentul — nimic nu este cruţat. Cel mai mare oraş al Europei, Londra, egala Parisului, este distrusă total. De la incendierea Romei, din timpul lui Nero[5], nu s-a mai văzut ceva comparabil. Pierderile — asigurările de incendiu încă nu există — sînt evaluate între 7 şi 10 milioane lire. Foarte puţine victime sînt datorate flăcărilor, în schimb se înregistrează multe omoruri dezlănţuite de furie, nebunie, groază.

Londra este integral reconstruită în cei zece ani care urmează, începînd cu anii '70 ai veacului XVII. Comparativ cu ecourile suscitate de cutremurul de pămînt din Lisabona, o discreţie extraordinară marchează acest eveniment; secolul XVII are nervii mai tari, iar Europa protestantă este mai puternică. Îndeosebi, dinamismul extraordinar, bogăţia Angliei fac evenimentul uitat. Semnul voinţei dumnezeieşti, recunoscut de toţi, este acceptat mai bine. Scepticii, există şi dintre aceştia, invocă neglijenţa oamenilor, Dumnezeu a stîrnit vîntul, dar focul a fost aprins de om. Incendiul din 1666 — un foc de artificii la sfîrşitul unei tradiţii îndelungate de incendii — dezvăluie că Londra, în pofida celor 350 000 pînă la 400 000, suflete ale sale, este în acea vreme un oraş-chibrit, în care lemnul şi aglomeraţia constituie un pericol constant.

Londra va fi reconstruită într-un timp record, în ansamblu, mai bine, mai solid ca înainte, cu mai puţin lemn, cu mai multă piatră şi cu mai multă cărămidă, dar în grabă, cu orgoliu, cu un simţ al eficienţei, cu deferenţă faţă de trecut şi încredere nezdruncinată în viitor, aproape pe aceleaşi linii şi pe aceleaşi tipare ca şi vechiul oraş. Iată de ce, la recensămîntul din 1698, capitala de pe Tamisa apare drept oraşul cel mai dens din întreaga Europă. Regele, statul se ţin în expectativă faţă de activitatea de reconstrucţie. Spiritul de iniţiativă este lăsat liber, într-o manieră anticipatoare, fiecare construieşte fără plan, cît mai bine şi mai repede.

Cel mai mare cataclism din istoria urbană a veacului XVII nu permite Londrei să fie un oraş nou. Ea are înfăţişarea

[2] *Magazin istoric*, nr. 8/1983; 9/1986; 7/1977; 6/1976.

unui oraș vechi, în comparație cu Amsterdamul sau Madridul.

Cît de diferit este cazul Lisabonei! Ce se poate imputa aici oamenilor? Imprudența construcțiilor, nepăsare față de avertismentele trecutului? Lisabona suferise mai multe cutremure de pămînt. În 1531 sînt distruse 1 500 case, în 1551 pier 2 000 oameni, în 1597 sînt înghițite trei străzi. Trei scuturături puternice în sec. XVII, două în 1724 și în 1750. După dezastru, urmează un moment de nebunie. Cum să reproșezi omului această palmă aplicată trufaș pe chipul optimismului stupid al unui secol idol al progresului, dezmințit din nou, deci încă fragil?

La 1 noiembrie 1755, către ora 9 și 40 de minute, în dimineața liniștită și caldă a unei frumoase toamne mediteraneene atlantice, o primă scuturătură verticală și o a doua orizontală în direcția nord-sud, timp de un minut și jumătate. Urmează alte două scuturături. Totul durează nouă minute. Vin apoi valul seismic, mai multe zile de vuiet, ca să nu mai vorbim despre efectul psihologic provocat de norul gros de praf al unui oraș în ruină și despre emanațiile de vapori sulfuroși, o răsuflare a infernului. În sfîrșit, 5-6 zile de incendii, o panică imensă.

Lisabona este distrusă în 1755 ceva mai puțin decît Londra în 1666. Mărimea pagubelor? Totul face dificilă o evaluare, dar în primul rînd orgoliul Portugaliei — Lisabona concentra 15% din populație, 25-30% din bogăția regatului. Europa, admiratoare a lui Pombal[1], transpiră albă de groază în fața acestei arhaice pătrunderi a Apocalipsului. În 1756, se vorbește despre pierderi în valoare de 1 312 milioane de livre tournois, ceea ce, în monedă constantă, făcea de zece ori mai mult decît pierderile Londrei. Exagerarea este evidentă. Din 20 000 case, 3 000 sînt nevătămate, 7 000 pînă la 8 000 recuperabile. Lisabona în 1756 numără mai puține locuințe distruse decît Londra în 1666

Cele două catastrofe, sub raport economic, sînt, în mare, comparabile, cu avantaj la activul calmului britanic, la activul nordului. Ceea ce schimbă fundamental lucrurile, în contrast cu eficacitatea conservatoare a Londrei, este dorința de a închide repede paranteza și, de a folosi fără a se despărți de un trecut acceptat ca o promisiune de viitor — prilejul ivit pentru o schimbare radicală. Pombal va construi un oraș nou. Lisabona constituie astăzi cea

mai bună mărturie despre urbanismul epocii luminilor.

Noua Lisabonă este un rezumat al tuturor experiențelor din prima jumătate a veacului XVIII cu, deja, nota practică a eficacității tehnice. O reconstrucție îndrăzneață — ea a uluit toată Europa și, în cele din urmă, va inspira aproape pretutindeni urbanismul Europei revoluționare, cu posibilitățile multiplicate de primii pași ai revoluției industriale —, o operă mai curînd de inginer decît de artist, cu soluții originale date gravei sfidări din partea instabilității solului: lărgimea străzilor, înălțimea limitată a caselor, care frînează tendința secolului de a urca mereu mai sus, mari imobile mansardate, palate cu fațade severe. Noua Lisabonă este întocmai capitala unei burghezii arhaice și totuși dinamice, a monopolurilor comerțului colonial, Lisabona marelui comerț. ■

Introducere și traducere
Mircea GHEORGHE

[1] Marchizul de Pombal, conducător de fapt al Portugaliei între 1756 și 1777, a guvernat în spiritul absolutismului luminat (a limitat activitatea inchiziției, a desființat unele privilegii ale marii nobilimi și a contribuit la dezvoltarea comerțului și industriei).

CLIO ZÎMBEȘTE

●

Celebrul căpitan Louis Crillon (1543-1615), amic și camarad de arme cu regele Franței Henric IV (1589-1610) a trimis într-o zi monarhului această depeșă laconică: „Sire, trei cuvinte: bani sau concediu". La care a primit un răspuns la fel de concis: „Crillon, patru cuvinte: nici una, nici alta!"

●

Împăratul roman Titus (79-81 e.n.) avea plăcerea și dexteritatea să imite scrisul altora. Dîndu-și în vileag această pasiune, într-o zi ar fi spus:

— De fapt, visul meu era să ajung un falsificator celebru, dar a trebuit să mă mulțumesc să fiu doar împărat!

●

Popularul poet George Topîrceanu a fost o vreme revizor școlar la Vălenii de Munte. Schimbîndu-se guvernul, noul ministru de resort l-a chemat la București, mustrîndu-l pentru „inactivitate".

— Sînt foarte nemulțumit de dumneata și ca atare va trebui să-ți dai demisia, i-a spus ministrul.

— Da, dar eu sînt foarte mulțumit de dumneavoastră, a replicat poetul, așa că, fiind vorba despre demisie, mi se pare firesc să și-o dea cel nemulțumit...

●

Un general francez l-a invitat pe celebrul scriitor Anatole France la cină și, profitînd de ocazie, i-a solicitat un autograf. Amabil, scriitorul și-a pus semnătura sub aceste rînduri: „Bucătăria franceză e cea mai bună din lume și gloria ei va crește și mai mult atunci cînd omenirea va pune frigarea mai presus de spadă".

POSTA MAGAZIN ISTORIC

TUDOR TEODORESCU-BRANIŞTE ŞI FRONTUL STUDENŢESC DEMOCRAT

Colaboratorul nostru CONSTANTIN DARIE, din Bucureşti, ne comunică textul unui articol apărut pe prima pagină a cotidianului Adevărul din 4 aprilie 1936. Autorul articolului este cunoscutul ziarist şi scriitor democrat Tudor Teodorescu-Braniştc. Articolul — pe care-l reproducem dintr-o culegere de texte aflată în curs de apariţie la Editura Minerva — era consacrat activităţii antifasciste a Frontului Studenţesc Democrat şi în mod special acţiunilor sale împotriva Congresului studenţilor legionari ce urma să se ţină la Tîrgu Mureş, inclusiv răspîndirea unui manifest. „Textul afişului era clar — scrie T. Teodorescu-Braniştc. Studenţii erau chemaţi să-şi vadă de rosturile lor. Să nu facă scandaluri. Să nu meargă la Tg. Mureş...

Studentul care afişa acest manifest a fost arestat. Îl cheamă Gogu Rădulescu şi este preşedintele studenţilor cumsecade. Adică al studenţilor care vor să înveţe carte.

Ieri dimineaţă, d. Gh. Rădulescu a fost pus în libertate.

O eroare a poliţiei? Poate. Dar face poliţia greşeli numai într-un sens? De ce greşeşte numai spre stînga? De ce nu greşeşte să-i aresteze şi pe cei din dreapta? Aşa, din greşală... fără vină... cum îi arestează pe cei de la stînga...

De ce?

Este o întrebare pe care ne-o punem toţi cei care observăm desfăşurarea evenimentelor. Din acest mic incident, noi tragem concluzia firească: există două măsuri! Una — foarte severă, pentru oamenii de stînga, pentru oamenii cumsecade, paşnici. Alta — foarte blîndă, pentru derbedeii care fac scandaluri, pentru cei ce mînuiesc revolverul, ghioaga şi pumnalul.

Lucrul acesta nu se petrece numai cu studenţii. Se întîmplă aidoma cu... profesorii. D. Constantinescu-Iaşi e osîndit la doi ani şi jumătate. Alţii — cei de dreapta, cei care au făcut ceva — sînt lăsaţi în pace. Nu numai că nu sînt osînditi, dar nici nu sînt judecaţi!..."

În încheierea articolului din Adevărul, T. Teodorescu-Braniştc îşi exprimă încrederea în lupta forţelor antifasciste, ale democraţiei şi progresului. „Adevărul e mult mai tare, mult mai puternic decît un creion de cenzor.

Adevărul n-a fost ucis pe roată. N-a fost decapitat în ghilotină. Adevărul nu poate fi tăiat, amputat, înnăbuşit, de un biet creion de cenzor".

MEDALIE

În completarea informaţiilor publicate în articolul Itinerar istoric pe Mureş şi pe Tîrnave (nr. 7/1988), colaboratorul nostru IOAN BUTUM, din Timişoara, ne transmite următoarele: În 1980, cînd Sighişoara, cea mai frumoasă cetate medievală a Transilvaniei, împlinea şapte secole de la prima sa atestare documentară, a fost bătută o medalie

jubiliară. Pe revers, medalia are în centru stema Republicii Socialiste România şi două efigii simbol ale vîrstelor oraşului: un turn de cetate (în partea de jos) şi silueta unui combinat industrial (sus), înconjurate de inscripţia: **Sighişoara 700 de ani de la prima atestare documentară.**

Pe avers (în imagine) este gravată o vedere de ansamblu a unei porţiuni a cetăţii, cu inscripţia **1280-1980.**

CĂRŢI

Cîteva reglementări privind tipărirea şi vînzarea cărţilor în urmă cu peste 150 de ani, ne trimite VASILE STROESCU, din Craiova. Autorizaţia de vînzare a cărţilor se acorda „numai la obraze cu purtări bune, pătrunse de a lor datorie şi bună cunoştinţă de meseria lor". Fiecare carte „trebuie să aibă numele autorului său şi al librarului ce o va vinde; asemenea să vă pune la titlul cărţii şi numele editorului prin a cărui îngrijire şi stăruire să tipăreşte, cum şi numele tipografului. Editorul, autorul şi tipograful — se menţionează în continuare — sînt datori a depune la secretariatul statului [exemplare din fiecare tipăritură] cinci la Biblioteca Naţională de la [Liceul] Sf. Sava din Bucureşti şi vor da şi la biblioteca şcoalei din Craiova".

POŞTA CONCURSULUI

Deşi concursul organizat în vara anului trecut pentru elevi şi tineret, Clio în concurs, s-a încheiat demult (lista cîştigătorilor a apărut în nr. 1 şi 2/1988), înregistrăm alte ecouri ale interesului cu care a fost primit de cititorii noştri, expresii ale sentimentelor de dragoste faţă de istorie, de preţuire şi ataşament faţă de revistă. Iată noi fragmente din scrisorile sosite pe adresa celui de-al 25-lea concurs Magazin istoric.

● **RODIN NEGRUŢI,** elev din Tîrgu Mureş: Particip pentru prima dată la un concurs pe teme istorice. Părinţii mei au întreaga colecţie a revistei şi, de acum înainte, voi participa şi la alte concursuri **Magazin istoric** ● **NICULINA şi IOV CĂRĂBAŞ, din Deva:** Deşi nu mai sîntem **nici elevi, nici studenţi,** ci doar oameni **virtnici, îndrăgostiţi** de istorie, participăm cu plăcere şi la actualul concurs, aşa cum am luat parte şi la alte ediţii ● **STERIAN STEGARU, din Galaţi:** Concursul a fost foarte interesant, chiar dacă mai dificil ● **FLORIN AUREL MOŢIU, elev, din com. Apateu, jud. Arad:** Participarea la concursurile dv. îmi prilejuieşte, de fiecare dată, reîmprospătarea cunoştinţelor de istorie ● **ION MATEESCU, din Braşov:** Participînd la acest concurs, am consultat cu multă plăcere colecţia **Magazin istoric** a Bibliotecii judeţene din Braşov. M-am hotărît, totodată, să-mi alcătuiesc şi eu propria colecţie ● **NICOLAE DORU GLĂVAN,** din Adamclisi, jud. Constanţa: Îmi exprim recunoştinţa pentru iniţiativa de a organiza aceste interesante concursuri ● **KOLEA KURELIUK,** din sat. Măriţeia Mică, jud. Suceava: Formula de prezentare a actualului concurs a fost foarte atractivă ● **Dr. MARCEL CRISTEA, medic specialist ORL, din Făgăraş:** Sînt un vechi abonat al revistei şi participant la toate concursurile.

Mulţumim tuturor celor care ne-au scris. În continuare, cîteva precizări:

● **Cîştigătorii ediţiei Clio în concurs pot ridica premiile de la sediul redacţiei, pînă la 31 decembrie a.c. Cîştigătorii din provincie care nu se pot deplasa la Bucureşti sînt rugaţi să ne solicite formularul tip pe baza cărula pe delega o altă persoană să ridice premiul cîştigat.**

● **În momentul în care citiţi aceste rînduri, se desfăşoară operaţiunea de triere a răspunsurilor sosite în cadrul concursului 20 din 20.**

● **Un nou concurs Magazin istoric? Amănunte suplimentare în numărul viitor.**

CERERI ŞI OFERTE

COSTICĂ ŞELARU, str. Partizanilor, nr. 29, ap. 43, Galaţi, **solicită: nr. 1, 3/1968; oferă: nr. 1-6, 8,9/1967; 8/1983.**

ALEXANDRU NAŞCU, str. Vasile Naşcu, nr. 45, Năsăud, **solicită: nr. 10-12/1968; 1-3, 5,7-9/1969; 7/1971; 7,9,12/1972; 4-3/1974; 12/1975; 1-2/1982; 11/1985; oferă: nr. 5-8/1967; 1/1968; 10-12/1969; 1,3,5,7,8/1970; 2/1975; 1/1980; 11/1982; 5,7/1987; 2/1988.**

IULIAN ZAPAN, str. Hrisovului, nr. 18, ap. 61, Bucureşti, **oferă colecţia completă.**

GABRIEL FLORIN MATEI, str. Roma, nr. 25, et. IV, Bucureşti, **oferă colecţia completă.**

NOROCEL NICOLAE N. POPA, Aleea Parcului, bl. 11 A, sc. B, ap. 35, Breaza, **solicită: nr. 1,7/1967; 5, 10/1968; 12/1969; 3/1970; 3,9,11/1972; 1,3,5-7/1973; 7/1974; 2,7/1975; 2, 6, 8/1976; 8/1977; 9/1980; 11/1986; 11/1987; oferă: nr. 11/1970; 6,7/1972; 2, 5, 8/1974; 5,7,12/1980; 1, 2, 6, 9, 10, 12/1981; 7/1982; 9, 10/1983; 5/1987.**

CONTENTS (Romanian History) I. Alexandrescu, The Living Lesson of History ● Şt. Pascu, Old Romanian Law. ● A. Plămădeală, 1666. The Chronicler Johannes Tröster about the Romanians ● D. Berindei, 1866-1876. The Independence — the Nation's Unanimous Wish ● V. Cândea, P.I. Panait, Gh. David Constantin Brîncoveanu, Prince of Wallachia (1688-1714) ● E. Preda The Revolution of August 1944 in Foreign Documents ● G. Sbârcea 1940-1944 The Radio-Station of the Romanian Army General Staff ● A. Moisin A Great-grand-son of Avram Iancu on the Anti-Hitlerite Front. ● I. Popescu-Puţuri Confluences of Ancient Civilizations (XXVIII) ● I. Băleeanu 1848. Recollections from the Time of the Revolution (II) ● In Bucharest, 50 Years Ago ● R. Dima Constantin Dobrescu-Argeş

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. Alexandrescu La leçon toujours vivante de l'histoire ● Şt. Pascu Anciens établissements juridiques chez les Roumains ● A. Plămădeală 1666. Le chroniqueur Johannes Tröster sur les Roumains ● D. Berindei 1866-1876. L'indépendance — l'aspiration unanime de la nation ● V. Cândea, P.I. Panait, Gh. David Constantin Brîncoveanu, prince régnant de la Valachie (1688-1714) ● E. Preda Le 23 Août 1944 en documents étrangers ● G. Sbârcea 1940-1944. Le poste radiophonique du Grand Etat-Major de l'Armée roumaine ● A. Moisin Un arrière petit-fils de Avram Iancu sur le front anti-hitlérien ● I. Popescu-Puţuri Confluences de civilisations anciennes (XXVIII) ● I. Băleeanu 1848. Souvenirs du temps de la révolution (II) ● A Bucarest, il y a 50 ans ● R. Dima Constantin Dobrescu-Argeş

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) И. Александреску Постоянно живой урок истории ● Шт. Паску Старинные юридические учреждения румын ● А. Пламадяла 1666 г. Летописец Иоганнес Трёстер о румынах ● Д. Бериндей 1866-1876 гг. Независимость — единодушное чаяние нации ● В. Кынди, П.И. Панаит, Г. Давид Константин Брынковяну, господарь Мунтении (1688-1714) ● Е. Прода 23 Августа 1944 г. в иностранных документах ● Дж. Сбырча 1940-1944 гг. Радиовещательная станция Генерального Штаба Румынской Армии ● А. Мойсин Правнук Аврама Янку на антигитлеровском фронте ● И. Попеску-Пуцурь Слияние древних цивилизаций (XXVIII) ● И. Белэчану 1848 г. Воспоминания о революции (II) ● В Бухаресте 50 лет тому назад ● Р. Дима Константин Добреску-Арджеш

INHALT (Rumänische Geschichte) I. Alexandrescu Die stets lebendige Lektion der Geschichte ● Şt. Pascu Alte juristische Institutionen bei den Rumänen ● A. Plămădeală 1666. Der Chronist Johannes Tröster über die Rumänen ● D. Berindei 1866-1876. Unabhängigkeit — der einhellige Wunsch der Nation ● V. Cândea, P.I. Panait, Gh. David Constantin Brîncoveanu, Herrscher der Walachei (1688-1714) ● E. Preda Der 23. August 1944 in ausländischen Dokumenten ● G. Sbârcea 1940-1944. Der Rundfunksender des Generalstabs der rumänischen Armee ● A. Moisin Ein Urenkel Avram Iancus an der antihitleristischen Front ● I. Popescu-Puţuri Zusammentreffen alter Zivilisationen (XXVIII) — I. Băleeanu 1848. Erinnerungen aus der Zeit der Revolution (II) ● Vor 50 Jahren in Bukarest ● R. Dima Constantin Dobrescu-Argeş

SUMARIO (Historia rumana) I. Alexandrescu La lección siempre viva de la historia ● Şt. Pascu Antigua instituciones jurídicas rumanas ● A. Plămădeală 1666. El cronista Johannes Tröster sobre los rumanos ● D. Berindei 1866-1876. La independencia — el deseo unanime de la nación ● V. Cândea, P.I. Panait, Gh. David Constantin Brîncoveanu, príncipe de la Valaquia (1688-1714) ● E. Preda El 23 de Agosto en los documentes extranjeros ● G. Sbârcea 1940-1944. La emisora del Gran Estado Mayor del Ejército rumano ● A. Moisin Un bisnieto de Avram Iancu en el frente antihitleriano ● I. Popescu-Puţuri Confluencias de civilizaciones antiguas (XXVIII) ● I. Băleeanu 1848. Recuerdos del tiempo de la revolución (II) ● En Bucarest, hace 50 años ● R. Dima Constantin Dobrescu-Argeş

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201 ; telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACŢIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Ioana Ursu Năstăşel, Marian Ştefan
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427

magazin istoric